

674
23-10-54

పాదుకా పట్టాభిషేకము

1392

గ్రంథకర్త :
బ్రహ్మశ్రీ కీర్తి శేషులైన
పానుగంటి లక్ష్మీ నరసింహారావు గారు



శ్రీ శ్రీ దేవరాయ అంబర వాసినియ్యయ్య,

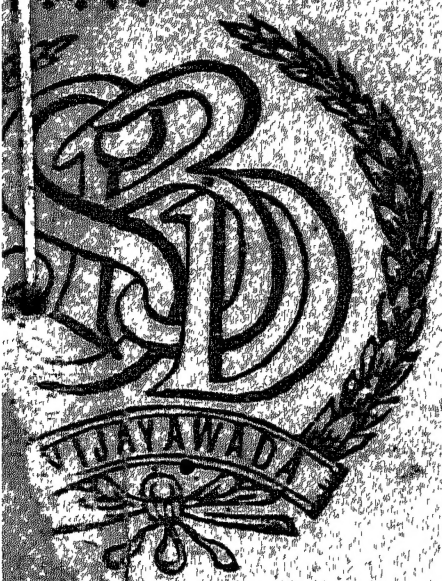
వివాగము

వివాగ భంజ్య

ప్రకాశకులు :
కురుకూరి సుబ్బారావు సన్,
సరస్వతీ బుక్ డిపో,
విజయవాడ-1,
1954

కాపీరైటు]

[నెల 1-12-0



కోనేరు కుటుంబరావు గారి రచనలు

అశాశ్వతి

బానిసత్వం నుండి విముక్తి పొందామన్న మాటే గాని యేరంగంలోను విజయం సాధించలేక పోతున్నాం. కష్టించే కార్మికుడికి కూడా “కడుపుచుంటలు” తీరని యీ అభాగ్య భాగతనమయ్య కిని యొక “అశాశ్వతి”

వెల 1-4-0



పైడిగడ్డ

రత్నాలు పూడే భూముల్ని నిర్జీవంగా ఉంచితే ప్రయోజన మేముంది? పండించాలి, ఫలితాన్ననుభవించాలి. కాని ప్రతిబంధకాలు చాలా ఉన్నై. వాటన్నింటినీ అధిగమించి రైతు రాజ్యాన్ని సృష్టించాలనే రాజగోపాలా చారిగారి శాసనానికీ—నుహత్ముని ఆశయానికీ ఈ గ్రంథం ప్రతిబింబం.

వెల 1-4-0

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయ ఆంధ్ర వాఙ్మయము
పట్టభంగిరాఘవ మును
వెదాన పుత్రుడు

పాదుక పట్టాభిషేకము

674 నా ఉత్తము

23-10-55

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారిచే

రచించబడినది.



ప్రకటనకర్త :

కురుకూరి సుబ్బారావునన్.

(స్వరాజ్య వేంకటసత్యనారాయణరావు)

ప్రాసరించుట :

సరస్వతీ బుక్ డిపో, విజయవాడ.

పాతప కూర్పు 1000 ప్రతులు

బాల ప్రథా ప్రెస్, బాబీనగర్, గుణపల్లె,

1955

కాపీరైటు రిజిష్టరు

వెల 1-12-0

ఇందలి పాత్రములు



పురుషులు

స్త్రీలు

విశ్వకుమారులు — కోసలదేశాధిపతి
 రామముడు }
 భరతుడు } దశరథపుత్రులు
 లక్ష్మణముడు }
 శత్రుఘ్నుడు }
 వసిష్ఠుడు } మునులు
 బాలి

కౌసల్య }
 సుమిత్ర } రాజభార్యలు
 కైకేయి }
 సీత — రాముని సతి
 మంధర — కైకేయి పరిచారిక

డి.డి. డి.డి.

సుదుర్మముడు — రాజమర్రితి
 ధిమలము }
 కిషోరుడు } ద్వారకక్షకులు
 విజయశర్మ }
 సోమనాథుడు }
 సుమచిగురుడు } బ్రాహ్మణులు
 భీమరతుడు }
 నివకుడు }



శ్రీ 4.8.1.2.1
 1.2.1.2.1



నా లిఖితరూపమగు అనుమతిని పొందకుండా ఈ నాటకమును ప్రదర్శించినవారు, సివిలు కోమినలు చర్యలకు పాత్రులగుదురని యిందుమూలముగా తెలియపర్చడమైనది.

ఇట్లు, కాపీర్లు టు హక్కుదారుడు

కురుకూరి సుబ్బారావు సన్,

(K. S. V. సత్యనారాయణరావు.)

ప్రావయిటరు: సరస్వతి బుక్ డిపో, విజయవాడ

పా—టకూ! నర్మదాపురుసుత్సేయ, సంగధర, ప్రచండ
చాణక్య, రాధాకృష్ణ నాటకంబులంతకుఁ బూర్వము శృంగార, కరుణ,
కాండ భక్తిరసప్రధానంబుగ వ్యవహరించుచున్నది నొనరించిన యతఁ
డేనా? మనకుఁ గృతజ్ఞులయింపఁడె కాని నిక నాయకప్రకారం యక్కఱ
లేదు నాని యానాటక మెప్పుడెదో తెల్పుడు

సూ—శ్రీమన్న రాజుణ పరిపూర్ణాంశసంఘాతుండును, నిసర్గ
సుధామధురనామప్రథితుండును, జగత్పావనుండును నగు శ్రీరామ
చంద్రు చారిత్రము, నాటకనామము పట్టభంగరాఘవమును పాదుకా
పట్టాభిషేకము. పారిపార్శ్వకా! ఈకవి ధన్యుఁడు సుమా!

తే. గీ. పసిడికిని గమ్మనెత్తావి పట్టినట్లు
లందగానికి సుగుణంబు లన్నివట్లు
నాయకుం డయ్యె నీతని నాటకమున
కార్తరక్షకుఁడు దశరథాత్మజుండు.

పారి—మనుష్యమాత్మఁ డైన యొక రాచపట్టి బట్టికొని
బట్టువలె నిట్లు పొగడెద వేమి?

సూ—సరిసరి! పారిపార్శ్వకా!

సీ. సత్యపాలనమును శాంతస్వభావంబు

స్వసుఖపరాజ్ఞుభిత్వంబు భాగ్య
వత్సలతయుఁ బితృభక్తి నిస్తులశక్తి సౌమియశక్తి
శాపవిమోచకశస్త్రమహిమ

వృద్ధసన్మానంబు నేకపత్నీవ్రత

త్వం బాగతానాగతవిదురతయుఁ
బరగుణజ్ఞానుయు శరణాగతత్రాణ

మనదృశక్షాపాలనాధ్యతయును

తే. గీ. దుష్టనిర్మూలనంబును శిష్టపోష

ణంబు మున్నగుఁగల సుగుణంబు లన్ని
వచ్చి మూర్తిభవించి యీవసుధఁ బుట్టె
నట్లు కొనల్యగర్భమం దతఁడు నడుఁడె?

పా—అట్లయిన నుపనిషదుపితపరతత్వ మీరాముఁడేనా?

నూ—అ! ఆయుపనిషద్ధమేరాముఁడు. ఇదముమ్మాటికినిజము.

తే. గీ. సచ్చిదానందతత్వంబు సొచ్చి మేను

ససుఖఁ జెడకుండ మెరిగంగవచ్చు నంను

జనులకును దేటపఱుపఁగ జన్మ మొందె

నదియ శ్రీరామచంద్రుఁ డీయపనియందు.

మఱియు నేను బట్టువలె నతిశయోర్ధ్వలాడితి నంటివి. అదియు నసత్యమే సూమా!

తే. గీ. మేయ మగుబుద్ధితోడ నమేయుఁ బూర్ణ

ముగను వర్ణింపఁగా నెల్లు తగును మనుజుఁ

డందుచే రాఘవునియెడ నతిశయోక్తు

లన్నియునుగూడ హీనోక్తులౌను సఖుఁడ.

కావున నేను బట్టుననుట యెంతనిజమో శ్రీరామచంద్రుఁడు మానవుండనుటయు నంతియ నిజము.

పా—ప్రస్తుతాంశమున మిమ్ము దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి శ్రమపెట్టినందులకు నన్ను మన్నింపుఁడు.

నూ—అందుచేతనే నీవు సత్యమునకు సమీపముగా రాగలె గితి నని సంతోషింపుము.

పా—ఈనాటకము రాధాకృష్ణనాటకమువలె భక్తిరస ప్రధా నమేనా?

నూ—రామ గుణమహిమానుకథనపాఠనంబైన నాటకమాటచే భక్తిరసప్రధానమా యని వేతె యడుగనక్కఱ లేదు. కాని భక్తిలో గలసి కరుణరసము గూడ నున్నది. ఆకరుణమునకు మంధరాసహిత యగు కైకయే మూలకారణము.

పా—రామజననీసపత్ని యగు కేకయరాజపుత్రియు నామె సేవకురాలునా?

నూ—ఔను ! గీ. మృదులసురభిళ మల్లికామిళితమాల
సుమ్మి యిందలి పాతవర్గమ్ము గాని

దానిలో నుల్లిపూవులు దవితె రెండు
వక్రచారిత్ర మందరావనిత, కైక.

అయినను వారిం దూఱనేల?

తే. గీ. మేలిచెమ్మటచేతఁ దెమ్మెరలహాయి
గులకఱాలచే వ్రజాలకుఁ గలవిలువ
చూడఁబడునట్లే రఘురాము నుగుణవితతి
ప్రకటితం బయ్యె పీరి వక్రత్వముననె

పా—రాధాకృష్ణనాటకమున భక్తిశృంగారములు గలిసిన స్త్రీ
నాటకమున భక్తికరుణములు గూడినవికదా! వానికిఁగూడఁ బరస్పర
సంబంధ మున్నదా యేమి?

నూ—

తే. గీ. దైవమునుగూర్చి తచ్చరితంబుఁగూర్చి
విమలచిత్తత భక్తుఁ జేవేళఁ దలఁచు
నాతఱిని మేను గంపింప నతని కన్ను
దోయి బాష్పపూరంబులఁ దోగుచుండు.

కావున భక్తికరుణములకుఁ జేరిక యున్నదో లేదో నీవే
యోజింపుము.

పా—ఆహా! యేమి యీరసస్వభావము! ఇప్పుడు నే జేయ
వలయు సాహాయ్య మెద్దియో శీఘ్రంబే సెలవిండు

నూ—యితేమున్నది? నీవు పోయి యేతన్నాటక ప్రదర్శనా
వశ్యకపాత్రపరికరాదుల సిద్ధంబు చేయవలయును.

గీ. దశరథుఁడు వసిష్ఠుని మంతనముఁ గొనుచు
నతనినుతు రామచంద్రవట్టాభిషేక
కార్యమును జేయఁ బూనిన కరిణిఁగాఁగ
వేగఁ గావింపు పనుల నిర్విఘ్నముగను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

—(ఃః)—

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను పాదుకా పట్టాభిషేకము

ప్రథమాంకము

~~~~~

ప్రదేశము—అయోధ్య—దశరథుని సభాశాల

(ప్రవేశము...దశరథుడు వర్జ్యుడు సుమంతుడు.)

దశ—సుంత్రీ! తలచుకొనినదని శ్రీఘ్నముగఁ గాకుండ నిది యెంత యంత  
తాయము గలిగించినది?

వసి—మీరు సందేహింపవలదు. అది యానశ్శక్యమే కాదని నాయభిప్రాయము

దశ—ఎందుచేతనో యానతిచ్చెదరా?

వసి—అది యిది అకే యాచరింపబడుటచేత—

దశ—భగవానుడా! అది యెట్లు?

వసి—గీ. వంచ నెంచి రాజులు తల పంచుకొనిరి

యెత్త నెంచి యంజలి తల కెత్తుకొనిరి

యట్టి హరువిల్లు చెఱకును హస్తినలను

విఠిచె నతఁ డది దిగ్దయవిధము కాదె?

అఖిల రాజన్య మూర్ధన్యసమాజసాంద్ర మగు తత్సభలో శ్రీరామచంద్రునిచే  
జరిగింపఁబడిన యీమహా కార్యముకంటె దిగ్విజయమేమున్నది? ఆవశ్యకమనియెవ్వఁ  
మితోఁ జెప్పిన దిగ్విజయమర్యాద యీ రూపకముగఁ దీఱినది. కావున నీవు సంత  
త్వించుకొనిన శ్రీరామచంద్ర పట్టాభిషేక మవశ్యము జరిగింపవచ్చును.

సుమం—పునర్దిగ్విజయమున కవకాశ మేమున్నది? అందఱును సామంత  
రాజులే యయినపుడు దిగ్విజయ మెట్లు?

దశ—వసిస్థభగవానుడా! సుమంత్రుడా! మీ యిద్దఱి యభిప్రాయములు  
దిగ్విజయ మిపు డనవగరమనిమే కాదా?

వసి }  
సుమం } ఆ—

దశ—అట్లులైన దాశరథి పట్టాభిషేకమును వెంటనేచేయుట కభ్యంతర మేమున్నది?

వసి—ముహూర్త నిర్ణయము.

దశ—మనియ్యరా! ప్రకృష్టమైన మహారాష్ట్ర మెప్పుడు లభించునో, అంత వఱకు వేచియుండవలెనా? పాండవోత్సాహమునకు మునుంబసమా?

వసి—రాజేంద్రా! అంతకంటే యిది యిది.

సుమం—మహాప్రభూ! నామంకరావస్థ లందఱుకు రావలదా? మీ వియ్యంకుడైన జనకమహారాజుగారు రావలదా? అదిగాక ప్రాప్తకృతుడక్షిణసముద్రోదకముల సభిషేక మెనర్పవలయును నదా! వాల్మీకిని దీనికొనిరావలదా? ఊరంతయు సింగంబవలదా?

వసి—సుమంత్రా! నయద్రోవవలెను సంపాదించుకొనము నామై సుంచుము.

దశ—బుద్ధితీ! తక్షశిఖావహుల సుమపులవారు సాగరోదక సంపాదన మొనర్చెదరు. నీవు బుద్ధివైసకమున సమస్తసంభారసన్నాహన మొనర్పవలయును. అతిశీఘ్రముగ జేయవలయును. భిగవానులూ! జనరములు రాదగినదే కాని, వారు వచ్చువఱకు నీ కుశము నావలించునుట వాక్యము లేదు. అంత తొందరయేల యని మిగిలితిరి కావున మఱి చేసికొందును.

గీ. తారలు భద్రులం రంబుకా వ్యనులతోడ

నల్లమందుంకి వని ననఁఖ్యాకముగను

మింట మంటలు కాన్పించు నింటిపైన

నేదియో యెడ్డినట్టుల యెప్పుడుండు.

పే రెత్తుటకైన నిష్టమ లెకన్నని,

గీ. మూడవగ్రహంబు మూరకంబునకుం దగిన

దందులో మొండియై ఛాయాగ్రహంబు

సంతరించువచ్చె; దీని సాహాయ్యమునను

నిశ్చయముగ మూరక విని నెఱవ్వుగాదె.

వసి—(తనలో) క్షయస్థానం దున్న కుజుని మహాదశలో కేత్వంతరమువచ్చి

వసి. కష్టవిషములే వచ్చినవి.

దశ—అదికాక—

గీ. పూర్ణచంద్రుండు రోహిణి పాలుకుండక్కి

యొక్కసారి ధరాపాత మొందినటుల

తైఃపూరాభిషిక్తగాత్రంబు నేను

గలిగినట్లుగ నొక కల గంటి నేడు

వసి—రాజేంద్రా! ఈమన్నప్రదోషనివారణముకొఱకుకాంతులు చేయించెదను.

దశ—(నవ్వుచు) అసన్నపరణమే సర్వోపకాంతులను జేయనున్నది



వసి  
సుమం } —హా! హా!

సీ. బహునూగవిశతిచే నక్షావైరిముఖదేవ పోల్చుచుంటును.

తానీకసంతుష్టి నాచరించి

అమరారిజీతుబాధాహరణంబుచే

నఖలతాపసతుష్టి నాచరించి

సంతతిచే గర్వసంతతిచే బిత్త

దేవతాళిని పరితృప్తి జేసి

గోసువర్ణాంబరక్షోణిదానంబు

చేతను విప్రుల బీతి జేసి

గీ॥ ఇష్టభోగాళిచేత సంతుష్టి నొంది

యెన్నియేడులనుండియో యిలను నేలు

చుంటి నిక నెన్నిన్నంబు లుద్వీబహు

మెడనుగట్టుకొని తిరుగలయు నయ్య !

గీ. అంచెచివర సమీపించు నశ్వము తన

బరువు వేటొకగుట్టంబు పైన బెట్ట

నద నగునని ముదము గనునటులు భువిని

సుతులపై బెట్టి మోవసంగతిని గాంతు

గీ. జగదుప్రదవరీతి మజ్జన్మపతి

వైఖరియు స్వప్నవిధమునుబట్టి యేను

దివసములవాడ నని తోచు దేవ ! యిపుడె

పట్టి కీరాజ్యపట్టంబు గట్టరాదె !

వసి—రాజేంద్రా ! ఈ దినము బొత్తిగ వాగుగ నున్నదికాదు.

దశ—ఏల ?

వసి—ఈదినమున బునర్విసు క్షత్రమగుటచే, రామభద్రునకు జన్మతార—

దశ—“ప్రథమే ప్రథమం త్యాజ్యమ్” అనినాడనియా ?

సుమం—(తనలో) ప్రథమకళిత్రయందలి ప్రథమపుత్రుని రాజ్యమం దుంచ  
దలంచుచుండ “ప్రథమే ప్రథమం త్యాజ్యమ్” అను ననుంగళవాక్యములువచ్చెనేమి ?  
హా హా !

దశ—తేవు పుష్కమిచ్చక్షత మగుటచేత రామునికి సంపత్తారయగునుగాదా ?

వసి—తేవు తారాబలమే కాదు, ఉదయలక్ష్మము రామకార్యమునకు సర్వ  
లలాస్థితమై యున్నది.

గీ. తామరసవైరి పుష్కమితారఁ జేరి  
యుండు సరమపవిత్రముహూర్తమందు  
బ్రధితసౌభాగ్య సామ్రాజ్యభవ్యరమను  
రామచంద్రునితోడఁ జేర్పంగవలయు

సుమంగీ. భవపవిత్రపునర్వసుప్రాంతమైన  
పుష్కమితార యభిషేకమునను నిల్చి  
పూతలను జెందు పూజ్యతాపూజ్యత లిల  
సదసదంతికస్థితీబట్టి యుదయమగును.

దశ—(తనలో)నిజమే ! రామసాన్నిధ్యమున సౌమిత్రి పవిత్రుడగుచున్నాడు.  
మంధరాశేవచేత నైకేయ దుస్స్వభావ యగుచున్నది. (ప్రకాశముగా) సుమంత్రా  
రామచంద్రు నేటులురథముపై నెక్కించి తీసికొనివచ్చెదవా ?

సుమం—దేవర యాజ్ఞానుసారమే.

( నిష్క్రమించును. )

దశ—మునికలతిలకా !

గీ. పుత్రశోకంబుచే మృతీబొంద శాస  
మున్న దెవుడేమి కానున్నదో యెఱుంగ  
డలబరువుఁ జేర్చి రాముని, దండకాఖ్య  
వననివాసము నిశ్చయపఱచుకొంటి.

వసి—(తనలో) హరి హరి ! “రాముని దండకాఖ్యవననివాసము నిశ్చయ  
పఱచుకొంటి”ని యీ రాజేంద్రుడు చెప్పుచున్నాడు.

గీ. ముందువచ్చు మహాతాపమునకుఁ దగిన  
పలుకిపుడె ప్పాయికంబుగా బయలు వెడలు  
వహ్ని పర్వతోత్తేజోవదగినమున  
కుఁ దఱచుగ ముందు భూపంక మొదవునటులు  
(ప్రకాశముగ)

గీ. అడుగొ ! మాతలితోడ బలారివలెను  
పక్షిరా డగ్గిజనితోడి భానువలె ను



మంత్రుతో రథ మెక్కి రామప్రభుండు

చిన్నయానందమూర్తి వేంచేయుచుండె.

దశ—సెబాస్! గురూత్తమా! రామప్రభుండే! నిశ్చయముగా రామప్రభుండే!  
రామనకుఁ బ్రభుత్వ మిచ్చుటకు మీరు సకత్వించుకొనివలయునా? నాగునా?

(నేపథ్యమున) ఆఁగు. ఆఁగు. సుమంత్రా! ఆఁగు ఇచ్చటనే రథముడిగ్గి పాత  
చారినై తండ్రిగారిని దర్శింతును.

దశ—గీ. రామమందర గంభీరమృగవము

రుద్రవీణారవముఁబోలె పుచ్చమగును

సుతుల పలుకులు వృద్ధులౌ పితలచెవుల

కమృతబిందు నివ్వందంబు లగునుగాదె?

వసి—(నవ్వుచు) రాజేంద్రా! ఏమంటివి? వృద్ధులౌ పితలకేనా? వార్ధకమున  
సంతాపమహాత్మ్యవము గలుగుటచే నీ కట్టు బున్నది కాని—

దశ—మునిచంద్రమా అందఱ కాత్మజు లమృతోపమానులేకాని యస్తమయ  
మదిగో యిదిగో యని యనుకొనుచున్న నా కంతకంటె నెక్కువకాదా? వస్తువు  
విలువ నావశ్యకతయే యభివృద్ధి జేయును గదా!

గీ. రోగయుతునికే యారోగ్యరుచి యధికము

వడదగులున్నాకే శీతవారి యనువు

బుద్ధులకు బద్ధునకె సైన్యరక్షావాంఛ ప్రబలము మఱి

యొడలు పంగినవానికే యూతకోల

రా! నాతండ్రి! రా!

(రామ సుమంత్రులు ప్రవేశింతురు)

రామ—గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి—వత్సా! కల్యాణమస్తు

రామ—తండ్రి! నమస్కారము.

దశ—(కాగిలించుకొని) నాయనా! చిరాయురస్తు. ఈ పీఠమందుఁ గూర్చు  
చుండుము. సుమంత్రా! నీవు విపణ్యాది స్థలములకుఁబోయి, మన మింతకుమండు తలఁచిన  
యంశమును వెల్లడించి యందునుగూర్చి జనులయభిప్రాయ మెటులున్నదో విజిగ్రము.

సు—చి త్తము. (నిష్క్రమించును.)

వసి—గీ. వస్త్రధీవలనను ఘనఘనాఘరముఁ బోలె

కర్మమువలన జ్ఞానంబు కరణి లోక

తతిని పద్మముఁ జేయ నీతండు జనన

మొందె నీవలన; జనమాన్యండు వీవు.

రామ - (నవ్వుచు) ఏమాత్రమా! శిష్యునియెడల సమితవాత్సల్యము కదా? దళ - వత్సా! శిష్యుఁడనిచినయంత పేరియో యెరుగుదువా?

రామ - ఆహ్లాషింపఁగొలిచను.

దళ - గీ. ముద్దుభక్తమొగమునకు మొగమువాచి

వినఁదగినపుణ్యకథ లెల్ల వినుచు మఱియు

నది యనక గుంట యనక మున్లంగఁదగిన

నీటిపట్టుల నెల్ల మునింగి మునింగి

గీ. ఎక్కఁగారాని గుట్టుల నెక్కియెక్కి

కనబడినతాళ్ళకును మ్రొక్కి, కడకు యజ్ఞ

దైవదత్తవరప్రసాదమున, లేక

లేక, నిన్గాంచితిని బుండరీక నేత్ర!

ఇదిగాక -

గీ. సుతచతుష్టయమున భాగ్యయునుండ నైన

నేను భుజచతుష్టయవినిర్మిదుండైన

యామహావిష్ణు బోలితి నంచు నీమ

హానుభావుండు కృపతోడ నానతిచ్చు.

గీ. కొడుకు లెందఱున్నను బెద్దకొడుకు తన ము

భాగ్రమున నున్నపుడె తండ్రి యలరు మిగుల;

ముండులను బెద్దముల్లు పండ్రెండు చేరి

నపుడె గంటఁ గొట్టెడుగరియార మాటులు

రామ - ఎప్పుడును జెప్పని యాచితమాటలు నే చెరి? నాన్న - గారూ! నావలన నేదైన నేరము కలిగెనా?

దళ - (నవ్వుచు) నేరము కాదు. కాని, ఉక్కెత్తు.

రామ - అదియేదియో యానతిచ్చినయెడల దిద్దుకొందును.

దళ - (నవ్వుచు) చెప్పుచుంటిని గానా వినుము.

గీ. లెక్క లేనన్ని యేండ్లు నే నొక్కరితి

శ్రమ మనక చేతనైనట్లు రాజ్యభార



మును వహించితి, నీ దేహ మినును ? వజ్ర  
మా ? యింకెన్నాళ్లు మోయుంగఁ నగును తండ్రి !

మాచితివా ?

గీ. ఒడలి జనసత్వము లుడిగె; ముడుత లివిగొ;  
కన్నకొడుకవు, ముందుగాఁ గన్నవాడ  
విట్టి నాక్లేశమును జూచి యిప్పుడైన  
భుజము మాచ్చుకొనఁగరాదె ముద్దుతండ్రి !

రామ - నాన్నగారూ ! ఇదేనా నాయకేక్ష ?

దశ - కాదా ?

గీ. వేదవేదాంగము ల్బుదివితివి, సత్వ  
రతుండ, నతిరథుండవు మంత్రయుతుండ వంత  
రదిదమనుండవు, నృద్ధవాక్యప్రసిద్ధ  
గౌరవుండవు, మంగళగుణాకరుండ వంచు,

గీ. నీ గురుండె పల్కు నాతండ్రి ! నీవు రాజ్య  
కలితుండై యుండఁ గన్నారఁ గాంచు భాగ్య  
మొందఁ గోరితిఁ దనభార ముంచదగిన  
యాత్మజునికన్నను బ్రయపదార్థ మేది ?

నాయనా ! నీ వెంతమాత్రమును నా కోరికప్పుడు మఱుజెప్పుగూడదు.

రామ - (చేతులు జోడించుకొని) తండ్రి ! దేవరయానతిని శిరమునధరింతును.

దశ - రామచంద్రా ! అటు చూడు - నీకును, నాకును, దేవరయగు నా  
మహానుభావుని యానతియే యిది.

వసి - ఒక్క నా యభిప్రాయమే కాదు. శ్రీరామచంద్రా ! నీ పట్టాభిషేక  
మహాత్మ్యవదర్శనమునకై దేవతలుకూడ వేగిరపడుచున్నారు. తెపు ప్రాంతకాలమునఁ  
బువ్యమీ నక్షత్రమున నైష్యక సింహాసనమును నీ వధిస్థింతువు గాక !

దశ - తథాస్తు !

రామ - నేను మాఅపరికితివని మీరు కోపపదక నాయజ్ఞతను మన్నింపవేడె  
దను. అంత నిరవకాశముగ మహనూర్తమును నిర్ణయించితిలేమి ?

దశ - అయిన నేమి ?

రామ - మేనమామయింటికిఁ బోయిన చిరంజీవి భరతుండు చిరంజీవి శత్రు  
ఘ్ననితో రావలదా ? ఓర్వడిఁ దూర్పులయిల యగ్రగణిత్యు సులలన

దశ - (నవ్వుచు) నాయనా ! భరతుని కొఱకుఁ బట్టాభిషేక మార్గవలసినదా ?

గీ. మనసునకుఁ బ్రీతి యెవనిపై ఘనతర మొ, య  
తని కెపుడు కీడు శంకించు మనసె; మగని  
యెడల నెంతో ప్రేమం బుండి యెప్పు డతనిఁ  
దిట్టు గయ్యాళి యీ భార్యతీరుఁ గాగ.

మహానుభావా! ఆలోచించుచున్నావేమి? పట్టాభిషేక కార్యము నెఱవేఱునగద?

వసి - పురుషప్రయత్నముచేత.

దశ - పురుషప్రయత్నముగాక యిందున స్త్రీప్రయత్న మేమున్నది? (లేచి)  
మహానుభావా! నమస్కారము ఇప్పటినుండియు నేనుగూడ నెంతయో శ్రమ మొందినఁ  
గాని తేపటిమహోత్సవము జరుగనేరదు.

వసి - ఈదినమున నాకును దెఱపిలేని పరియన్నది, నేనును బోవలెను.

దశ - గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి - కళ్యాణమస్తు.

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

ప్రథమాంకము సమాప్తము.



# శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను పాదుకాపట్టాభిషేకము

ద్వితీయాంకము

~~~~~

ప్రదేశము—అయోధ్యలోని వీధి.

(విజయశర్మ యను బ్రాహ్మణుఁడు ప్రవేశించును)

విజ - ఆహా! ఆహా! అయోధ్య భూలోక వైకుంఠమువలె సున్నది. భగవానుడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి పట్టాభిషేకము జూచు మహాభాగ్యము జనులకు రేపు లభింప నైయున్నది. ఆహా! ఏమి యీ యలంకారసంభవము.

సీ. అంబుయంత్రముల రథ్యాళినిఁ దడపెడు
వారు గోడల వెల్లఁ బ్రామువారు
ముంగిళ్ళ మురిపెంపుముగ్గు లుంచెడివారు
కదళికాస్తంభము ల్లట్టువారు
పెద్దనిచ్చెన లెక్కి వీధితోరణములఁ
గంబాల జెండాలఁ గట్టువారు
నివ్వాలివల్లెము ల్నెఱయఁ దోమెడువారు
కేశకూళులఁ బరీక్షించువారు

గీ. నందఱును దమగృహములయందె పెండ్లి
యగునటులు చాల నుత్సాహ మందువారు
భళిర! రామునివంటి శుంభదృఢుఁడు
కలుగఁ డింతకుముం దింకఁ గలుగబోఁడు.

సీ. బేగిరావులు, నరబ్బీగుఱ్ఱములబండ్లు
వేన వేలుగఁ గోటలోని కేగు
ఘణఘణోద్ధతఘంటికాబద్ధకరిఘటల్
బరువులతోడ లోపలికి నేగు

కాలుబలంబు గుఱ్ఱాలబలంబులు
నెదుట నీటుగ టలాయించుచుండు

ఉద్ఘాటనయనీవు ఆరికిన సన్నబియ్యముల యెడలంబ
యెఱుకొని వెలుడుచును.

దేవశంబుల నుండు దివ్యమూర్తులు దివ్య
వాహనారూఢులై వచ్చుచుండ్రు

గీ. పుట్టనుండెడి చీమలఁబోలె జనులు

వైశాఖికి నేగుమఁ బ్రక్క కొడుగు

ఋషు గనుమఁ దమవారిఁ బిల్చుటకుఁ జేత

సన్నఁ జేయుమఁ జప్పటల్ జఱచుచుండ్రు.

(చప్పట్లు జఱచుచు) మిత్రమా! మిత్రమా! ఇటురా! (బిగ్గరిగ) సోమ
నాథుడా! ఇటు. (సోమనాథుఁడు ప్రవేశించును)

సోమ - ఆహా! ఇప్పుడే యితసందడిగ నున్నది. తే వెటు లుండునో?

విజ - నీ వెచ్చటనుండి వచ్చుచున్నావు?

సోమ - విజయశర్మా! సానివీధినుండి.

విజ - వేసు శ్రోత్రియుఁడను గాన నచ్చటి విశేషములఁ జూడలేదు.
చెప్పెదవా?

సోమ - వీమని చెప్పును? కాంతలు బుర్రులు చెంబులలోని గచ్చకాయల
వలె గలగల తిరుగుచున్నారు. తేవటి యుత్సవమున కిప్పటినుండియు సంభాగములను
సంపాదించు కొనుటయందు సుప్రభుపడుచున్నారు.

నీ. లంగాలలో బొందులం గీలుకొల్పి జా

డించి దండెముల జోడించు వారు

చిలుకకొయ్యలఁ దగిల్చిన యుపాంగము లెండఁ

బెట్టి కుక్కలను జీకోట్టువారు

కఱకఱ మనఁ బందికట్టచేఁ గుంకుళ్ళ

పులుసున సొమ్ములఁ దొలఁచువారు

తిరుగటిగుఱుజ మద్దెలమోపి పోత్రంబు

చేఁ గొట్టిశుతుల హెచ్చించువారు

గీ. నెరవునగల కింటింటికి దిరుగువారు

తంబురాల జీవాళిఁ గంబలాంత పానిమొదలను లొంగిరే

రోమనిచయంబు పేనువారు నయి పుగుషు ప్రతి లక్ష్మిండు యేను

లతివ లతిమోదమునఁ ద్రొక్కులాడుచుండు.

సోమ—సీ. మోమునఁ బసపును బూసి వెడలవుగాఁ

బట్టెనామముఁ దీర్చి ప్రసవమాలి
కలు దుంపకొమ్మల గదియించి ఘంటలు
పెద్దమువ్వలు గలపేరు లొడల
జందెంపు నెట్టుగా నమలంకరించి న్న చెల్లుకా
సితవృషభంబులచెంతఁ గొండె
సిగలును వెండిమురుగులు తప్పెటలును

తబుకు తాళంబులఁ దనరి భళిర

గీ. “రాఘవుఁడె రాజు కావలెరా యటంచు”

పాడ నగునంచు మోదించు వరుస నెద్దు
లు, తలలూస, గొల్లన నవ్వి కుతల మదరఁ
దాండవొంతురు గొల్ల లాదారులందు.

విజ - ఆహా! రామచంద్రునివై జనుల కెంత ప్రేమ! ఎంతభక్తి

సోమ - అందులకు చెందు కారణము అన్నవి.

విజ - ఏమవి ?

సోమ - రామచంద్రుడు పర్వపద్మజునిపంపన్నుడు ఇది ప్రథమకారణమునైనది.

విజ - రెండవది ?

సోమ - (చెవిపద్మకు వచ్చి) దశరథుడు దుర్యోధనుడు. ఇతనిరాజ్యము
గోస్తనీనదీప్రవాహమువలె నెంత దీర్ఘమో యంత వక్రమైనది. ఇతని పాలనమన్న
జనులకు విసుగుగా నున్నది. మొదలే వెలితిపాట. అందువై తెల్లవారినదాక
నొక్క పాటయగుచో వినువారి కెటులుండునో జనుల కాతీరున నున్నది. జనులు
పట్టాభిషేకమునకు మొగము వాచియున్నారు. మనతండ్రులు చూడలేదు. మన
పితామహులు చూడలేదు. మన ప్రపితామహులు చూడలేదు. మన వంశములోని
యాదిపురుషులు చూచిరేమో యీ దశరథుని పట్టాభిషేకము. మన పూర్వులకంటె
నదృష్టవంతుల మగు మనము శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమును జూచెదము.

విజ - ముహూర్త మవ్యసంధిగా నుంచబడినది. కాని యంతకంటె సుతస్వ
మెన్నోమడుగు లధికముగ నుండునుజామా

సోమ - కృష్ణుడు ధనమునకుఁ బ్రాణమునకు లంకె దేశ దేశములనుండి
బ్రాహ్మణులు రాజవృక్షులు వచ్చినయెడల వారివియమై విశేషవ్యయమగునని యెవ్వరు
రాకుండునట్లు లింత నిరవకాళముగ నేర్పబడజేసినాడు. అదిగాక ముహూర్త
మామాత్ర మేమంత బాగుగనున్నది? అగ్గమును శని చూచుచున్నాడు.

విజ - అట్టి బలహీనమైన ముహూర్తమును పసిష్ఠుడేల నిర్ణయించెను ?

సోమ - ఆతఁ డేమిచేయగలడు? భూపతుల మహూర్తములు దుష్టసతుల కోరికలవలె దలచుకొనినప్పుడే సమకూడవలసినవి కావా? *కైకేయి తేజోవంశము*

విజ - సామాన్యకార్యముల మహూర్తములు తొందరగ నిష్టయించిన భాధ యుండును కాని యిట్టి మహాకార్యముల మహూర్తము లపర్యాలోచనముగ స్థిరపరచిన నాపత్తుకాదా? (రెండులుకైచుకొని) అపచారము వచ్చినది.

గీ. లగ్నమునకు రాఘవుని బలంబు గాని

రామునికి లగ్నబలముతో నేమి యగును ?

సుమవితతికి వసంతునిశోభ గాని

యశలమున సుమనిధానమునకు సుమశోభ యేల ?

(నేపథ్యమున) దిగు దిగు ఉండలబద్ధయేది లే! లే!

సోమ - అదేమి? అదేమి? అల్లరి యగుచున్నదేమి?

విజ - (అటులిటులుచూచి) అదిగో కైకేయి మేడవై కొండ్రుచున్న జనులు దానిని బెదరఁగొట్టుచున్నారు.

సోమ - (నవ్వుచు) కాదు కైకేయిదాసి-నల్లని కురూపయగుటచేతను గూని దగుటచేత నల్లఁకూకయైన జను లట్లు పరిహసించుచున్నారు. మిత్రమా సంద్భాసమయమైనది చూడు.

గీ. నను గమించు తేజశ్శాలి తనకులంబు

వన్నెకెక్క రాజౌనని సదృహితుఁడు

దేహ ముప్పొంగ రాగసందీప్తఁ డగుచు

మోదమున మున్గునట్టు లంబుధిని గ్రుంకె.

*ఈ సూత్రీక్షయ
అక్షయం (1) కై
ఇయిన సూత్రము
నిక్షయం (2) బ
మిత్రసూత్రము*

మన మిక మనయిండ్లకుఁ బోదము రమ్ము.

విజ - మన రామచంద్రుడును, జానకియు నీరాశ్రమి యుపవసించునట్లు । అట్టివో మన మేల భుజింపవలయును? మనముకూడ భోజనములు మాని జాగరము సేయదము.

సోమ - అన్యంతర మేమి ?

విజ - బాగుగఁ బరిశీలింపుము. కొండముచ్చేగాని కైకేయి పరిచారిక కాదు సుమా ?

సోమ - నుంచివాండవు, ఇక్కడనుండి చూడుము సందేహ మేమి ? కొండ మ్రచ్చింత వికృతరూపముగలదిగ నుండునా ? *మధురైవము*

గీ. అదికూర్మముపై మందరాద్రి నిలిచె

మున్ను; కాలము వృత్త్యయంబుగఁ జెలంగ,

నివుడు మందరోపరి గూర్చువు మెక్కె

ననగ, నదే వక్రబుద్ధిలాంఛలము గూను.

కావున నిశ్చయముగ మందరయే.

విజ - మిత్రమా దానిపేరు మందరకాదు మందర.

సోమ - ఏదియో యొకటి; కాలవ్యత్యయ మైనవుడు వ్యవ్యత్యయ మాశ్చర్య మేమి? చూడు దాని మొగమెట్లు మాడియున్నట్లున్నదో? ఈయత్సవములు దనకు దుచించినవి కాని కాఱోలు

(నవ్వుచు) రామపట్టాభిషేకమే చీని కభిమతము కాదు కాఱోలు? ఏదో కైకేయితోఁ దలపోసికొనుటకు వచ్చినట్లున్నది. మనము మరయొకవిధికి బోయి వేడుక జూచెదము రమ్మ. (ఇద్దరు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

(ప్రదేశము:—కైకేయి యంతఃపురము మేడ

(ప్రవేశము:—మందర)

మంద - ఏమి! ఈ యెఱుకు లేమి? ఈపరుగులేమి? ఈగుఱ్ఱపుబండ్ల కిరకిర లేమి? ట్టయ్యెనుగుల ముహునా లేమి? ఆజెండాల తడతడ లేమి? ఈ బూడిదలున్న న్నల పవనలేమి? ఆగొలకరాల గోలయేమి? ఈ పంగ నామాలపందల తందనాలేమి ఈ తోరణము లేమి? ఈ వీరణము లేమి? ఆ! ఆ! ఈ తప్పెటలేమి? ఈ గంతులేమి? ఈ చిందులేమి? (మఱియొకవైపునకు దిగి) ఆ! ఆ! ఏమి యామిత; ఏమి యా మహాప్రద్రవము. తాయి ద్రవించుచున్నది. అయ్యపిండమునుండి యమృత మొలుకు చున్నది. ఆ! గొంతుఁ గోసికొందునన్నను క్రొత్త కాసాకనిచేతఁ బెట్టని క్రొత్తి పిడికిటి కానల్గుకుఁ గొండంతయీది యొక్కమాత్రే కలిగినది! ఇది లోకోత్పాతమే! అబ్బ! ఏమి దక్షిణలు! ఏమి దానములు! ఈజంఘలపంద లీ మహాభాగ్యములకై యెటులు మాఁగుచున్నారో! దానశీల యని సిగ్గులేక విక్రమాలిన కవు లెట్లు స్తోత్రములఁ జేయుచున్నారో! (చప్పటులు జఱచుచు) ఓసి కావేరి! కావేరి! ఈ గందరగోళములో నెవరికి వినబడును? ఓసీ మీగొంతుకలు కొయ్య! నోరు మూసి కొనుడు. ఓసీ కావేరి! కావేరి!

(నేపథ్యమున) ఎందులకు?

మం—మీయమ్మ నేడు బ్రాహ్మణసంతర్పణము జేయుచున్నదేల?

(నేపథ్యమున) ఎందులకో యెఱుంగవా?

మం—ఎఱిగియుండిన నడుగుదనా? శ్రేష్ఠదేవిగారి పరిచారికలగు మీకే సంగతియైన మొదట తెలియు గాని యూరు పేరులేని యథోదేవులను గనిపెట్టు కొనియన్న మాకుఁ దెలియనా?

(నేపథ్యమున) (నవ్వుచు) అథోదేవు లని క్రొత్తమాట చెప్పుచున్నావేమి?

మం—నా క్రొత్తమాటలేమీ కాని, మీ జేచిగారి క్రొత్తచేష్టలేమీ కారణమో చెప్పు?

(నేపథ్యమున) సుగుణరతుండు.

మం—ఊ.

(నేపథ్యమున) శాంతవవోయుతుండు

మం—అబ్బ! త్వరగా నేడువరాదా? ఇక మీ కంటే.

(నేపథ్యమున) అగు రామచంద్రుని.

మం—అబ్బ! చెప్పరాదా?

(నేపథ్యమున) పట్టాభిషేకము.

మం—ఆ! నిజముగానె? ఎప్పుడు?

(నేపథ్యమున) ఎప్పుడోనా? తెల్లవారుసరికి.

మం—ఇప్పుడేతని పట్టాభిషేకమున కంత తొందరయేమి? మహారాజు బాగుగ నున్నాడా?

(నేపథ్యమున) అటు లడిగెదవేల?

మం—ఏమియులేదు. ఆతండు మాజేచిగారి యింటి కీ యుదయమునుండి యిప్పటివరకు రాలేదులే.

(నేపథ్యమున) లేక ముందుకూడా నటులే జరుగు నేమోలే.

మం—తెగసాగక పో.

(నేపథ్యమున) సాగదీసినసరే - చంపినసరే గూనుమాత్రము వదలదు.

మం—(తనలో) సుగుణరతుండు శాంతవవోయుతుండు వగు రామభద్రుని పట్టాభిషేక మనుటకుంటే, సుగుణరతుండు శాంతవవోయుతుండునగు భరతునిపట్టాభిషేక మనుట శ్రవణానందకరముగ నుండునుగాదా! రామభద్రుండు తేపు పట్టభద్రుడగునా? అది మొదలు తుద యెఱుంగని దశరథుని యజ్ఞయా? అందులకు మూలం గూరుచుండి ముక్కుమూసికొని మాఘండ్లైన మనలముని యామోదమా? అందుపైఁ లలలోనైన జిల్లిగవ్వ విడుచుటెఱుంగని కాశల్యాడేవి భూసురసమారాధనమా? అది గాక యీ మాఘజమలు చెడఁద్రాగి యెడలుతెలిక తెయితక్కలా? ఏమి వింతగ నున్నది! మాచెదనుగాక! కైకేయా! కైకేయా! మేడవైలేదు. వేడుకఁజూడ దిగినదికాఁ బోలును! ఆ! ఏమిది! ఏమిది! కొంపలుగాలినట్టివెలుతురేమి? రామపట్టాభిషేకమునకై స్త్రీలు దీపములు మట్టించుచున్నారా! ఆమహాత్మవమునకే నేనుగూడ నొకవింత యుగ్ని నిక్కడ మట్టించెదను. వీరు మట్టించిన యగ్ని తెల్లవాలునరి కాలునుగాని నే నంటించుచున్న రేయింబగళ్ళ విచ్చిన్నముగ సంవత్సరములకొలది నుండును. వీరి

వహ్ని వట్టలకు, జమురునే కాల్చునుగాని నావహ్ని పువమున, పురజనులను, భూమిలుని—సర్వార్థముగ దహించజేయును. కైకేయా! కైకేయా! వట్టి మొద్దు. క్రిందిను బోయి చూచెదను.

(క్రిందకు వెళ్లుట నభ్యసించి)

కైకేయా! కైకేయా! ఇదిగో! ఇక్కడ నోయి గా నిలించుచున్నది. సఖీ-సఖీ (లేపుచున్నది).

కైక—(లేచి కనులు మూసికొని) మందరా!

మం—కైకేయా! ఊరంద తాండోళ్లపడుచుండ నీవు స్త్రీమితముగ నిట్లందు చుంటివా! ఊరంద రుపవసించి జాగరిములు నేనుచుండ నీ వప్పుడే భోజనముచేసి ప్రక్షాళిచేతివా? గాయములోని యశేషజనుల నేత్రములనుండి దీపాలవెలుగు ప్రకాశించుచుండ, నీ నేత్రముల కంఠకారమా? నీ కన్ను లిట్టి మహోత్సవము నేల చూడదలచుకొనలేదు? నీ చెవులిట్టి మంగళశబ్దముల నేల వినదలచుకొనలేదు?

కైక—మహోత్సవము! నేను వినలేదు. చూడలేదు. సుమా!

మం—అలాగా! నీవు చూడలేక కనులు మూసికొంటి వనుకొంటిని. నీవు విన లేక యీమూల దాగితి వనుకొంటిని. నీవు మనసున నాలోచింపలేక మైనుజుచి నిద్రించితి వనుకొంటిని.

కైక—అలాగుకాదు. నే నేమియుఁ గనలేదు. విసలేదు.

మంధ—కన్ను లున్నందుల కిప్పుడైన వానిని గృతార్థములఁ జేసికొనరాదా? శ్రవణము లున్నందుల కిప్పుడైన వానిని బాసనములుగఁ జేసికొనరాదా? ఇల్లురా! దేహ మకాశ్యలేము. ఇంతవేడుక నీవు తిరిగి చూతువో! లేదో ఇల్లురా! ఈ మాపు తడకయొద్ద నిలిచిమానుము. (అట్లుచేయుచున్నారు.)

కైక—అహా! ఎంతవేడుక జరుగు చున్నది? ఈసర్వజనానందమునకుఁ గారణ మేమైయుండునో?

మంధ—కైకేయా! నాతో నీకుఁ బరిహాస మేల? ఎఱుంగనట్లే నటించుచుంటివి? ఎంతగడుచుదానవు!

కైక—నిజముగా నే నెఱుంగను. నన్ను విశ్వసించదగును.

మంధ—చాలు! ఈమాటలకేమి! మహారాజుగారి మాండవభార్యపు; ముద్దుల యిల్లాలపు; మురిపెముల గనివి. నీకే తెలియుటోవు తెట్లు? అటు చూడు భరతుని సుగుణపుంజమువలె నా దీపగణ మెటులు ప్రకాశించుచున్నదో? భరతుని ప్రతాప లేఖలు దివి నాక్రమించు వైఖరిఁ బేకజువ్వ లెట్లుపురమున కెగురుచున్నవో? భరతుని యశశ్చంద్రికవలె—

కైక—భరతుని నే రెత్తుచున్నావు; మేనమామయింటినుండి వాడు వచ్చు చున్నాడా యేమి? అందులకు జను లీ వేడుకను చేయుచున్నారా?

మంధ - భరతుని మొగమునకు నా మొగమునకు ప్రజలెంత పరిభుగంజేయ
చునా? భరతుని ఇష్టమేమని నిర్ణయించు జరిగియున్నదా? భరతుని వివాహము
నిర్ణయించుటలేదుదా? భరతుడు కేసవమహర్షిహనునకుట జను లేఁడు.
నైన నెఱుంగుదా? ఇట్లొక భరతుని పిల్లను తిరిగివచ్చుచుండుటచేత జనలీ మన
పర్వమును జరుపుచుండి చూచుంటివా? భరతునిగాడవ ప్రజలకు గావలయు ననుకూ
టివా? భరతునిగొప్ప నీకును నాకును గాని యూరివారి కేమి?

తైత్తిరీ - అటు లెవరవలె? భరతుడు జనపమ్మతుండు కాని యిప్పుడీ సంతోష
విజృంభణమునకుఁ గారణ మేమి?

మంధ - చెప్పనా? చెప్పిన నీకు మరొక్కవ్యక్తగ నుండునేమో?

తైత్తిరీ - చెప్పి, ఉండిన నేను చేయగలను?

మంధ - వీవు చేయుటకైదును నీవు శక్తిగలదానవే.

తైత్తిరీ - కానిమ్మ చెప్పు.

మంధ - తేవు రాముని పట్టాభిషేకము.

తైత్తిరీ - అ: అ: నిజముగానా?

మంధ - నిస్సందేహముగా.

తైత్తిరీ - (మంధుని గొంగరించుకొని) చిరకాలమునుండి విననెంచిని యమ్మ
తోపమానవాక్యములను చెప్పితివి!

మంధ - అటులైన రామపట్టాభిషేకము నీకు సంతోషకరమేనా?

తైత్తిరీ - అవశ్యము - నీకుమాత్రమే?

మంధ - (తనలో) ఈమెకు రామునిపై ననుయ గలిగించుట నాతరమగునని
తోచెను. కావున మరెయికిదా? ద్రోక్కెదను. (ప్రకాశముగ) సవతికొడుకు
సామ్రాజ్యపట్టాభిషేకమునకు నీవే సహించి సంతసించుచుండ నీతోత్తునైన నాకేమి?
కాని యీ పట్టాభిషేకమునగూర్చి యింతకరకు నీకు చెలియకపోవుట నిజమేనా?

తైత్తిరీ - నిజమే, తెలియదు.

మంధ - ఎందుచేత?

తైత్తిరీ - కారణ మూహంపలేకన్నాను.

మంధ - అనినఁ గోపము - గాని - నీ మగండు -

తైత్తిరీ - (తొందరతో) అతఁ డేమి? అతఁ డేమి?

మంధ - వీమియులేదు - మంచివాఁడు కాఁడు.

తైత్తిరీ - అయినా -

మంధ - భారాభ్యసైర యంతఃకరణము కలవాఁడు కాదు ముద్దులిటు - మూట
లటు-మూట లిటుచేర్చలటు-నైనై పెఱుగువలపు లిటు-లోలోని మమకారము లటు-
పనిపిపానియెడ లిటు-ప్రాణములు.

తైత్తిరీ - (కోపముతో) అటెటు?

మంధ—వీటో చెప్పవలెనా? నీకెటుంగవా? నీకనుభవములేదా? ఇప్పటి వఱకు ముప్పుశివుల బెట్టుచున్నదే! ఎవని నన్నడిగిన వల?

శైక—కానల్యయేనా?

మంధ—కాదు! ఇంతో! లేని మాడుమానములనుండి యొక్కడచే గుస గుసలరే! ఇంతకాలమునుండి పటాభిషేక ప్రయత్నం జరుగుచుండ నిష్పాదా నీను దానినిగూర్చి తెలియవలసినది? అదియైన నేను చెప్పించి దెలియవలసినదా? నాకైన నూరంతయు గగ్గోలైనపిమ్మట దెలియదగినదా? ఇదియేనా నీకుగని యనురాగము? ఈమాత్ర సౌభాగ్యమునకే పెనిమిటిని వశముచేసికొంటిని యిదికియునికి యుద్ధాం గుచుంటినా?

శైక—అ. అ. మాడుమానములనుండి పటాభిషేకమును గుజించిన రహస్య ములు జరుగుచున్నవా?

మంధ—జరుగుచుండుటలేదా? స్వాధీనుడైన మగడు అనుగాగవతియైన భార్యయొనపుడు వారి ప్రయత్నములు రహస్యములై యుండవా? నీతో నెవరు చెప్పెదరు? నీలో డెవరికి గావలయును? అదిగాక నీ ప్రసక్తియేమున్నది? నీవేమి పట్టుపుడేవివా? పతి ప్రేమాస్పదవా? భాగ్యవతివా? పక్కటానీ బానిసత్వమునకై పసపుత్రాస్థు గట్టబడినవారిలో నందరికంటే నీ యాధిక్య మేమి?

శైక—అబ్బ! నీ చూటలు నేను సహింపలేకుంటిని - ఊరకండును.

మంధ—అభిమానముచే నఱు నా మాటలు నీవు సహింపకలవా? ఇంతగా జేసిన మగనినడత సహింపకలవు - కాని -

శైక—అబ్బ! నామగనినడత నేను సహింపలేదు. అతనిని రాని చెప్పెనుటకు బెట్టి యెట్టు లడిగెనో! ఈసంగతి నా కింతవఱకుండు తెలిసికొంటిని యెవల నేవార కొందు ననుకొంటివా? నేనంత యభిమానము లేదనవా? నాకంటె నవేషుడు కాసల్య యధికమయ్యెనా? “నీవే నా బహిరంగిణియవు - నీవే నా సర్వస్వమవు” అని పలికిన చిలుకపలుకు లెక్కడకో బోయెనో నిలువబెట్టి యడుగనా? అంత నేతికాని దాన ననుకొంటివా? అంత నోరుమూలినదాన ననుకొంటివా? రానీ! అరనిని రానీ!

మంధ - ఇక నేలవచ్చును. ఇక్కడ నుండి ఈ రహస్యమును వచ్చినాడా? ఈ మధ్యాహ్నమున వచ్చినాడా? సాయంత్రమున నీతో సుద్యాహ్నమున నీకు రించుటకు యధాప్రకారముగ వచ్చినాడా? ఇప్పటికి వచ్చినాడా? ఇకనుండు వచ్చునని యేల నమ్మవలయును?

శైక - రాకపోవుటకూడదా? అ. రాకపోవుటకూడదా? నేను బ్రతికి యుండగ - నే నిక్కడ నుండగా నంత గుండె నిబ్బరమా?

మంధ - చెట్టిదానా! ఏమి జరుగవచ్చునో యలుగుతయైన వెలుపు కదా ని నిక్కడ నుండనిచ్చునా?

కైక - ఉండనీయక ?

మంధ - నిన్ను గౌసల్యదేవి ప్రోత్సాహముచేఁ బుట్టినింటికి బంప నిశ్చయించుకొనినాఁడు.

కైక - ఛీ ! నన్నేల పంపును ?

మంధ - భరతుని నేల పంపినాఁడు ?

కైక - భరతుని గౌసల్య ప్రోద్బలముచేఁ బంపలేదే !

మంధ - నీకున్న వెత్రితనమే యిది. ఆతఁ డిచ్చట నుండిన రామపట్టాభిషేకము జరుగదని మేనమామయింటికి మెడబట్టి గెంటినాఁడు.

కైక - ఆఁ ఆఁ నిజముగా నామగఁడే గెంటినాఁడా ? నామగఁడే ?

మంధ - మగఁడో! మొద్దుటో! మగఁడే కాదు - చుగనితో నీపవతిగూడ గెంటినది

కైక - ఆఁ - ఆఁ. బానిసకూడ తోడైనదా ! (ఉస్సురము) దాని ననవలసినదే మున్నది నానాధుడు దోష - నానాధుఁడే ద్రోహ... నానాధుఁడే విషస్వభావుఁడు. ఏమి! నాతో జెప్పకపోవుటయే! నాతో నాలాచింపకపోవుట యేల ? పోనీ ? స్థిరపఱచుకొనిన తరువాతనైనను నాతో జెప్పగూడదా ? రాముని పట్టాభిషేకమునకు నే నభ్యంతరమెట్టుచునా ? నాకు రాముడొకిటియు, భరతుఁ డొకిటియునా ? సవతికొడుకులను భేద ముండవలసిన యాడుగాన నైన నాకే భేదము లేనపుడు తండ్రియైన తనకేల యుండవలయును ? ఈ దొంగతనమేల ? ఈ భయమేల ? ఈ సూడేహమేల ? నాకొడుకును గెంటునేల ? ఈ దౌర్జన్యమేల ? మంధరా! ఇఁక నాపతి నాయతఃపురమునకు రాఁ డంటివా? రాకపోఁడు నుమీ !

మంధ - కన్యనయే నిశ్చయపఱచుము. తేపు వచ్చిన లాభ మేమున్నది ?

కైక - ఏమి?

మంధ - తెల్లవాలుపరికి రామపట్టాభిషేక మగునెడల నీ పతికి బ్రభుత్వము నశించును గాదా ! ఒక డేంతెవెట్టుగ దానే తనవలసియుండిన నేనకాన్యధాకాంతి దు దిగినపుడు నీ కేమిచేయగలకు ? నేను నీయింటిపచ్చి నీకంత మేలు నే నులనో తేపటినుండి యాతడు వచ్చికూడ సంతకంటె నే మున్నది ?

కైక - ఆయిన నిక నేనేమి చేయవలసియున్నది.

మంధ - రామపట్టాభిషేకము నీ కంగీకృతకార్యము కావున మన మిద్దఱ మొక్కటే పని చేయవలసియున్నది.

కైక - ఏ దది ?

మంధ - సేవావృత్తి.

కైక - (కోపముతో) ఏమి? ఏమి?

మంధ - నీ వొకరురటియు నేనొక చామరము బుచ్చుకొని కాశల్యాదేనికి రాజమాతకింఠ నివసవలసియున్నది.

కైక - ఛీ ! కాటులు క్రేలక నోరు గట్టికొనుము.

మంధ - నావైగోపమేల ? రాముడు ప్రభుడైనపుడు కాసల్యామహాదేవికే సమస్తగౌరవములు జరుగవలయున్నవి ఇంక నీకును నాకు నామహారాజుపాదసేవ తప్పదు తప్పదు. ముమ్మాటికి దప్పదు. ఆజన్మమహాభాగ్యకలితవై, యితవజకు బత్సనురాగ నిధానమవై, మహావైభవమనుభవించిన నీకాపరిచర్య యలవాటు లేకపోవుటచేత నందులోగూడ నీకు దిట్లు మొట్టుదప్పువు కాబోలునని నేనేడ్చుచున్నాను.

కైక - ఛీ ! ఛీ ! పలుమాటలాడెదవా ? పతి సరచేతిలో నిచ్చుపగుడువలె నాడించిన నేను భూభంగము చేతనే దానవసంహారియగు దశరథుని యడగడలాడించిన నేను కాంతుని సంపూర్ణవశంబుడునిగఁ జేసికొని సవతుల నందఱిని గీపెట్టించిన నేను పరమాభిమానధననైన నేను నేడిప్పుడు కన్నులు తెరువని బుడుతని సింహాసనముపై సింగారించినతమాత్రీయ, నారాధిక్యమును వదలి, యభిమానమును బరిత్యజించి, యహంకృతిని జంపుకొని, స్వాతింత్ర్యమును మన్ను జేసికొని యా - పనికి మాలిన దానిని గొలుతునా ? దానితో మాటలాడునా ? దానివంకజూడనైన జూతునా ?

మంధ - ఇవియన్నియు వెనుకటి పృగల్బుతలు.

కైక - వెనుకటి పృగల్బుతలో, యిప్పటి సమర్థతలో. కాని చూచెదము.

మంధ - కనుల నీరుబెట్టుకొని రాముని రామ పటాభిషేకమును.

కైక - కన్నీరు నేనువిడువను నా సవతిచేత విడిపింతును.

మంధ - పటాభిషేక ముగియప్పుడు కదా !

మంధ - ఆగని వేళేయైనదా ? రాముడు కానీ ! గీముడు కాని ! నామర్యాద పోవునపుడు నేను నోరుమూసుకొందునా ? ఈ బాందిలోనిజీవము లెగిరిపోవుటగైన సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరింతును గాని నా సవతి యుచ్చతను నేను సహింతునా ? అందులో నాకునుసన్న మెలగిన సవతి - నన్నుజూచి దొంగమొగము వైచికొని చల్లచల్లగ జాతిన సవతి తనవై నాధునితో నే నెప్పుడేమి చెప్పెదనోయని తలదిట్టుచుండు సవతి యిప్పుడు నాపుత్రుని మాతామహాగృహమున కంపి తనకొడుకును సింహాసహానాధిస్థితను జేయదలచి నా పెనిమిటిని మూలఁ గూర్చుండబెట్టి, నన్ను బుట్టినింటికి తోసిపెట్టినెంచి కెవ్వరూ, యేకచ్ఛత్రీయగ బుతుని నెవము బెట్టుకొని ఊహితలము నేలపలచిన సిగ్గుమాలినదాని నా కాలికింద రాయుదును గాని ఆ ! ఆ ! గైకేయిని పువ్వుద్రుంగిపిన్లు త్రుంపవలెనని యెంచుచున్నది. కాబోలు ! నాకుత్తుకనైన గోసికొందును గాని -

మంధ - పట్టాభిషేకమును మొండికట్టిచే ని నాధుఁడు కోయనే కోసినాడు.

కైక - ఏమీ ! పటాభిషేక ముగదా ? అవ్యవధిగ నుండుటచే నభ్యంతర పెట్టుబడదని సంకోచించుచుంటివా ? కాని గౌరవ్య చేసిన యీరాజ్యాభిషేక తంత్రీయు నాకింత నిరవకాశముగ నేల చెప్పితివి ?

మంధ - నాకు తెలియకుండ నే నెటులు చెప్పగలను ?

కైక - నికిప్పుడేనా తెలిసినది ? ఎవరు చెప్పిరి ?

మంధ - కావేరి.

కైక - సవతి దానియేనా ?

మంధ - ఆ !

కైక - ఏమని చెప్పెను ?

మంధ - ఏమున్నది ? చూచితినా నా ప్రజ్ఞ ! దళరధుని చెంగున ముడివైచు కొంటిని భరతుని కప్పుగంటులాడు బ్రద్దవలె విసరిచెచ్చితిని. గైకేయికి ముక్కుతాడు బోసి యీడ్చుకును ఏమున్నది ? రామచంద్రుని శిరమువై గిరిముఖి; గైకేయి నెత్తిపై నిశ్చకుండ" అని కాశల్య తనతో జెప్పినట్లు కావేరి నాతో జెప్పినది.

కైక - (కొప్పముతో) ఆ ! నీమరాల ! చీ ! పరమతుచ్చురాలా, నన్ను నడి పీఠినిబ్రెట్టి యేమచుంటివా ? చీ ! పలుగాకీ నిన్ను కొటుముందు గొల్లున గోల బెట్టించనియెడల నేను కేశయాత్రుజను గాను జాగ్రత్త !

మంధ - నీవు పూర్ణముగ దలచుకొనినయెడల నది కష్టసాధ్యమగు కార్యము కాదు కాని, ని చలచిత్తత నిన్నెక్కడి పాడుచేయునో యని నే నాందోళని పడుచుంటిని;

కైక - ఒక్కటియేమాట రాముని పటాభిషేకము విన్ను మెనమము.

మంధ - సంతోషమే - కాని, అంతమాత్రముచేతనే ని కార్యకృత మెటులు కలుగ గలదు ?

కైక - అందులకేమి చేయమంటివి ?

మంధ - గౌళల్యచేసిన పాపతంత్రములు రెండు - మొదటిది భరతుని గూర్చి పుత్ర్యాగం జేయుట-రెండవది రాముని రాజుచేయుట-ఇట్టిపట్టున నివృత్తిపాతకంక మెటులుండవలయునన్న-రాముని ద్యుక్తరాష్ట్రాని జేయుట-భరతుని రాజుగా చేయుట

కైక - (అలాచించి) జ్యేష్ఠత్వముచే రాజ్యహస్తాదు రాముడుండఁ జిన్ననాడైన భరతుని రాజుగఁ జేయుటకు రా జుగీకరించునా ? అనిగాని ముందునికేమిచేయిన రాజ్యమును భరతుడు స్వీకరించినా స్వీకరించడు. ౪౨ ౩1.

మంధ - జ్యేష్ఠతవలననే యరహతయు యోగ్యతయు గలుగునా ? ద్విరసమున నమృతముకంటె ఏమయు ముందుబృహిపలేదా ?

కైక - (వెదచి విడిచి) కాని, యగ్రజుడగు రాముడుండు భరతునికే బట్టి ముగట్టు యనూచానవిశోధమని వసిష్ఠుడు లోకవిప్రులతో తోచుచున్నది.

మంధ - "అగ్రజుడగు రాముండ," నను సందేహమేల ? అందుకొరకే పృథనుమందు రాముని ద్యుక్తరాష్ట్రానిచేయవలయునని చెప్పితిని. రాముడెటులనని వాసమేగినచో నున్నవారిలో భరతుడు జ్యేష్ఠుడు కాడా ? వంశాచారవిరుద్ధమే

మున్నది? ఇక రాజారామగు రాజ్యమని భరతున కాక్షేపణ మేమియుండును? భరతాభిషేకమునకు వసిష్ఠాదు లంగీకరింపరని ప్రోచుచున్నవంటివి. ఇచ్చువాడు సర్వస్వతంత్రుడైన తండ్రి; పుచ్చుకొనువాడు సర్వమంగళపతాలంకృతుడైన జ్యేష్ఠసుతుడు, ఇమ్మని చెప్పినది పరమపీఠములగు భాగ్యమైనచో మధ్యమున బాకో హిత్యపుఁ గానునకై వచ్చిన వసిష్ఠుని యభికార మేమున్నది? నీచిత్రపతకున్న లోపమే యిది. అనన్యరములగు సందేహములఁ దెచ్చిపెట్టుకొందువు వసిష్ఠఁ డంగీకరింపఁడని చెప్పుటవలన నాకొక యాస గలుగుచున్నది.

కైక—ఏమది?

మంధ—నీగర్త యంగీకరించునట్లు నీవు స్థిరపరుమకొంటివని.

కైక—అట్టినిశ్చయ మెక్కడిదిలే. రామపట్టాభిషేకమునకుమాత్ర మంత రాయము కలిగింపవచ్చును.

మంధ—అంతమాత్రమువలన నేమిలాభ మున్నది? అదిగాగ దానివలన మిక్కిలి ముప్పున్నది.

కైక—ఏదది?

మంధ—కాసల్యాపుత్రునికే పట్టాభిషేకము చేయ రాజసంకల్పమగుటచే నీ సపత్నులకుఁ బ్రజలకు బానిసలుండునూడ నీయందు గౌరవము సంపూర్ణముగ నశించినది. అట్టిచోనొక్క రామపట్టాభిషేకనిహాంభకమేచేసి నీవూరుకన్నచో నిప్పటిగౌరవ హైన్యమునకుఁ గావలసినంతనింద తోఁపుపడును ప్రజలకు నీవై శత్రుత్వము ప్రబలును. రామలక్ష్మణులు నిన్ను రూపుమాపనెఱుగు. అదిగాక, బలాశృష్టాంగికారము గావున నీపతిగూడా వారిలోజేరి యీ సిశాచము వదలిన మంచిదియనియే యూహించును అట్టిచో భరతుడు రాజుగజేయబడివుండిన. ప్రజలు నోరెత్తుదురా? రాజమాత వగుటచేత నీయందరి కెంతగౌరవముండును? నిన్నిప్పుడు కాదని నిరాకరించిన గౌళల్య నీ పాదాక్రాంతయగుట నిశ్చయముకాదా! నీకింత మాకస్మికోపద్రవమును దెచ్చిపెట్టిన యామెను రాచి అంపమున బెట్టుట నీకు బ్రతినిధికాదా? సపత్నివై పగదీర్చుకొనలేని సతిబ్రతు కేల?

కైక - (కోపముతో) ఆఁ! ఆఁ తీర్చుకొనక యూరకుందునా? ఎప్పటికైనను సరే యీ బొందిలో బ్రాజములు నిలిచియుండగ దానిని దలనుకొనినంతవని చేయకుందునా?

మంధ - ముఖ్యకాలము దాటిపోయినపిమ్మట నెప్పటికో నీవు చేయగలది కోదనమే.

కైక - ఛీ! ఛీ! నీ తల్లిపాలచే నేనును నీవును బెరిగిన చనువుచేత నీవను కతవ వాక్యముల కింత నేపటినుండి సహింపలేక శాంతించుచుంటిని. ఇక జాగ్రత్త.

మంధ - ఆయభిమానముచేతనే యింతగా నేడ్చుచున్నాను. ఇందుకొరకు నాపై బగ సాధింపదలచితివా? ఏమి సౌలభ్యముగ నున్నది? ఇంతకాలమునిన్ను నెత్తిపై బెట్టుకొని యూరేగి తుదకు నేలను భల్లన విసరికొట్టిన నీ నాధునిపై బగ

కైక - నా కింతక్షేమకరమైన యువాయమును జెప్పినందులకు నిన్ను గొని యానవలసి యున్నది.

మంధ - చాలుచాలు. ఇప్పుటిమాటలే. ఇది పూర్ణముగా పరించునరికి నీవు నాతో మాటలాడుదువో లేదో, పోనిమ్మి. నీవు ముందు క్రోధాగారమును బ్రవేశింపవలయును.

కైక - అవియన్నియు నాకు చెప్పనేల? ఆ పాల్లెవో నేను బడెదనుగాదా?

మంధ - (నవ్వుచు) ముసలిమగనిని మాడువాల్లనీరు బ్రాగింపగల సమర్థత నీకున్నదని యెఱుంగనా? అటులైన నే నికబోయెదను. చూడు - రామఁడెక్కడఁ దలచిన సింహాసనముపై భరణు నిధిస్థింపజేయుట - అంతకంటె ముఖ్యమైవది - రామ బాణము మారీచు నెగరఁగొట్టినటులు - నీ కోపము - రాముని దండకారణ్యమునకుఁ ద్రోసివైచుటయే కాక - అక్కడనుండు కాళాహృగాదిసర్పములతో దక్షిణసముద్ర పర్యంతము జఱుపఁటయే కాక - ఆ సముద్రముఁగూడ దాటిపోవునట్లు చేయవలయును.

కైక - తథాస్తు నేను కోపమందెరచునను బోవుదును.

మంధ - నేను నీభర్త నెప్పుడే మౌగిరికొరకై పంపెదనను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను పాదుకా పట్టాభిషేకము

తృతీయాంకము

[ప్రవేశము: — కైకేయి యంత్రపురములోని భాగము

(ప్రవేశము: — దశరథుడు.)

దశ—ఏమి? శయనగృహమైన యిచ్చటికింక నేల రాలేదు?

గీ. విద్యలేనిముఖములాగు, విదయమైన
మననటులు, లజ్జలేని సంభాషంబు
వలెను, శుభగతిలేని యావనము బోలె,
చెలువలేని యిచ్చటు నిశ్చీకమయ్యె. సజ్జించుటలేదు.

గీ. అట్టె, పట్ట, జాల దనియు నిట్టెతిట్టె
దగిన రుష, యట్టె యేడు, పంతున హాస;
ముంబు నరనట్టభినయముకంటె, సతి వి
చిత్రత యద్ధార్థమాట, రంజించు నన్ను.

గీ. క్రమమధుకోశమున కేగకాటు, స్వర్ణ
కేతకికి ముండ్లపోటు, సంస్థితచంద
న లతకు బురుగురాటు, పొందంగదగిన
బోటిసత్కువకు జూకుమాటవేటు.

గీ. మొదలె మూతిముడుపు గలముదిత, యందు
వైన గొఱకచ్చవలె, గూనిబానిస యెదో
నన్ను గుఱిచి ముట్టించు; నంతటను బున్ను
మనచు బ్రేలును మందుకాయలె, నబల.

అ త: పుర పరిచారకులారా! కైకేయిని మిరిక్కడ నెప్పుడు చూచితిరి?

గీ. కఱకువోయి, వక్రగాత్రనెల్లములున్న
గూనిదాసి, కొఱకు రానికొమ్మ

దీని జేరి, పంటచేసి. గొడవలివా యాదర్శియైపోయెను

గుసను నాదుగొంతుగోయు నెప్పుడో.

(నేపథమున) ఎప్పుడోనా? ఇప్పుడే.

దశ:- ఆహ ఏమి అమంగళవాక్యము? (అబ్బోచించి) కైకేయి యిక్కడ కెప్పుడు వచ్చినదన నే నొనరించిన ప్రశ్ననమున కిది యుత్తరము గాబోలు ఇక్కడ కామె రాలేదని యుకొనుచున్నాను వచ్చియే వెల్లివదజి వచ్చునరికి నే నిచ్చట లేకుండుగదా నావై గోపము వచ్చినదని నే నూహింతును. మఱల గ్రోధాగారమున నామె ప్రవేశించినా యేమి?

గీ. అన్మదీయాన్యవనితారుడాలయంబు చున్నది

తెల్లపాడయ్యెగాని యీ యింటి స్తంభ

లగ్న దార్ద్ర మెట్టిదియో? యీ లలన కాపు

రంబు నెలకు నిరువదిసంబు లిటనె

అయ్యో! కోపభవన మనుమాట తలంపునకు రాగానే గుండెలు చెదను చున్నవి హా! కైకేయి! నీకు ప్రోక్షమందకమే కాని నాకు ప్రాణహానికటమగినము నుమా! అదిగో! యీమందరహస్తమున బువ్వుముం క్రింద జల్లబడియున్నవి. కోపావేశమున నవభారాలంకారములను ప్రసవములను బలాత్కరముగ నూడం బెట్టికి భూమిపై నామె బడవైచియుండెను. ఓరుమములారా!

గీ. నెలతె లలితములొ మిమ్మునేల గొట్టె

జెలికి గోపమునామీద, శిక్ష మీ

గలిగె, నిందియియ్యెలు నికారముగ బ్రహ్మాండమున

నిటులు సరమపూజ్యులను ధిమ్రు కాదె.

గీ. కలికి కలకలనగవూర బూసనపుడె

గుండె లుచేతిగో నుంచుకొందు; నిపును

కొఱకొఱలు దురుసులను పరగ నెలుల

బ్రతుకునాడ; స్వయ మింక బ్రతుక లేను.

గీ. దరికి రానియకున్నను, దన్నినను, మ

టిరిత బుజ్జగింపుల నూఱింబి, దాని

గొంగిలింపంగవలె గష్టకలననైన,

భయగలిగిపోటి రాతు చేపట్టినటుల.

గీ. మొద్దులాగున మెదలని ముదితకంటె
నెగసి బుస్సుల వైబడుమగున ప్రియత
ర యగుఁగాదె! కాసారనీరంబుకంటె
సంబుయంత్రోత్థితాంబు పూరంబువలెను.

కాని, తిరిగి యీ గూనిదాసి వా ప్రయురాలితో నేమి తంత్రము పెట్టినదో యని భయంపడుచున్నాను. ఈ వక్రచేపమును గోటలానికి రానియ్యకుండ నభ్యంతర పెట్టునెడల నన్నీయంతః పురముగోనికి రాకుండ గైకేయి వారించును కాన,

గీ. నవరసామోద యైన యీ నాతిగొఱకు
గూనుదానిని గూడను గూడకట్టు
కొనగవలసె; నుద్గ్రంథంబు కొఱకు చంకఁ
బెట్టుబడిన కత్తెగ కాళ్ళపీటబోలె

గీ. ట్టావధూభర్త లఖిలాధికారు లన్న
మాటయేకాని లోలోనిపోటు లన్ని
యెవరి కెటుగంగవచ్చు? వా రెపుడు నగరు
నందుఁ గలదాసులకు దాసు లగుట నిజము.

గీ. లలితలక్ష్మణలీలాకలాపరూప ఆఱువంబులందు
మంజుతను యైన కేశయాత్యజయుఁగూడఁ
గుటిలయా మంధరనుగూడి కుటిలమయ్యె
వంకవెదురునఁ బ్రాకెడు వల్లినోలె.

(కొంచెము నడచుట నభివయించి) అదిగో! అదిగో! హా, ఎంతకష్టము.

సీ. కుడిచేయి తలక్రింద నెడమచేయి యెడమ
బుగ్గవై గదియించి మోము వంచి
ధరణిచే నొకపయోధరమును సవ్యభా
హువున వేటొకటియు నొత్తబడఁగ
మోకాళ్ళ దరిఁజేర్చి ముడిచి బిగ్గగ నుడ
ర ప్రదేశమునఁ జేరంగ నదిమి
వికలితకచభార మొకకొంత ప్రక్కదు
ప్పటిగ వేటొక కొంత పచ్చడముగ

- గీ. శీతబాధను గుండెలరీతి బండు
మానిసినిబోలె నాకాంత లేనిపోని
కోపమునఁ బామువలె బుసకొట్టు చదిగొ!
ప్రక్కపాటన శయనించు నట్టి నేల.
- గీ. రేపటిమహాత్మ్యవం బేమి? రేయి నిప్పు
డిట్టి ప్రారబ్ధమేమి? హా! యెటులు కలిగె
నిద్ది యెటు కడతేలునో? యెవ్వఁ డెఱుంగు
నేమి సేయుదుదైవమా యిప్పుడు డేను?
- గీ. ఏమి సేయుట కేమున్నదింతి కెటు
లైనఁ గోపశాంతి సేయంగవలయు
లేకయుండిన జీవము ల్పీలువఁగలనె
నెలత క్రేగన్న నా యసువులకు నెలవు.
- గీ. కోపహరణ నాక్యకోటికిఁ గ్రొత్తగా
వెదకు కొనఁగవలెనె; వేంబపటులు
వల్లవేసికొనిన పాఠ మున్నదికదా!
యొప్పుఁజెప్పువాఁడ నువిదకడను.

(కైకేయిని సమీపించి) ప్రాణప్రియా! కైకేయా! ఇదియేమి? ఇదియేమి? నాకులన నపరాధమేమైన కలిగినా? ఎందుల కీకోపము? నీకు గో నష్టానమైన కాసల్య నిష్పేమైన దూలనాడెనా? అయ్యో! మాటలాడవేమి? నీవు పరమాభి మానధనవని యెఱిగి యుండియే, నీవు పాదర్పశ్రద్ధమార పని యెఱిగియుండిన నీయెడ నివ్వరి ములంతుపచార మెవ్వరివలన గలుగనో నని కేయి కన్నుల గనిపెట్టుచు, నిన్ను సమగౌరవపూర్వకముగ నాదరించుచు, నీ నిరంతరానుగ్రహ ప్రాప్తికి వేయిదేవుల నానాధించుచు, నీ ఛాయకల నిన్ను సర్వభూతాదాశ్రయించుచు, నా యభిమానము, నా ప్రాణము, నా హృత్పీఠాంతమునకొని విభేదముడైన నేను జీవములు గడుపుకొనుచుండగా నయ్యయ్యో! తిరిగి యిదియేమి? ఈ కోప మేమి? నా పాపమేమి? ఈ రోష మేమి? నా రోషమేమి? పాపి నాయితా? యె కవా? (కైకేయివై జేయివైచి నిమురుచు) పరమవిభేదముండనైన నన్నటులు చేయి వలసేవదని యజ్ఞాపింపరాదా? నేను నీమాట కెదురాడుటకు సునర్థుడనా? ఇదిగో ఇటు చూడు! అట్లు ఇటు చూడు! హరి హరి! ఎంతకృము తటస్థించింది?

కైక - నీకర్మముకాదు నాకర్మము-నా (పాదర్పము-నగు మాటలాడింపకుము. "ఏమి వాంఛించితి నో" యడుగరాదా? అజ్ఞాపింపరాదా? నీకు వ్యతిరేకముగ బలం కుటకు నేను సమర్థుడనా? పరమవిభేదముడనై నీసేవ నాదరించుమంటినిగదా?"

అంటివి. హా! ఏమి మాటలు! ఏమి సడతలు! ఏమి శిష్యులు! ఏమి శిష్యులు! ఏమి ప్రణయములు! ఏమి వివరములు! ఏమి స్తోత్రవిధానములు! ఏమి వైచార్యసంధానములు, చాలు చాలు! నే నెఱుఁగుదును; అభివ్రాసమును విడిచి భైర్యపడి “దేహి” యని కోరుతెంచి చేయించాచి నీ సాధములపై నీడిలపడి యడుగక యడుగక యడుగ వలసిన దానినైన నిన్ను ధించినయెడల నీవు నాకోర్కె సమకూర్చినవా? నా దీనత్వమును బాపెదవా? నాముద్దు చెల్లించెదవా? ఎందులకు? ఎందులకు? కొండలుదాటి పోవు బూటకముమాటలతో నేమిప్రయోజనము? వలదు-వలదు-నేనడుగనక్కఱలేదు.

దళ - ఆహా! ఏమిమాటలాడుచుంటివి! నీ వడుగుటయు నేనంగీకరింపకపోవుట కూడనా? అటు తెప్పుడైన జరిగెనా? ఈతనువున జీవము లుండగ నటు తెన్నుడైన సంభవించునా? ఎంతమాట! నీవర్తింపకొండనే నీచిత్తస్థము లననభిలాషలను, నీముఖ లక్షణములబట్టియు, నీవాగ్రభరినిబట్టియు; నీపరిచారికలవలన దెలిసికొని యునే నింత దనుక నెఱవేర్చుచు నీ పరిచర్యను జేయించితిని నీ వెఱుంగవా? నీ పరిచారిక తెఱుంగరా? నామనస్సొక యెఱుంగదా? లోక మెఱుంగదా? పరిపాలించు భగవంతుఁ డెఱుంగదా? నేను నీకు సర్వదా వసుడనైతి ననుటకు నా దైన్యము ప్రబల నిదర్శనము కాదా? లోకోత్తరమైన నీ సౌందర్యము ప్రబలతరమైన నిదర్శనము కాదా? ఓసినెట్టిదానా? మనవిదళరథునిముక్కుఁ బట్టుకొని యిష్టము సార మాడించు ముద్దులయిల్లులనతె యని యాబాలవృద్ధులతో నెవరి నడిగినవైనఁ గ్కలేయి, కైలేయి, యని నారేకగ్రీవముగఁ బలుకరా? అట్టి జనవాక్యమందులకుఁ బ్రబలతమనిదర్శనము కాదా? ఇంతయెల? నన్ను నా రాజ్యమును బాలించుచు నీ నేకదా?

కైక - ఉన్నదీమాటర బండారమే,

దళ:- మాటలబండారమో క్రిములనిదర్శనమో చూచెదవుగాక - అడుగు సన్నపిద్యముగ నున్నాను.

కైక:- లేదనుటకు.

దళ:- కాదు. ఇత గోరదగినది లేదనిపించుటకు - నీకు! నాపై గోపములేదని పించుటకు-పరమగంభీరమైన నాయనురాగమునకు లోపము లేదనిపించుటకు - వినుచున్నావా?

కైక:- అబ్బ, అబ్బ, శ్రవణాసందముగ.

దళ:- మాటలచే శ్రవణాసందమే కాదు. చేష్టలచే సంతూర్ణహృదయానందమీయ పిద్యముగ నున్నాను. ఇప్పుడైన నమ్మెదవా?

కైక:- శ్రవణముచే యేమిదేసితిని నిన్ను నమ్మవలసినది? ఇంక నే నడుగ నేటిమ నీవు నిరాకరింపనేలేదు.

దళ:- నిరాకరించుటయే? నా స్థానమైనాసరే కోరుము మాదమాటాడక నీసాదాగ్రములందు సమర్పింతును. కాని, కల్యాణీ నన్నేల విశ్వసంపవు?

కైక:- అమితాంగనాలోలుని నమ్మదగునా?

దళ:- (నవ్వుచు) నాకట్టి తాత్పర్యమును కలిగించిన ఇట్టి జగన్మోహనాకారు నేల విశ్వసంపవలయును?

కైక:- (కోపముతో) మంధరా, ఇటురా. నాకు మఱియొక గదికి బారి జాత్రము. నాకునికి నేనువిశ్వాసపాత్రమునుగాను. నేనీతనికి దుష్టస్వభావము. కాసల్య సర్వసద్గుణాన్విత-నే నీతనికింటికి దొంగను. ఆ జ్యేష్ఠదొరసాని-అపరిమితానరాగమున సర్వదా సర్వదా ప్రాకులాడు నే నీతనికి విశ్వాసపాత్రమునుగాను నోరెత్తి. మొగముపై మొత్తు రాకాసియైన యాగౌసల్య యీ మహానుభావునికి బరమ విశ్వాస విధానము మంధరా, రా వేమి?

దశ:- (కైకేయి చేతులను బట్టుకొని) అబ్బ.

కైక:- వన్నంటకుము, (చేతులు విడల్పుకొనును)

దశ:- అబ్బ, ఇప్పుడు నే నేమంటినని నీకింత యాగ్రహము ? అలోకిక మగు సౌందర్యమును గొనియాడుచు నాచిత్తచాంచల్యమును బరిహరించుకొంటిని గాని నానలన తప్పేమితిగలుగు ? ఇంత ముక్కుమీద గోపమైన నేనెటుల బ్రగుతగలను?

కైక:- జిహ్వగ్రహమైన నింతమనత్యమున్న నిన్ను నేనేమి వాచింపదగును

దశ:- (ఉన్నరని) ఇక నట్టిమాట నాడకు కోరుము.

గీ. అరులయెడ ముందునకు నిడ్డయడుగు వెనుక

కిడుట, యార్తులకై చాచిబడినకరము

ముడుచు టర్థుల “కూ” యనియెడు రసనము

తోట “నుహుహహ” ను తెవుడు త్రోవగాదు.

కైక:- పెటాన్ అట్టియనూచానసరణి వనుసరించి యిప్పుడిచ్చెదవా ?

దశ:- మనఃపూర్వకముగ-అత్యానందకరముగ-

కైక:- అవిమాత్ర మసత్యము.

దశ:- అటు లంటివేల ?

కైక:- అనకపోవుటయేల ? ఎవ్వరికెనమ నెప్పుడైన నేమైన నీవు మనఃపూర్వకముగ నిచ్చితివా ?

దశ:- ఆ ఆ నీకు జ్ఞప్తిలేదుకాబోలు ఎవ్వరికోయినవేల ? నీకే యిచ్చితిని.

కైక:- ఎప్పుడు ?

దశ:- అనేకపర్యాయములు.

కైక:- దేనిని ?

దశ:- కాగిలిని. నీయాజ్ఞయగునెడల నిప్పుడుగూడ నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. (కొగలినబోవును.)

కైక:- ఇది పరిహాసనయము కాదు. మాయావాక్యములచే నాచిత్తవృత్తి సజ్జానయంత్రబాలికలకు నాటవస్తువులచేవలె బ్రక్కవోదైకమునుండి మఱిలింపబాలు.

పడుచున్నావు నే నెఱుగుదును. ఈసారి నేను మోసపెట్టుబడుచునుకొంటివా ? నన్నెంతలాఘవముగ నెంచుచుంటివి ?

దశ— నేనిచ్చెదనని యాసపెట్టి మనఃపూర్వకముగ నెవరికీయలేదో చెప్పరాదా.

తైక—చెప్పకేల ? నీ వేల యెఱుగవు? ఎవరికిని నన్నడుగుచుంటివా ? నా వంటి యూరుపేరులేనివారికైనయెడల నింత ప్రతిష్ఠ నీ కేల కలిగియుండును? ఎవరికో యెఱుగకుంటివేమి ? ఆసనాగ్ర పుత్రపట్టాభిషేకము నీ నన్న రాజ్యభారము విడువ వలసినది కాని పూర్వస్మృతి యేలవిడిచినది ? ఎవరికొ చెప్పవలెనా ? జననమైనది మొదలు యాచార్యవృత్తి నెన్న డెఱుగని మహామహునికి హస్తధ్వయమును హృద యాంబుజమును మువ్వలింపజేసుకొని దైవ్యమున నిన్నర్థించిన మహానుభావునికి ఇప్పటి కైన జ్ఞప్తియగుచున్నదా ?

దశ—(స్మృతి నభివ్రంశించి పెదవివిడిచి) అతనికి మఱియొక లాంఛనమును జెప్పము.

తైక—అబ్బ, ఎంత విస్మృతి, అంబుజభవనన్నిభుడైన తపోధనునకు.

దశ—(సందేహమున) ప-సి-ష్టునికా ?

తైక—కాదు పసిష్టునివంశమును నిరంకురము జేసినయాతనికి.

దశ—విశ్వామిత్రునికా ?

తైక—ఆ మహాతపశ్శాలియభిసంధిని నెఱవేర్చునని తెగబాచెడు వాద్వాసములు చేసి కొండంతయాశపెట్టి, నోరుతెఱచి యడుగనిచ్చి తుదకేమిచేసితివో ? యింతలో మఱచిన లోకము మఱచుననుకొంటివా ?

దశ—ఏమి చేసితిని ? రామచంద్రు నా తపస్సాండ్రునితో బంపలేదా ?

తైక—అబ్బ, ఎంత నిర్ధాక్షిణ్యముగ మొదట నిరాకరించితివి ? ఎన్నిమాయలు పన్నితివి ? ఎన్ని బొంతులాడితివి? ఎంతదైవ్యపడితివి, అబ్బ అప్పుడేమిగోదనములు, ఏమికిరస్తాదనములు, ఏమి మూర్ఖాపరవశతలు, ఎంత పూర్వపక్షము, ఎంత రాధాంతము, ఏదంటి మాన్యధ్యము పలికి లేదనుట కెన్నిపాట్లు పడితివి ?

దశ—ఈ యవాంతరి గాధకేమి ? సత్యవాగ్విశ్వాసక్తిచే రామశత్రుని విడుచుట కిప్పుడంగీకరించితిని గదా ?

తైక—ఎప్పుడు? ధైరవాకారుడై, క్రోధమూర్ఛియై, శాపముచే మిమ్మందఱు ధన్యులు చేసెదనని గాఢేయుడు గంతులువైప, నీ కిది నీతికాదని వసిష్టుడు నిన్ను మందలించ, దశరథుని సతులకు నాలుకలకుగూడ లెక్కలేదని లోమలు పరిహాసించ, సత్యవాగ్విశ్వాసార్థమైకాదు— స్వప్రాణసంరక్షణాసక్తిచేత-స్వగౌరవాప నాభిలాష చేత అంగీకరింపక తప్పుకపోవుటచేత...నంగీకరించితివి.

దశ—ఓసివెట్టిదానా ? తుద కంగీకరించితినిగాదా? అదియే కావలసినది. మన్యమునజరుగు గొడవలతో నేమిపని ? కార్యఫలమునుబట్టి కర్తయుద్దేశమును గ్రహింపవలెను. స్థిరమైనఫలము ప్రధానమా ? పరిపరిధిఫలముల బరువులిడు భావము

ప్రభావము? ప్రశస్తమైన భావ ముండినందులకైనం బర్హవసానము ఫలమేకధ, అది సిద్ధించినపుడు భావపరీక్ష యేల? అది లేనపుడు భావప్రాశస్త్యమేమి లాభము?

కైక—అహా, ఎట్టి భర్తృకూత్స్యనిష్ఠయ మొనర్పితివి. కార్యఫలమే ప్రభావము గాని కర్తయుద్దేశ మవావశ్యకమని యుపదేశించితివి. జ్వరితునిలంఘన ముపవాసవృత్త మగునా? సతీతో గలహించి జన్మిదముల దుర్నిప్రకాసిన భృష్టుడు యతిపూజ నందఁగలడా? ఫలహరములకె దేవాలయములపంచలఁ బడియిండు బాపయ్యలు భాగవతోత్తములు లగుదురా? ఇంతయేల రేపటినుండి యెవరేలిన నీదినమువఱకు నీవు చిరకాలమునుండి రాజ్యముచేయుచుంటినికదా, ఒకడు నరహత్యచేసినటులు నిదర్శనము కలుగగ నే వానికి మరణదండము విధించుచుంటివా? మృగభ్రాంతిచే నాతడు హత్యచేసెనో-పట్టనాలని కోపముననే చేసెనో, సామన్యమగు శిక్ష నాతడుదైకింప నది హత్యకించ బహిమించెనో, యిటులు భావపరీక్ష సేయుటలేదా?

దశ—అబ్బబ్బ, ఎందులకీ యననసరమైన వాగ్వాదము? నేను గాధినందనునకు మనఃపూర్వకత్యాగ మొనర్పలేదు సరియా? తరువాత?

కైక—ఎందుచేత?

దశ—నాకు సంతాపకర మగుకోరిక నాతఁడు కోరుటలేదు.

కైక - దుఃఖిర మెటులయ్యెను? శివభనుర్భంగవార్త నీకు గొంగతొర మయ్యెనా? మరీచపరాజయము నీకు సంతాపకరమయ్యెనా? కొడుకుతో గోడ లింటిక వచ్చుట నీకు దుస్సహమయ్యెనా? ఎంతవినుద్దముగ మాటలాడుచుంటివి?

దశ - (ఉన్ముసముచు) కేకయీ, అంత కత్తిసోక్తులే! రామభద్రవియోగము మొదట సంతాపకరమయ్యెనుగాని పశ్యవసానమున బరచునుభుప్రప మయ్యెను.

గీ. అబల! రోదనారబ్ధ కార్యములుకొన్ని

తుదకు ముదమిచ్చు, బాలర చదువుఁ బోలె,

నతులితోత్సాహరచిత కార్యములుకొన్ని

ప్రాణహరములు వృద్ధవివాహమటులు.

కైక - (తనలా) నిశ్చయమే, అత్యుత్కృంతచే సంశ్లింపబడిన రామపట్టాభి షేకము నీవు మహాదుఃఖిప్రదమగునటులు చేయటయే నా సంకల్పమై యున్నది. (ప్రకాశముగ) రాజేంద్రా, వృద్ధవివాహమునలె; ప్రాణహరమన చెప్పచుంటివి, హా, ఎంతవాఁడవు, నివృత్తిదనుక నీకు నేను మెదలోని పూలదండనై యిప్పుడు పర్వమై టనా? ఇంతదనుక నీ ప్రాణాధిష్ఠానదేవత నగు నే నిప్పుడు నీకు మరణదేవతనయితివా? నేను నీకేమి చేసితిని? నాచలన ఘోరాపరాధ మేమిటలెగాను? ఇప్పుడను కోరుమని నీవు నన్ను నిర్భంగిచెట్టుటచేత నిన్ను యాచింపబోయితిని. ఇదేనా నాపాపము? ఇదేనా నా నేరము ఇంచుకేనా యీ కోపము. ఈపుట్లఁబుపుమాటలు, ఈతిట్లు! ఈ వృద్ధవివాహ ప్రశంసలు, ఈ యువతీ ప్రాణహరణసంభాషణములు, అహా, ధరణీ నాధుల త్యాగమర్యాద లెటులున్నవి? నోరుమాగుకొని కడుపుకట్టుకొని యదియిది

యనక యన్ని విధములైన బానిసత్వమునకుఁ దలయొడ్డి నేవచేయుచున్నంతకాలమే నేవకుఁ దిష్టఁడా? అడుగక యడుగక యర్థించినతోడనే దుష్టుఁడా? తలవంచుకొని కడుపుమాడ్చుకొని చేతులు జోడించుకొని, యూడిగము చేయుచున్నంతకాలమే ప్రియుఁడా? ప్రాజరక్షణావసరము కలిగి “జేహీ” యని పెదవులు విప్పినతోడనే పికాచమా? స్తోత్రపాఠములు చెవినిబడుచున్నంతకాలము....

దశ—అబ్బిబ్బ కైకేయీ! (రెండుచేతులు పట్టుకొని) నన్ను క్షమింపుము, నీ వడుగఁదలచిన కోరిక నీకెచ్చుట కిష్టములేక నిన్నేమియు చే ననలేదు. అనలేదు అనలేదు. అవసరవ్యవోవ్యాపంగ మేల? పృస్తుతాంశమునకు రమ్మ.

కైక - రాముని విశ్వామిత్రునితో మనఃపూర్వకముగ నేల విడువలేకపోతిది?

దశ - అది యప్రస్తుతము కాదా?

కైక - కాదు చెప్పము.

దశ - (తలవంచుకొని యుండును.)

కైక - రాజేంద్ర! మాటలాడకుంటివేమి?

దశ—చిదిమినఁ బాల్గొను చెక్కుటద్దముపై

జలిబిలి చిటునవ్వు లొలయువాడు

కాళ్ళగజ్జలు గల్లుగల్లు మనంగ నం

దటికను ల్పల్లగాఁ దిరుగువాడు

బుడిబుడినుడువులఁ బూర్వభూపాలగా

ధల నేను గుడుచుచోఁ బలుకువాడు

రాసువా! ముద్దీయరా! యన్న నెగిరి గం

తిడుచు హాయిగఁ గొంగెలించువాడు

నట్టివదునాలుగేడులబాటై నెట్టు

లసురభీకరవనసీమ కంపువాడఁ

ననుచు నేడ్చితె నెప్పుడో యపుడు; మఱిల

నిపుడు నీమూలమున నట్టు లేళ్ళచుంట్టి ఇలావీక్తి స్తుత

(కన్నులు నిరుగుక్కుకొనును.)

కైక - (తవలా) తథాస్తు! నా సంకల్పమునూడ నదియే. (ప్రకాశముగా)

రాజుచంద్రా! నా మూలమున నంటి నేమి?

దశ - అంచులకుఁ దిగిని కోపమా? పూర్వపుత్తాంతమును నీవు జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుటచేత నని నా యభిప్రాయము. (తవలా)

గీ. తఱుణు డగునేకపత్ని వ్రతప్రియునకు

దారవిరహముకంటె నుదారమాన

ధనునకు సిరి పోవుటకంటె ఘనతరంబు

వృద్ధునకుఁ బుత్రవిశ్లేష వీడగాఁదె.

(ప్రకాశముగా) అడుగఁదలచిన దేదియో యడుగక యింకను సంకోచించుచు టిశేల ?

కైక - నేను విశ్వామిత్రుడను గానైతి నని సంకోచించుచుంటిని.

దశ - ఆ దెంచులకు.

కైక - కాంక్షించిన యగ్గమియనని నిరాకరించిన కాపమిచ్చెదనని బెదరించుటకు, రాజేంద్రా ! నే నొకమాటఁ జెప్పుచున్నాను. వినుము నేనబలను. నీసతులందఱి కంటెను గోలను నాలుగుమాటలైన నేర్పినదానఁగాను. నీవెటులాడించిన నటులాడుజానను. నే వాంఛించిన పదార్థము నీ వొసంగక నిరాకరించినచో నేఁ చేయవలసినదేమి ? విశ్వామిత్రునివలె నాకుఁ దపసామర్థ్యములేదు. అతనికివలెఁ దీక్షణివ్యాతేదు. అంత దీనత్వమునఁ బ్రార్థించుభార్యను నిరాకరించుట నీతిగాదని నిన్నుమునుపటివలె మందలించుట కిచ్చట వసిష్ఠభగవానుడేడి ? ఇది యంతఃపురముగాని మహారాజసభగాదు కదా ! నా దైవ్యమునకు నీ వాద్దానమునకు నిదర్శనమేమి ? విశ్వామిత్రుసంతవానిని గిజగిజలాడించిన నీకు లోఁకువయైన నే నేమి లెక్క.

దశ - నీకు నావై సంత నమృతములేదు కావున నిది విను.

సీ. ఎవ్వనిఁ దాపసి కీయనేడ్చితి వని

యింతదూర ముపవృత్తినిచినావొ

యెవ్వని జననమే యిథమత్సృఘ్నసౌఖ్య

నవనాటకమునకు నాంది యయ్యె

నెవ్వనిపై మోహ మిట్టులు న న్నాడు

దానికంటెను బేలవానిఁ జేసె

నెవ్వని మూపుపై కెగయనున్నది రేపు

రఘువంశమహనీయ రాజ్యలక్ష్మీ

గీ. యెవనిచేతులమీఁదుగా నేను వెడలి

పోవుటకు వేయిదేవుళ్ల మ్రొక్కుచుంటి

నట్టిరఘురాముతో నొట్టుఁ బెట్టుకొందు

సరికదా! కోరు, సందేహసరణి మాని.

కైక - సరే చాలు ! ఓ త్రిశంకొట్టిగేవతలారా ! సూర్యచంద్ర భగవానులారా ! ఓ పంచభూతములారా ! దశదిక్కులారా ! వింటిరా? వింటిరా! నాప్రాణ నాథుని ఘోరప్రమాణము ! మీరిందఱిందులకు సాక్షులు.

దశ - (అదరిపడి) అదేమి అదేమి అంత సాహసముతో మాటలాడుచుంటి నేమి (తనలో) ఆహా దీరినడువడి యాహోజుర నేమో వింతగ గనబడుచున్నది. రామభద్రునివై బ్రహ్మణము చేసినవెంటనే యామె యింతయుత్సాహమున ద్రుశ్చి పడుచున్నది. అతని కేమైన గీడు సంకల్పించుకొనుచున్నచాయేమి? (ప్రకాశముగ) ప్రాణనాయకా! అంత యాగ్రహాలాపమునకుఁ గారణమేమి?

కేశ - (తనలో) ఈతఁడు నాసంకల్పదౌష్ట్యమును బసికట్టుచున్నాడు కాబోలు. అయిన నేమి? పాములవాడు సర్పమును మంత్రబద్ధమును జేసినటుల నే నితనిఁ ప్రమాణాభిబద్ధుని జేసితిని. ఇక నెక్కడను దప్పించుకనిపోగలడు? అయిన కొంచెము లాలించును. (ప్రకాశముగ నవ్వుచు) రాక్షేంద్రా! నీకు రాజత్వము నాకు రాజీర్థ్య మినికతో నంతమగునుగదా! కేపు నిన్ను నేను గోరువదిలేదు. నీవిచ్చున దంతకంటెలేదు. అదిగాక మాతనపట్టాభిషేక సమయమున సర్వరాష్ట్రమందలి యర్థుల పాంఛలు నెఱవేర్చుట యాచారమైయుండగ నింతకాలమునుండి నీపరిచర్యఁ జేయు చున్న నాకోరిక నేల తీర్చునాడదు?

దశ - (తనలో) ఈమె యుద్దేశమునుగూర్చి దుర్బ్రమ మొందితిని. (ప్రకాశ ముగ) కేశేయీ! సంతసించితిని. ఏది కోరిక నది యిచ్చెదను.

కేశ - కోరనా?

దశ - అవశ్యము.

కేశ - పూర్వమున-

దశ - (నవ్వుచు) నేను నిన్ను వివాహము గానపుడా?

కేశ - ఆతిమిస్వజ్ఞునితో నీవు యుద్ధసేయుచు, రథముపై మూర్ఖునొంది నపు ధారథమును నేను దోలుకొని రథ రంగమునకు దూరప్రదేశమున నిలిపి...

దశ - అహా! ఏమది! నాకిది స్వప్నవృత్తాంతమువలె నున్నది సుమా

కేశ - అట్టివో నన్నియు స్వప్నవృత్తాంతములే. విశ్వర్యములే స్వప్న వృత్తాంతములు. అసువులే స్వప్నవృత్తాంతములు. అభిల ప్రపంచవ్యాపారములే స్వప్నవృత్తాంతములైనవో నసురయుద్ధములూ నబల యొరల్లిన యాపదక్షణము స్వప్నవృత్తాంతము కాదా.

దశ - (స్మృతి నభినయించి) కోపపడకుము. జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుచున్నాను. అప్పుడు నీకు రెండువరము లిచ్చితినిగాదా?

కేశ - ఇచ్చితివా? ఇచ్చెద నని చెప్పితివా

దశ - అలాగా? రెండువరముల నీయలేదా? (నవ్వుచు) అప్పుడిచ్చిన దీ రెండు వరములేనా? (కొగిలినబోవును) చూడు ఆ వరములను ముం దెప్పుడైన గోరెద నని నీ వంటివా?

కేశ - ఔను. ఆసమయ మిప్పుడు తటస్థించినది.

దశ - ఎంతవడిగలదానపు? ఇచ్చెద ఇచ్చెదను; గ్రహించు మని బలిమాలి నవుడు బిడ్డబిగిసి వార్ధక్యున దద్వృత్తాంతమే మఱచిన నన్ను వానికొఱ కిపుడెంత

బాధించింది నిన్నుని నాతో స్పృహముగ జెప్పిన నేనిపు డీయకుండునా? ఈ మాతిలిగింపు లేల? ఈ యువోద్భాతము లేల? ఈ వర్మగర్భసంభాషణము లేల? కేశేయి విభేయుడనైన నిన్నుటు లాడింపినేల? (నవ్వుచు) నా వార్ధకముతో నీ పడుచుదనముకూడ హెచ్చగుచున్నట్లున్నది. అలస్యమేల ప్రాణనాయకా రెండు కోరికలే కద కోరుము.

గీ. బ్రాహ్మగజములూ యూవనాశ్వములూ, వార

ణాసికాగోగణంబూ; చీరాంబరములూ

రత్న చిత్రిత కాశ్మీరరాంకవములూ

గోలకుండ మానికములూ కోరు మబల!

కె - ప్రాణనాథా ఇవి యన్నియు స్వప్రయోజనదూరమైన వాక్యాల? నా కోరిక యితరులగూర్చి కాని నన్నుగూర్చి కాదు.

దశ - అలాగా అటులైనను మంచిదే.

గీ. అబల! నీ యరి యగు సుగుణాభిరాము

నెవని వేగంబు కానఁ ద్రోయింపవలయు?

భవదనుగ్రహపాత్రుఁ డౌ భాగ్యనిరతు

నమరవిభునిభు నెవని జేయంగవలయు? సూర్యుని

కె - నెబాన నెబాన వేమ గోరిన వీ రెండే నాకు క్రతు స్థాన మగు కాసల్యకొడు కగు రామునికి వనవాసము. నాపుత్రుడైన భరతునికి పట్టాభిషేకము.

దశ - (అదరిపడి) అ అ అదేమి అదేమి

కె - ఏమియో తిరిగి చెప్పవలయునా? వారచీరంబుభరించి వానప్రస్థుడై రేపు మొదలు పదునాల్గువత్సరములు రాముడు దండకారణ్యమున దిరుగవలయును. రానుపట్టాభిషేక సమావేశసంభారములతో భరతునికి బట్టము గట్టవలయును.

దశ - (గడగడ వడచు) కెక్కయీ నావంక జూడు నావంక జూడు ఏమి? ఏమి? నీవు పరిహించుచుంటివా? యధార్థముగనే పలకుచుంటివా?

కె - ఎవరివంక జూడనక్కఱ యేమున్నది? దైవమువంక జూచి చెప్పుచున్నాను; సత్యము. సత్యమే వచించితిని. సర్వోత్కృష్టమైన సత్యమునే సంగక్షించుకొనుమని నీ కుద్ధాటించుచుంటిని.

దశ - అఁ, అఁ, అది యేమి? అదియేమి? ఏమి మాటలాడుచుంటివో యెఱిగి యుండియే మాటలాడుచుంటివా. కైకేయా! కైకేయా! (వీరపుత్రై జటచును)

కైక - ఎఱిగియుండియే మాటలాడుచుంటిని ఇంతకుముందు నీచేసినవార్తా నము నెఱిగియుండి, బాగుగ నెఱిగియుండియే నీవు నడచుకొనవలసినదని యెఱిగించుచుంటి. కైకేయిని

దశ - (పెదవినిచి తల యడ్డముగ నూపి) కైకేయీ! తొందరలేదు. రాముని జననమునకుఁ గొంచెము ముందుకూడఁ గౌసల్య క్షిప్తులే యావేశము కలిగినది. ఇప్పుడాతని పట్టాభిషేకమునకు ముందు నీకు నట్లే యావేశము కలిగినది. మఱేమియులేదు. పెద్దలూ! పెరంట్రాండో!) మొక్కుకొందును.

కైక - పెద్దవు నీవు; పెరంట్రాలిని వేరు నిన్ను నేను. నన్ను నీవు నావేశించి చిరకాలమైనది. ఇట్టి త్రోపుడుమాటలతోఁ గాలక్షేపము నేయదలచితివా? వాంఛించిన వరము లీయవలసివచ్చునని, యెంచి నాకుఁ బికాచ మావహించెనని బాంకుచుంటివా?

దశ - పికాచము కానియెడల మతిభ్రమమై యుండవలయును. కాకపోయిన యెడల నీవేమి? కౌసల్యయొద్దకుంటే నీయొద్దనే యెక్కువ చనవుగఁ దెలిగిన రాము నేమి - అబ్బ! అబ్బ! అంతమాటయే! అనుటమాట యటుంచుము. అనినవారిని గ్రుడ్లు పీకించెదవుగాని బ్రతుక నిత్తువా? అట్టి రామాభిమానముగల నీవు -

కైక - వెనుకటిమాటఁ దడవ నేల? పూర్వవృత్తాంతములు స్వప్న గాథ లని యిప్పుడేకదా పలికితివి!

దశ - ఆలాగే కానిమ్మ! స్వప్నమందైన రామునకుఁ గీడెంచని నీకిప్పు డిది యేటి దుర్బుద్ధి!

కైక - అడుగదగినది యగుటచే నాది దుర్బుద్ధియా? ఇచ్చెదనని యఖిలంఘ్య ప్రమాణమును జేసి నేను బలదించుచుంటినియు, నా కాకస్మిక్మాన్మాద మెత్తినదనియు, వెఱివెఱివంకలను గల్పించుకొని యసత్యమాడఁదలచుట నీది మబుద్ధియా! ఆహాహా! ఎంత విపరీతముగ నున్నది.

దశ - అడుగదగినది యడిగద నంటిది! రామువనవాస మడుగదగినదేనా? హా! హా! రాముఁడు సర్వగుణాభిరాముఁడు నీ కేమి యపకార మొనర్చిననాఁడు? భరతునికంటే రామభద్రునికే నీయందుభక్తి హెచ్చుని యనేక పర్యాయములు నీవు వచించితివిదా, నిన్నే మాతృధిగఁ జేరిమించి నీ నేవఁ జేయుచున్న యావినయ ధురీణుఁడు ఆ యనురాగ సాంధ్రుఁడు - ఆ క్రిరామచంద్రుఁడు నేఁడిట్టి క్రూరశిక్షకుఁ దగిన మహాపాపము నీ యెడ నేమిచేసెను? కైకేయీ కైకేయీ, ఆలోచించుకొనుము తనువులు శాశ్వతములుగావు, మాటలు చర్యలే మనవెంటరుచ్చునవి నీకింత క్రూర్యము లేదు నే నెఱుంగుదును. ఆ దిక్కుమాలిన గూనిదాసి నీకీ దుర్బోధనము చేసినది కాఁబోలు. కైకేయీ, ఆలోచించుకొనుము.

కై - మంధర నాకీ దుర్బోధనముఁ జేసిన దనుచున్నావా? ఆఁ! రామ పట్టాభిషేకమునుగురించి యాఱుమానములనుండి పెద్దదేనితోడనే గుసగుసలాడుమని నీ కెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు? ఈ మహాత్మ్యమునుగూర్చి నా కింతదనుకఁ దెలియనీయవలదని నీ కెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు? నాకు దెలియనిచ్చిన భరతు నికి బట్టాభిషేక మొనరింపుచుని నే నేడ్చిబోదునని భయపడి యా నో శబ్దముగని పసిబిడ్డను పడపడయని మెడబట్టి మేనమామయింటికి గెంటుమని నీకెవరు దుర్బోధన

మొనర్చినారు? అని యటించుము. ఈ యుదయమునుండి యిప్పటివఱకు నాయిటిలో నడుగుపెట్టవలదని నీకవర దుగ్గోధన మొనర్చినారు?

దళ - హరిహరీ ఈయనత్వములై నే నేరములను నాయెడలఁ గల్పించి, యాచండాలురాలు పవిత్రమైన నీవృందయమును సకల్యముగఁ జేసెను, ఈ యుదయమునకు బూర్వమెన్నఁడైన రామపట్టాభిషేకమునుగురించిన యోజనము చేసియుండినయెడల నాశీమన్నారాయణమూర్తి పాదములకుఁ దప్పినట్లే...

కైక - అబ్బ అబ్బ నారాయణమూర్తికూడనా? ఆజ్యేష్ఠరాక్షాగారి పాదములకుఁ దప్పినట్లే యనుము. ఆపలుఁగాకియే నీకిపుడు పరమదేవత - ఆ రాకానియే నీకిప్పు డిట్టదైవము ఆ పాపాత్మురాలి పాదములే నీకిపుడు శ్రీపాదములు. అంతమాయలాడి శిక్షలో మెలగిన నీకిక బొంతులకేమి కొడువ? తంత్రముల కేమి కొడువ?

దళ - (ఉన్నననుచు) కైకయీ సరే నీనిందలకు శిర మొగ్గితిని నీవు నావై వైచిన నేరము లన్నియు సత్యమాలనియే యెంచుము. అట్టివో గౌసల్యదుర్మార్గురాలు. శిక్షార్థురాలు దానివలనఁదగిలిన నేను పాపాత్ముడను దండనార్తుడను. కావున నిర్దోషుఁడైన రామునకు విధింపబడిన వసవాసము మాయిష్టము విధింపుము. నీయాజ్ఞను శిరమునధరించి యిప్పుడే వెడలిపోదుము. కులగురుఁడగు వస్తివభగవానుఁడే రామపట్టాభిషేక మొనరించును గాక

కైక - రామునిక్కడ సింహాసనమునైఁ బెట్టి నాయెదుటొమ్మున గుంపటి బెట్టి మీయిద్దరను జెట్టపటముల వైచుకొని కులుకుచు వసవిహార మొనర్తురా? ఈ యభేష్టానుభవము చాలదా? ఈనిరంకుశ మమకారవిజృంభణములు చాలజేమి?

దళ - (ఉన్నననుచు) హా హా ఈమాటయుగూడ దక్కేయయ్యెనా నేను వాసపృస్థుడ నయ్యెదను. కౌసల్యను బుట్టినింటి కంపెదను. ఇందులకె సంగీకరించెదవా?

కైక - అంగీకరింపను. నేను గోరవరము లిచ్చెదనని ప్రమాణమొనర్పితిని కాని ప్రతినిధులు నిచ్చెదనని ప్రమాణముచేసితివా? ఏటిమాట లాడినవు? రాముఁడు వసమునకేగుట తప్పదు. భరతిపట్టాభిషేక మంతకంటె దప్పదు. శేపటి రారువన వాసమహోత్సవముచూచి కౌసల్య కోటయందు గోలుగోలుమని గోలపెట్టుచుండ నేను నేత్రాగ్రందకరముగఁ జూడక తప్పదు.

దళ - చీ, చీ, పశువా, ఏమి యరచుచున్నవు, అభిల ప్రపంచాక్షోదకరుఁడైన రామచంద్రు నడవులపాలుచేసి యే పులివాతనైనఁ బెట్టి, జ్యేష్ఠపుత్రవిరహమును సురిత్రాడు నా గొంతుకకుఁ జెట్టి చేతవాతఁగాని భరతుని సింహాసనమునైనలంకరించి, వానివంకఁ బెట్టుకొని, వసుధాతలమంతయు నేకాతిప్రత్యుగ నేలఁదలఁచుంచుంటివా? అబ్బ, అబ్బ, (గుండెలుకొట్టుకొని) నీ మనసులో నెంత యూహాయున్నది, పో, పో, నేను వరముల నీయను.

కైక - ఇమ్ముని నేను నిరోధించినా, నీ స్వభావమును గుర్తెరిగియుండియే నే నుదాసీనభావమున నుండఁ గోరుకొనున నన్ను నీవు బలాత్కరించి, రామభద్రు

నెత్తిగొట్టి ప్రమాణము చేసి నన్ను దైన్యమునఁ బ్రార్థింపజేసి తుద కీయనని పలుకుటకు సాహసించితివా? అహ! ఏమివదాన్యత! ఏమి సత్యవాన్యధురీణత!

దశ - చీ! చీ! తుచ్చులారా! కానక కానక కన్న పెద్దకొడుకును మావంశమును నిర్మూలము చేయుటకై యుద్భవించిన రాకాసివగు నీవాతను శేతులారబడ వైచిత్ర్యపుట వదాన్యతాశూన్యత్వమయ్యెనా? నీ వైవై తఘకులకుఁ గనులు చీకటులు గ్రమ్మి, సుభాముఖ విమహృష్టములగు నీ యాలాపములకుఁ జెవులు పరవశములై నీ నీ యింతఃక్రార్యానిలబహుస్యాదుచేష్టలకు మతిమందగించి, ప్రాణలిలామాత్రావశిష్టతను ధారినై - పరచు శీతమహాగ్నిజ్వాలవై నన్ను - మృదులమంజుశాసిభారవైననిన్ను - కంఠమాలంకార రూపగళిపాళితవైన నిన్ను - భామారూపభయంకర మృత్యుదేవత వగు నిన్ను నాముద్గుల యిల్లాలివని భ్రమపడి, వెట్టిపడి, బుద్ధి బుద్ధియయి, స్మృతితప్పిజేసిన పృమాణమును నెఱవేఱుపకపోవుట సత్యవాక్య భుజితాభావ మయ్యెనా? అ! ఏమి! ఇచ్చటి మహర్షులకంటె ధర్మాసర్వనిష్ఠయసమర్థురాలవు నీవే కాబోలు నేమి?

కైక - నోరుకలిగిందలకు ఫలము కేకలుచేయుట కాదు. అనినమాటకు బ్రతివాక్య మాడకుండుటయే! రాజేంద్ర! రాజన్య మండలమున మహర్షిసంఘమునిటకు రావించి, "నాధర్మపత్ని యగు కైకేయికి, నే నమిత కృష్ణ తానూచకములుగఁ బూర్వమిచ్చిన రెండువరముల నిష్కం డొసంగెదఁ గోరుమని, పృమాణవార్తకముగ బలికె పలికనమాటను నెరవేర్చుకొనలేక పోయితిని" అని చెప్పునరికె "ఇస్మిన్! ఎంత పనికి జేసితివి!" అని వారు నిన్ను మాషింపనియెడల నే నీ రెండుచెవులఁ గోయించుకొందును.

దశ - ఆ రాజర్షులతోడనే, యామహర్షులతోడనే యీ మహాసుభావురాలు, ఈ కర్ణవర్షాశనిపాతము - ఈ సప్తత్రైకసీంధ్య - కోరినవరము లేనో విరళించినవో నట్టికోరికల నీయనందులకు వారు నన్ను "జీ" యందుకో, యడిగినందులకు నీ యొగముపై సుమియుదురో? చెవులను గోయించుకొందునని పృతిజ్ఞ చేయుచుంటివా? మంధరా దుర్భాగనాకర్ణనపాపభూయిష్టము లగు నీ చెవుల కాశిక్ష కావలసినదే. అంతేకాక - యిట్టిలోకోన్నాతములగు నా వాంఛలను జెల్లడించినందులకు నీనాలకకు-

కైక - నా నాలక, మూలచ్చేదనశిక్షయగుటకు నే నాడితప్పితివా? రాజేంద్ర, మంచియో చెడ్డయో యిచ్చేదనని సప్రమాణముగఁ బలికెతివి. నీకు భార్యలు మున్నూటయేబదిసవ్య రున్నారు. పుత్రులు నలుగురున్నారు. ఆశిక్ష లనేకకొలులున్నారు. కాని నాలకమాత్ర మొక్కటే. అడివమాటకుఁ దిగుగూడదు. వరము లేదైననేమి? ఇట్లమైనవి కోరినయెడల నిచ్చుటయు, నరిక్కుమైనవి నిరాకరించుటయునా? ఇంక బదుగురు సమలను గట్టుకొనుమని నేను కోరినయెడల సంతోషముగ నంగీకరింతువు కాబోలు! కాలవ్య యింటిలోనే కాలముగడుపుమని నేను గోరినయెడలఁ గంఠులు వైచుచు సమృద్ధింతువు కాబోలు. సత్యము నీ బుద్ధివలెఁ జంచలమైన దనుకొంటివా? అది నిశ్చలము, శాశ్వతము, అచికారము. సర్వప్రపంచాధారమదియే, అదియే దైవస్వరూపము. నన్ను దృఢీకరించిన దృఢీకరింపవచ్చును గాని దైవముతో నీకుఁ బరిహాసమేల? దైవనిరాకరణమునకే యొకఁడెడితివా?

దళ - ఏమి! విషముపైలతనుండి యమృత సాగ్రవమా? చార్వాకమూఢులునుండి బ్రహ్మాపదేశమా?

కైక - కాదు. పాలవెల్లిలో పాముదృవించినది! కల్పవృక్షమునకుఁ జీకటి కొమ్మ మొలిచినది.

దళ - ఏమంటివి? ఏమంటివి?

కైక - మీ వంశమునకు గతి లేవని నూర్యుఁడు మూలపురుషుడు. మీ వంశము లోనివాడేనా సత్యపరిచంద్రుఁడు? ఒక్క యసత్యమాడలేక సర్వరాజ్యమును బరిత్యజించుకొని, భార్యాపుత్రులనమ్ముకొని, తన్ను జండాలునకు విక్రయించుకొని, పుత్రమరణమును లక్ష్యపెట్టక భార్యను దనచేతిమీదఁ బొందించుటకు సిద్ధపడిన యాచుహసీయుఁడైన మహాచక్రవర్తి. యాసత్యమూర్తి, యెక్కినసింహాసనము పై నే గదా నీవు-సర్వదా చంచలుండవైన నీవు-ఇదిగో యని చెప్పుచాఁచి యాసచే నవ్వలి వాఁడు గ్రహింపబోయినచోఁ జేయిముడుచుకొని జూసకాడవైన నీవు-నోటి కుంపర లెంతలఘువులూ ప్రమాణము లెంతలఘువులుగఁ జేసిననీవు అధిష్టించి, పరిపాలించుచుంటివి? దేనిని? అసత్యమును. అసత్యమును అహా! ఈసింహాసనమున కిగౌరవముకాదా? ఈవంశమున కప్రతిష్ఠకాదా! దేహమును గోసియిచ్చిన శిథిలచక్రవర్తి. మీ పూర్వుఁడు కాఁడా? కన్నులే యూడబెడికి, యొక బ్రాహ్మణునికి దానమిచ్చిన యలర్కని సత్యవాక్యపరిపాలన మహాసాహసము నీ రక్తమున బ్రబహింపవలగా? ఇట్టి పూర్వులందఱు తమవంశమునఁ బుట్టిన సత్యభీరువైన నిన్నుఁగాంచి సేగ్రుపడరా? సత్యపరిపాలనమునకై భార్యనొకనికి దానమిచ్చిన మొన్న మొన్నటి రఘుమహారాజు - కాదు - కాదు, అడుగునాఁడున్న యెడల నీ పితౄచరునుండి విడుదలకాఁదలంచి యామాతృపుఁ బనిని నీవును జేయగలవు కాబోలు.

దళ - (తల వంచుకొని) వారివారీ! వారివారీ!

కైక - ఆ వారియే వానునఁడై యాచింప బలిచక్రవర్తి సత్యసంరక్షాదక్షుఁడై యిప్పటివఱ కనంతకీర్తిని బొందుచున్నాఁడు. రాక్షసాగ్రగణ్యులకైన నీతిగాని యీ అసత్యపథము నీ కేల? కాశ్వతమైన సత్యమును గాపాడుకొని కీర్తినిొందుము. రాముడున్న నేమి యూడిననేమి?

దళ - (చెవులుమూసికొని) నారాయణ నారాయణ - (వీడ్చును.)

కైక - కొట్టలేకతిట్టు, ఇయ్యలేక యేడుపు సహజమేకదా,

దళ - అయ్యయో - రాముడున్న నేమి లేకున్న నేమి యనుచుంటివా! ఎంత మాటాడితివి.

గీ. జగ మనంత్రుఁడు లేక నిల్వగనుగలదు

గాలి లేక జీవులు బ్రతుకంగవచ్చు

గాని రామునివిడచి యీకట్టె యొక్క

గడియయైన నిల్వబడదు; పడదు, పడదు.

కైక - రాజేంద్ర! నీకు బ్రాహ్మపాయకర మని నీ విష్ణుడు విచారించడగదా. రామునికి జీవనోపద్రవము రాకుండ నీ వాతనిని గాపాడుకొను మార్గమును జూతు కొనుము.

దశ - ఆమార్గ మెద్దియో నీ శత్రుశ్రమమున నున్నది, నీ జిహ్వగ్రమున నున్నది.

కైక - అటులైన జెప్పెదమినుము.

దశ - కైకేయీ, నీకు మ్రొక్కెదను, ఓ పుత్రాత్ములారా.

గీ. రామభరతులు గన్న పుత్రీకులు నీకుఁ

గోసలాత్మజ లే దనుకొనుము కాళ్ళు

కాటికిని జూచినాడ నక గరుణఁ జూచి

పడఁతి సెల విమ్ము రాముని బ్రదుకుతెరవు.

కైక - రామునినెత్తికొట్టి భయంకరప్రమాణమును నీవు చేసితివా ?

దశ - చేసితిని బుద్ధితేక.

కైక - అవలంబింపవలసినది రెండును గష్టమార్గములే. వానిలో నొకటి రెండవ దానికంటె మంచిది. ఏ మార్గమవలంబింతువు ?

దశ - చెప్పట కేమన్నది.

గీ, మంటఁ బడుటకంటె ముంట్లమార్గము మేలు

శత్రుబాధ మే ల్పికాచికంటె

జావుకంటె గష్టచయమె సౌఖ్య, మచటి

చావుకంటె నిచటిచావుమేలు,

కైక - పెబాన, చావుకంటె గష్టచయము సౌఖ్యముగదా. రాముని మత జనుకంటె వనవాసమే శ్రేయముకాదా ? నీ కడటి చావుకంటె నిచటి మరణమే మేలు కాదా ?

దశ - (వడకుచు) రామునికి మరణ మేమి ?

కైక - నీవు నోరాట నుచ్చరించిన ప్రమాణమే ఫలించు నెడల వంత జరుగకపోవునా ? నా వరముల నీయనియెడల నీ శ్రమిణము ఫలించునుగాని, రాముడు బ్రదుకదలచినయెడల నీవాతని వనవాసమున కంగీకరింపక తప్పదు. అతని బ్రతుకు తెరువు నీలోనేయున్నది. అదిగాక “అచటి చావుకంటె నిచటిచావు మేలు, అని చెప్పితివి. అనత్యమాడీ యాత్మ ననంతపాపభూయిష్టముజేసి కాశ్యపనుగతి త్యాగ మొందుకంటె నీ కిచటి తనుత్యాగమే మేల. ఐనను నాగళసూత్రపాటవమున నీ యాపదయును రానేరదు. కావున రాముని యరణ్యవాసమున కంపకతీరదు.

దశ - అయ్యో, ఇదియేనా రామునికి నీవు చూపిన బ్రదుకుడెరువు ? రామ

• భగ్గునిపై నికంత యాగ్రహమేల ?

సీ. అపరాధ మొనరించు నతిసీచనేవకు

రా. ౧

నైనఁ బల్లెత్తుమాటననివాడు

భరతునికంటె నీ పరిచారికలకంటె

భక్తి సీచరణముల్ పట్టువాడు

తన మూలమునను నెవ్వని కేమివచ్చునో

యని భీతి గడగడ లాడువాడు

దోషదూరుడెకాక దోషనందేహదూ

రుండై మనలఁ గొల్పుచుండువాడు

గీ. నట్టితత్సగజారాముఁ డైనరాము

వనములోఁ దోయు మని యెట్లు పలికితీవు !

పలికితివా ! యాటముగ్గినపండు నేను

చేతులాటఁగ వానిఁ ద్యజించు తెటులు ? 1

కెక - త్యజించు తెట్టులని పెద్దయాలోచన మెందులకు ? పరునాల్గు వత్సరములు నీవు దండకారణ్యమున వసించుట మాయాజ్ఞయని యీ రెండుమాటలు నీ వాతనితో బలకలేవా ? ఇంతఃక్రొక్కలాడెదవేల ? నీయాజ్ఞ నరేండు శిరమున బూనువాడుకదా ?

దశ - ఆయ్యయ్యో, ఆయ్యయ్యో, వాఁ డట్టివాడే. వాడు నామాట యెన్నడును జవదాటడు. అడవికిఁ బో పో, యని యీ రెండుమాట లనలేవా యని పలుకుచుంటివా ? ఎంతమాటాడితివి ?

గీ. రామ ! రా ! రాఘవా ! రార ! రామభద్ర !

రా ! రఘువర ! రా ! యంచు నో రాటఁ బలికి

కాటడివి కిప్పు డీవు నిష్కారణముగఁ

బోర యనుటకు నెట్లు నా నోరువచ్చు !

కైకేయీ, పామ్యునసరికి బోవు విషయస్వభావమగలవాడగుటచేత నేనా పామ్యునవలసినది? అంతకంటె బాపమేమైన నున్నదా ?

కెక - కారణమునగుటించి చర్చయెందులకు ? నీవు తండ్రివి ? సర్వాధికారివి

దశ - హరిహర్య, తండ్రి నైనందుల కిదేనా చేయవలసినది ?

సీ. రార తండ్రి ! యంచు బారగొంగిటఁ జేర్చి

మోహన మటి మటి ముద్దుగొనుటా ?

కొడుకుఁ గోడలు చిల్కగోరంకవలె గావు

రం బుండి రనుచు ముదంబు గనుటా ?

రాష్ట్రపాలనమున రగడు దేరగఁ గొంత
 బరువు ముందుగఁ దలపైన నిడుటా ?
 ముసలివాడ నరణ్యమున కేగవలె. నేలు
 మని సింహాపీఠి నాతనిని నిడుటా ?

గీ. చావనున్నట్టి యేను రాష్ట్రమున నిలిచి
 రాజు గాఁదగురాము నరణ్యమునకుఁ
 బంచు దిక్కుమాలిన మందభాగ్యుడైన
 తండ్రి చండాలు ననుఁ జేయ దగు నెనీకు ?

కైకేయా, శ్రీరామచంద్రమూర్తి కీఘోరవనప్రవాసమున కేమి కారణమో
 చెప్పవా ?

కైక - కారణము నీకుఁ దెలిసియుండియే వచ్చితిగదావే ?

దశ - అయ్యో, నే నెరుగుదునా ?

కైక - నీ విచ్చెదవను వాగ్దారమువై నేను కోరుటయే కారణము తెలిసినదా ?
 వనివాసకారణ మేదో రాము డడిగినయెడల నే నాతనికి జెప్పెదనులెమ్ము.

దశ - అయ్యయో, వాడు నాయాజ్ఞ కెన్నడైన గారణ మడిగినాడా ?
 ఇప్పుడు మాత్ర మెరుగునా, రాఘవా,

సీ, రాష్ట్రమందలి జనరాజికోరిక లేనో
 తెలిసి వేగమ వానిఁ దీర్తు నీవు
 తల్లులకే వస్తుతతి ప్రీతియో వారి
 చలులచేఁ దెలిసి యిచ్చెదవు నీవు
 సీరుడుడు
 తీర్థ పాదులకేది తేనెనో యది
 శిష్యుల నెఱిగి కూర్చెదవు నీవు
 నామోము దిలకించి యేమి కోరితినేను
 వేగ గానిని సమర్పింతువట్టి

గీ, యీవు నాయాజ్ఞకును హేతు వేల యడుగు
 దువుర నాతండ్రి ! నీవు దుందుడుకఁ డైన
 వినయశూన్యుడవైన నీవును, మఱేను
 ను బ్రతుకుదు మీమహామారి నోటఁ బడక.

కైక - ఈ యిష్టానువంశమున నసత్యపరాయణుడైన నీ నొక్కడవు జన్మించినందులకే పితృదేవత బుద్ధకులూడి యేడువలసి యుండగ, నీకొడుకుగూడ నీచాయవాడు కాడయ్యెనని విచారించుచుంటివా? "రాశేంద్రా చాలు చాలు! కారణముతో నీకును రామునకునుగూడఁ బనిలేదు. ఇంక మరెవరికి? తెల్లవారవచ్చు చున్నదేమో! శీఘ్రముగ స్థిరపఱచుము. నీకొడుకు వనవాస్తవయాని ముహూర్తము సమీపించుచున్నది.

దళ - అయ్యో! నాకొడుకు పట్టాభిషేకముహూర్తమునుము.

కైక - ఆలాగే! నాకొడుకు పట్టాభిషేకముహూర్తము.

దళ - చీ! భరతపట్టాభిషేకమున కిప్పు డేమి కారణము?

కైక - రామవనవాసమే కారణము, కాని రామునకుఁ బట్టాభిషేకమున జేయ నీవేల సంతర్పించుకొంటివి?

దళ - రాసువుడు కీకోపమున, గుణగణమున, వయస్సున జ్యేష్ఠుఁడు కావున.

కైక - ఈ పక్షపాతమే నిన్నింతమట్టునకుఁ దెచ్చినది. భరతునకంటె రాముని విశేష మేమి?

దళ - కైకయీ! వృద్ధునకుఁ గనిష్ఠభార్యయందును జ్యేష్ఠపుట్టినందు నవరిమిత మనుకారము సహజమేకదా! ఇది నాయొక్క తలనే పుట్టెనా?

కైక - భరతునికంటె రాముఁడుమాత్ర మే మంతజ్యేష్ఠుఁడు? అందఱును గూడ యజ్ఞ పురుషదత్తపాయసప్రభావమున నొక్కసారియే గర్భములఁ బడిరికాదా?

దళ - ఏమో! ఆమాట మన కేమి తెలియదు? కాని ముదిరుజన్మించినవాఁడు రాసువుడే కద!

కైక - ముందుజన్మించుటయే ప్రాశస్త్యమునకు హేతువా? దానవగణము దేవగణముకంటె ముందుదప్పింపలేదా?

దళ - చీ! చీ! తులన! శుద్ధసత్వగుణస్ఫూర్తియైన శ్రీరామమూర్తిని రాక్షసునితోఁ బోల్చు చుంటివా? హా! ఎంతదారుణాలాప మాడితివి! సంతతమందహాస పూర్వక మృదుమధురగంభీరభావణ రాక్షసగుణమా? సకలాంగసుందరదివ్యమంగళ మూర్తిత్వము రాక్షసాకారమా? గాఢేయసవనరక్షాసురీతి రాక్షసకృత్యమా? చీ! ఒడ తెరుగక వదలెదవా? శిష్టరక్షణార్థమై చుష్టశిక్షణార్థమై యవతరించిన మహా పురుషుడని మునులవలన మనము వినుచు నాతని నిట్టిమాట లాడెదవా? నోటనున్న రింపఁ దగిన తల్లెన నన్నుఁదిట్టుము. నేను సహించును, కాని -

కైక - ఒకరిని దిట్టవలసిన యావశ్యకత నాకేమి? ఇయ్యంతే నీవే నన్ను నోటికివచ్చినట్లెల్లఁ దిట్టుచున్నావు. యథార్థముగ నాకు రావలసివది - ఇదిగో మీని కొమ్మని నివు నాచేతఁదెట్టినది - నా కప్పటి కావశ్యకములే నిమ్ముద్ద దాఁచుకొనినది. అట్టి పరయాప మగు ద్రవ్యము - నే నిప్పుడొసఁగుమనియుడుగ - దై వ్యమున బ్రార్థింప మాదుమాటాడక వడ్డితో నియవలసియుండఁగా - ఈబొంతులు - ఈచాపాలు - ఇవియు ఈ రోదనములు - ఈ గుద్దులాటలు; అహా! అహా! రిభువంశమునఁబుట్టిన సత్యవ్రా

తారమనకు నీకే చెల్లినది! ఆనుకయ్యుద్ధమున మార్పుబడి ప్రాణావశిష్టుడైన అరద మున్నె నీవొరగఁ బ్రశ్నయకాలాభిలాషలభ్యాలవలె శత్రుబాణపరంపరాకీలలు చుట్టి ముట్టి భగ్గుమనుచుండ ఇఁక నొక్క బాణముతో నీప్రాణ మట్టె యెగిరిపోవుటకు సిద్ధమైయుండఁగ ఆడుగాననయ్యను ఆవిధతాహాసవిద్యనయ్యను పత్మభిమానముచే, స్వప్రాణముకంటె, బలిప్రాణమే మెచ్చనిన్ని, దైవముఖమును జూచి నీ పేరును నీ ప్రతిష్ఠను, నీప్రాణమును, నీవంశమును, రాష్ట్రమును గాపాడిన మహాపకారము నకుఁ బ్రత్యుపకారమేకదా యీతిట్లు! కాని కానీ! ఇక నెంతకాలము తీర్చెదవు? భరతుని పట్టాభిషేకమువఱకే దిట్టెదవా? ఆప్రైసఁగూడఁ తీర్చెదవా?

దశ - భారతపట్టాభిషేక మనుమాటఁ దలపెట్టెను తెలిసినదా?

కెక - నేను నీ కప్పు డిచ్చినరాష్ట్రమును నాకొడుకున కిప్పు డేల నీ వీయఁ గూడదు?

దశ - వీలుచేదు.

కైక - ఎందుచేత?

దశ - వంశాచారవిరుద్ధ మగుటచేత.

కెక - అటువదివేలయేండ్లు పరిపాలించుట వంశాచారమా! అనేకకథ భార్యాత్వమనూచానమా? అసత్య మాడుట యన్వయమర్యాదేనా? అన్నిటితోపాటే భరతపట్టాభిషేకము గూడను. ఏమంత విశ్వలముగఁ జూచెదవు?

దశ - కేతేయీ! నాప్రాణరక్షణముచేసి రాష్ట్రము నీవే యొసంగితివి, తిరిగి నేను నీ కీరాజ్యము నిచ్చెదను. నీచేతిమీదుఁగా రాముని కిమ్ము లేదా నీవు దానిని భరతుని కొసంగి వానికరములమీదుగా దానిని రామునికి సమర్పింపజేయుము.

కైక - ఏలాగైన రామునిపెత్తఁ గట్టింపవలెను రాజేంద్ర! ఏటిమాటలు, బొట్టిబొట్టివైచ్యములచే నన్ను సంతోషపెట్టఁదలంచుచుంటివా? “నీవేల నాయనా!” అని రాజ్యమును నేను రామునికి సమర్పింపనా? అఁ! “రాజ్యమో రాజ్యమో” అని యేడుచుచున్న భరతునిచేతఁ బడినరాష్ట్రమును పప్పుబెల్లము లతనిచేతఁ బెట్టి మఱి పించి బుజ్జగించి, రామునికి గట్టింపనా? అఁ.

దశ - భరతుడు రాజ్యముకొఱ కేడుచున్నాఁడా? చీ! చీ! ఈయేడుపంత నీడే! నాగొంతు గోయుటకు నీవీతంత్రమును బన్నినావు. నాకంటె రామునియందు భరతునికి భక్తి మోదు. అట్టివాఁడు రాముని వనవాసమున కంపి తాను పట్టాభిషిక్తుడగుట కంగీకరించునా? అసత్యము.

కెక - సర్వసద్గుణసంపన్నుడైన యిర్వదివఱుగేండ్ల రాజపుత్రునకు రాజ్యమేల వాంఛయుండదా? మహారాజమతనై సెవత్తులతోఁగూడ నందఱిచేతను బరిచర్య చేయించుకొనవలెనని నా కుండదా? సాపత్న్యసోదరు లెక్కడ! ప్రేమ లెక్కడ! రాష్ట్రములొసఁగుట యెక్కడ? కృతయుగపుమాటలఁ జెప్పచుంటివి?

దశ - చీ! దుర్మార్గురాలా! ఆ దుర్మార్గుఁడును నీవు వేకీభించి రాముని కన్నులఁ బింపఁదలచితిరా? చెడద్రాగి యజ్ఞోపవీతమును ద్రొచి పాతవైచిన బాపన

పంజవలె నీ వలలో జిక్కి నా యుద్ధతికిఁ గారణ మగురాముని విడనాడుకొందు ననుకొంటివా? ని వింతయభమాభమురాల వని నే నెఱుంగను, అగ్నిసాక్షిగ గ్రహించిన న్నిహిణి దృఢించుచున్నాను. భరతుడు నాకొడుకు కాడు. నేను చచ్చిన జెనుక నీవు నాకు భర్తృదళము లీయవలయు. భరతుడు నాకు వ్రాధక్రియను జేయవలడు పో! పో!

కైక - సరే! నేను పోవుటకు సర్వసిద్ధముగ నే యున్నాను. నీయసత్యపాపమునకు నాప్రాణముల నిప్పుడే నీయెదుట బలియిచ్చుచున్నాను. ఇదుగో తలబగుల గొట్టుకొందును. (తల నేల గొట్టుకొనవోవును)

దశ - (పట్టుకొని) ఆఁ! ఆఁ!

కైక - నన్నా పకుము. నేఁడు చావక మానను. నారక్షముతో రామునభిషేకింపుము నీవు విపరీతసత్యవాదివే కాక, భర్తృపత్నిని జేతులార వధించిన పరమధార్మికుఁడ వని లోకమున కిప్పుడే వెల్లడికాక తప్పదు. వదలు వదలు.

దశ - కేకయీ! నీకింతసాహస మెందులకు? నీప్రాణములేల పోగొట్టుకొనవలయును?

కైక - ఏమి? ఏల పోగొట్టుకొనవలెనో నీ వెఱుగనా? నేను చచ్చినయెడల మైలవచ్చుననియు, నందువలన రామపట్టాభిషేక మహోత్సవ ముగిపొవుననియు నీ వాంఛోలేనపడి నన్ను నికోధించుచుంటివా? నీకట్టిసందేహ మక్కఱలేదు. రామ పట్టాభిషేక మాగదు. అగ్నిపుగోభాగమున నీకును నాకును గలిగిన సంబంధము, నీ విప్పుడు త్యజించుకొంటివి కదా!

దశ - హరిహరీ! ఎంతసాపము తటస్థించెను హాభగవంతుఁడా! ఇన్నిసంవత్సరము లుకులాలముగఁ గడిపి యాయొక్కరాత్రి గడువలేకపోయితివా? కేకయీ! చూడు, ఒక్కమాట.

కైక - ఒకమాట కాదు రెండుమాటలు. రామవనవాసము; భరతపట్టాభిషేకము

దశ - నారాయణ! నారాయణ! (ఏడ్చును) కేకయీ! వసిష్ఠాదుల కడుపును, గాల్లు, బట్టుకొని యెటులైన భరత - పట్టాభిషేకమునకు - ఆహ్వాయ్యో - అంగీకరింపజేసినచో రామవనవాసవరము వదలుకొందువా?

కైక - రాముఁ డరణ్యమునకుఁ బోయినపుడేకడ భరతుని పట్టాభిషేకార్హత? కావున - మొట్టమొదట - అనగ - తేపు - రామవనవాసము తప్పదు.

దశ - (ఏడ్చును) తప్పదా! తప్పదా! రామ! రామ! రామా! (యూర్శిలను)

కైక - (నవ్వుచు తనలో) ఈమహారాజు మూర్ఖునొందినాడు. అబ్బ నాయకులు కటకట కొఱికినాడు. ఇప్పటికే నాప్రయత్నము దారితోనికెవచ్చినట్లున్నది. ఎవరిదో కాలిచప్పు డగుచున్నది. ఎవ రక్కడ?

(నేపథ్యమున) నేను సుచుండునను. మహారాజాగారి దర్శింపవచ్చితిమమ్మా.

కైక — (తనలో) సమయమునకే వచ్చినాడు. (ప్రకాశముగ) చిరకాలనేవకుడైన నీకు సందేహమేల? లోనికి రమ్మ. నాథా! సుమంత్రుడు వచ్చినాడు. (సుమంత్రుడు ప్రవేశించును.)

దశ — (కన్నులువిప్పి చూచును.)

సు — మహారాజేంద్రా! తెల్లవారవచ్చుచున్నది. పట్టాభిషేక సంభారములు సర్వమును సమకూర్చబడినవి. సభాశాలకు వశిష్టాదులు వచ్చినారు. మీరొక నాలసింపకూడదు. వేగమే దియచేయవలసినదని వసిష్ఠభగవానుని యానతి —

దశ — రామ రామ రామా! (లోలోపల నేడ్చును.)

సు — అమ్మా! మహారాజుగారి నేత్రము లెఱ్ఱగనున్నవేమి?

కైక — ఆనందభాష్యములు విడుచుటచేత — తేపు పట్టాభిషేకము కాదా?

దశ — (తనలో) నారాయణ నారాయణ

సు — అమ్మా! తెల్లవాటవచ్చుచున్న నింక రాజుగారు నిదురబోవువానివలె నున్నారేమి?

కైక — చెప్పలేదా? అమితసంతోషమున నిప్పటివఱకు నిద్దరయే లేదు, ఇప్పుడిప్పుడే కొంచెము కన్నులు మోడ్చినారు.

దశ — (కన్నురమించుచు దనలో నేడ్చును) రామ! రామ! రామా!

సు — అమ్మా! క్షమింపుము. మహారాజుగారేమో బాధనొందువానివలె నున్నారేమి?

కైక — వెట్టివాడా! అమితసంతోషమునకు వమితదుఃఖమునకుఁ బర్యవసాని మన్వసతయే కద! చూడు! నీవు వెంటనేపోయి రాము నిటకు దీసికొనిరమ్మ.

సు — చిత్తము (సందేహించును.)

కైక — ఏమి! సంకోచించుచున్నావు!

సు — (చేతులు జోడించుకొని). అమ్మా! క్షమింపుము. మహారాజుగారి యజ్ఞకూడ వైనయెడల దీసికొనివత్తును.

దశ — సుమంత్రా! రామచంద్రు నొకసారి నా కన్నులయెదుటఁ బెట్టుము.

సు — చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

దశ — (తనలో, చేతులు జోడించుకొని) రామా! రఘువంశాభిషేమా!

గీ. రాఘవా! వనమున కేగరా యటన్నఁ

బూర్ణ చంద్రుని బోలు నీ ముద్దు మొగము

వాడుబాటంగ నాకను ల్యాడిపోవ

వినయగుణసాంద్ర! యెట్లు చూతునుర తండ్రి!

గీ. మూడుకాళ్లు ముదుసలి మొదలు పాలు

కోలు పసిబిడ్డదనుక నిన్నోలుఘనుడుఁ

కలుగఁ దని జయవిజయధ్వనులను బలుక
నే మనుచు నేను గానఁ ద్యజింతు నిన్ను?

గీ. గువ్వపిట్టల చందానఁ గులికి కులికి
చిన్న కాపురమును జేయు సీత నిన్ను
గాఢవనసీమలోని సక్కల యెదానఁ
బులులవాతను నెట్లు దాపుదుర తండ్రి?

ఓ సూర్యభగవానుడా!

గీ. పనితక్తై రేపు రాముని పనికిఁ ద్రోచి
నీకులము రూపుమాపక నాకుఁ దీర
దయ్య! చిరసమాగతభవదస్వయమును
రక్షణముఁ జేసికొనఁ బైకి రాకుమయ్య

హా రామ! రామా! (బిగ్గరగ నరచి నేల వ్రాలును.)

రామ - (ప్రవేశించుచు) నాన్నగారూ! వచ్చుచున్నాను. తండ్రి!
నిమస్కారము.

దశ - (అదరిపడి, తల వైకెత్తి, గద్గదస్వరమున) హా! రామచంద్రా! (నేల వ్రాలును.)

రామ - (అదరిపడి, రెండడుగులు వెనుకకు వైచి, తనలో) హా! ఏమిది! మా
తండ్రిగారిట్టి విపరీతావస్థలో నుండుటకుఁ గారణమేమి?

గీ. నాగళధ్వని యెవని వీణారవంబూ
నాదు ముఖబింబ మెవనిచంద్రప్రకాశ;
మట్టి నాతండ్రి నను వినఁడయ్యె! కానఁ
డేనొచ్చిన పాతక మేది యగునో?

గీ. ప్రబలతమరాజ్య తంత్రనిర్వహణసంభ్ర
మమున నున్నను రామనామంబు చెవిని
బడ నొడలు జల్లు మన నట్టె పాఱజూచు
ప్రభుఁ డెదుటి నన్నుఁ గనఁడు పొరబ్బమేమొ!
(కైకేయివంకఁ దిరిగి) అమ్మా!

గీ. బుద్ధివచ్చినదాది యెప్పుడును నేను
పండ్రిగారికి గోపపాత్రమను గాను

నీ పదంబులఁ బట్టుదు గోపశాంతిఁ
బడయజేయు మాతనికి నాపక్ష మూని.

(పాదములబడును.)

కైక — రామభద్రా! నీ తండ్రిగారికి నీవైఁ గోపమెంతమాత్రమును లేదు.

రామ — అమ్మా! నిశ్చయమేకద! అట్లులైన నీ యస్వస్థతకు దేహసీద కారణ మగునా ?

కైక — ఆయన కాకోగ్యలోపమేమియులేదు.

రామ — అమ్మా! చిరంజీవి తమ్ముడైన భరతుఁ డాకోగ్యముగ నున్నట్లు వార్తలు వచ్చుచున్నవికదా!

కైక — ఆహా! అతనికి శత్రుఘ్నునితోడఁ గుళలమే!

రామ — అమ్మా! భరతుఁడొక మనరాప్తమీల పొందలేదు ?

కైక — (తనలో) ఇదిగో! రేపు నీవు వనమునకు నడచినతరువాత — (ప్రకాశ ముగా) రాఘవా! మొన్న మొన్ననే మేనమామయింటికి బోయిన భరతుని కింతలో రావలసిన తొందర యే మున్నది ?

రామ — అమ్మా! అటు లానతిచ్చుట న్యాయమా ? తొందరయే లేదను చున్నావా ? రేపటి పట్టాభిషేకమునకు భరతుఁడు రాకపోవుటచేత నాకెంత విచార ముగ నున్నది ?

కైక — (తనలో) రేపటి పట్టాభిషేకము భరతునికే స్థిరపఱచితిని. నీకు విచారకరమగునట్లే జాగ్రత్తపెట్టితిని.

రామ — అమ్మా నాయనగారి యస్థిమితత కేమి కారణమో చెప్పనా ?

కైక — ఇన్నిసారు లడిగితివి కానఁ జెప్పవలసి వచ్చినది. నీవే కారణము.

రామ — అయ్యయ్యా! నామూలముననే నాయనగారికి విచారమా! తండ్రిగారి యెడల బుద్ధిపూర్వకముగ నేలోపమును జరిగించియుండలేదు; నాపాపవశమునఁ జూచుకొని మేమి తటస్థించెను ? అమ్మా! నా మనసు మిక్కిలి యాందోళితపడు చున్నది. నన్ను క్షమించి తెలిసినంతవరకు నా తపేమియో యానతీయవలయును.

కైక — ఇంతదనుక నీ వేలోపమును జేసియుండవు కాని యికముందు చేయుదు వేమో యిని యాతఁ డిబ్బందిపడుచున్నాడు.

రామ — అమ్మా! ఇంతకంటె విరుద్ధ మున్నదా ? ఇంతదనుక దహ్నివర్షని నాఁడ నిక ముందుమాత్రము బుద్ధిపూర్వకముగ నేల చేయుదును ?

కైక — ఇంతకుముందుదారి వేఱు ఇప్పటిదారివేఱు. కొడుకులకు వయసు వృద్ధి యగుకొలది తండ్రులయెడల విధేయత క్షయించునుగదా! కొడుకులైనవేమి ? కొడుండైనవేమి ? హితములైన యాజ్ఞలనే శిరమున ధరింతురు. కొంచెమహితము లైనచో మూలఁగూరుచున్న ముసలివానికి మిట్టిపాశేల యని తిరస్కరింతురు.

రామ—(చెవులుమూసికొని) హరి హరి ! ఎంత మాటాడితివి తల్లి ! నాస్వభావమును బాగుగ గుర్తెఱిగియుండియు నిటు లానతీయదగునా ?

గీ. తండ్రియానతి యైనచో దాడుకొన్ని
కుండమున నైన నుటికెడఁ జండతమ వి
విషంబునైనను గ్రోతద సంబురాళి
మధ్యమున నైనఁ బడుదు నమ్మా ! నిజంబు.

దశ—(తనలో) హేతండ్రీ ! పుత్రపూతకుడైన యీ నిర్భాగ్యుని కొఱ కెంత బాధలు ప్రతిజ్ఞను జేసితివిరా తండ్రీ !

కైక—సెబాన్ రామభద్రా ! ఈ మహారాజునన్నుఁ బూర్వమున రెండు వరములఁ గోరుకొమ్మ నివలెకినాఁడు. అప్పటికి యావశ్యకతలేక యిప్పుడు వాంఛించితిని. అది నీకు బాధాకరము లగుటచే నాతఁ డిచ్చుటకు భయపడుచున్నాఁడు. నీ వేమందువోయని యాతఁడు నీతోఁ బలుకుటకు జంకుచున్నాడు. నాకుఁ జెప్పక తీరదు కావునఁ జెప్పెదను విందువా ?

రామ—పరమసంతోషకరముగ విందును.

కైక—తెల్లవాఁనది మొదలు పదునాలుగు సంవత్సరములు నీవు దండకారణ్యమున నివసించవలయును. నీ పట్టాభిషేకమున కార్జింపబడిన వస్తుసామగ్రితో భరతునికి బట్టాభిషేకముఁ జేయవలయును.

దశ—(తనలో) హరి హరి ! హరి హరి !

రామ—అమ్మా ! అవశ్యమటులే జరుగుఁగాత. నాకి రెండునమితానందకరములే.

దశ—(గుండెలుగొట్టుకొని, తనలో) రామ, రామ, రామా ! బిష్వకొంటివా తండ్రీ ! (మూర్ఛిల్లును.)

కైక—సరే ! నీవు తెల్లవారినతరువాతనే పోవలసినవాఁడవు కాని శ్రీఘణా పూజపూర్వములూ నుండదగును. పామ్ము.

రామ—అమ్మా ! కట్టుబట్టలతోఁ బోవుదానికిఁ పూర్వము మేమున్నది ?

కైక—కాదయ్యా ! ఈ యాభరణములను వస్త్రములనిట దిగవిడిచి నారలు ఘరించి జటాధారివై కానకుఁ బోవలయును. వింటివా ?

రామ—(నవ్వుచు) నాకుఁ బ్రత్యక్షభగవంతుడైన నా తండ్రుని, నా మొదల సత్వంతుఁడేమోస్తుదలగు మాతృదేవతలైన మిమ్ములను సర్వ రాష్ట్రమును బరిత్యజించి పోవునపుడమ్మా, ఈ వస్త్రముల నీ యాభరణములను మాత్రము విడుచు లేకుండునా ? జటావల్మీకధారినగుట నాకు మఱిత సంతోషము.

అ యిది యైదియు .

గీ డచితవేషంబునను మునిప్రచయపాద
పద్మపరిచర్య సేయంగ వాంఛ యుండె
సంతకాలంబు నుండియో! యిప్పటి కది
అమ్మ! సనుకూరెఁ బూర్వపుణ్యంబువలన.

కైక - సంతోషమే. నీవనవాసము స్థిరపడినది. కావున నింక భరతుని
పట్టాభిషేకమును గురించి యొక్కమాటఁ జెప్పవలసియున్నది.

రామ - ఆనతిమ్ము.

కైక - ఈ మహాగాజునకు నావై మిగులఁ గోపముగ నున్నది. నీ పుదయము
ననే పెడలక తప్పదయ్యెను. లక్ష్మణుఁ డుద్ధతస్వభావుఁడు, భరత క్రతుఘ్నులు
దూరముననున్నారు. వసిష్ఠసుమంత్రాదులు నన్ను లక్ష్యపెట్టరు. భరతుని వెంటనే
యిచ్చుటకుఁ బిలిపించి యభిషేకింపవలసినదని మీ తండ్రిగారితోను, వసిష్ఠాదుల
తోడను, జెప్పి మఱి పోవలయును.

రామ - నీయాజ్ఞానుసారముగ వారి బ్రార్థింతును. అమ్మా నేనొక్క
మనవిఁజేసికొనవలయును. అ. మోక్షాభిప్రాయము.

కైక - సరే చెప్పుము.

రామ - గీ. రామ! రాఘవ రఘురామ రార యంచు

నాదుపేరులె గీతాలఁగాఁ దవిల్చి

పాడుకొను కరుణాభి నాతోడ నేఁడు

పలుకఁడు సనుఁజూడడు నాదుపాప మేమి?

కైక - నీవింక శీఘ్రముగ పెడలలేదని యాతఁ డిబ్బంది పడుచున్నాడు.
నీ వెంతశీఘ్రముగ వనమునకుఁ బోయిన నాతనిడెంద మంత శీఘ్రముగ నిష్క్రమింప
మగును.

రామ - అమ్మా! మా అమ్మగారితోడను, వైదేహితోడ నొక్కమాటఁ
జెప్పి యిప్పుడే పెడలిపోయెదను. ఒక్క మనవిఁ జేసికొందును కోపపడనని వర
మియవలయును.

కైక - త్వరగఁ జెప్పుము.

రామ - నాకుఁ దండ్రిగారియాజ్ఞ యొకటియు, నీయాజ్ఞ యొకటియునా?
నీచే బడఁదగినరాజ్యము భరతున కిచ్చి నీ వరజ్యమునకుఁ బోవలసినదని నీయాజ్ఞయగు
పెడల మనఃపూర్వకముగ నే నంగీకరింపక పోదునా? ఈ మాత్రపు స్వల్పకార్యము
నకుఁ బూజ్యులు, వృద్ధులు, దైవసమానులైన తండ్రిగారి నిటుల బా-ధిం-ప-
న్వాయమా?

కైక - ఏమి? నాను నీకులు కలుపుచుంటివి? మేము పెద్దల మగుటచే
మా సంతసారము లెటులా కడతేర రానేవచ్చినది. నీవు పడుచువాడవు. పడుచు

పెండ్లామునకు భర్తవు. స్త్రీతనీతో వచ్చువెడలఁ జేయునది యరణ్యములో స్వతంత్ర సంసారము. నీ భార్యనిన్ను బాధింపకుండ, నిన్నేడిపింపకుండ జాగ్రత్తపెట్టుకొనిన జాతును కాని నీ వెంచుట కింక నాలసించెదవు ?

రామ - అమ్మా, తమింపుము. పోవుచున్నాను.

(నేలబడియున్న తండ్రిచుట్టుఁ బ్రదక్షిణముఁజేసి యాతని చెండుపాదములను గనుల నుంచుకొని) తండ్రి! నమస్కారము. పోయెదను.

(నిష్క్రమించును)

కైక - (వైన జటచుచు) నాథా! లెమ్ము! తిరిగి మూర్ఛాపరవశుఁడైనట్లు న్నచి. (విసరుచు) నాథా, నాథా. లెమ్ము. (కన్నులు తెఱచి లేచును.)

దశ - (కన్నులు చేతులతో మూసికొని) నారాయణ, నారాయణ.

(ఏడ్చుచు లేవఁబోయి పడును.)

ఎవఁడురా అక్కడ.

సేవ - (ప్రవేశించి) మహాప్రభూ!

దశ - సేవకా, నన్నుఁ బట్టుకొని కౌసల్యాంతఃపురమునకైన, నీలోపున మరణించినయెడలఁ గాటికైనఁ దీసికొనిపొమ్ము.

(సేవక సాహాయ్యమునఁ బోవును)

కైక - సేవసంగతి మంథరతోఁ జెప్పుటకుఁ బోవలయును.

(నిష్క్రమించును.)

ఇది తృతీయాంకము.



పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకా పట్టాభిషేకము

చతుర్థాంకము

ప్రదేశము:— శ్రీరామభవనము.

(ప్రవేశము:— భద్రుడు, కచుడను నిద్రలు ద్వారరక్షకులు.)

భద్ర - కచా నీ నిద్ర కాలిపోను, లే తెల్లవాఱవచ్చిన నింక గునికిపాట్లేనా ?
(ఏఁపువైఁ జఱచును.)

కచ - (కన్నులు నలుముకొనుచు) ఓకీ, అంబలిఁగాచినావఁటే ?

భద్ర - కన్నులు తెఱచిచూడు. ఇది నీ గుడిసెకాదు. నేను నీ భార్యమగాను.

కచ - భద్రా, నీవా ? చూడు, బండికును పాకటి పారాకా పాకటి నిద్రకు
మంచి బింకమైన పట్టునుమా.

భద్ర - ఇప్పుడైనను లేచి కత్తిఁ చేబట్టుకొని నిలువబడుము. ఈ రోజున
రామభద్రుడు గాన—

కచ - చీ, చీ, రామభద్రుడేమిటి, కానయేమిటిరా, నీ మొగము.

భద్ర - రామభద్రుడుగాన నీ మాన ప్రాణములు దక్కినవి.

కచ - ఎందుచేత ?

భద్ర - నీవు నిద్రపోవుచుండఁగ నేకాదా కై కేయమ్మగారి యంతఃపురములో
నుండివచ్చి కాశల్యమ్మగారి యీ యంతఃపురములోని కిప్పుడే యాతఁడు వెళ్ళి
నాడు. నినుఁ జూచి నవ్వుకొనుచు వెళ్ళినాఁడు.

కచ - రామభద్రుని జిన్నతనమున నే నెత్తుకొనినవాడను గావున నాపై
సభిమానము.

భద్ర - రామభద్రుఁ డందఱియెడల దయాభుండే. కాని యెవరిమట్టుకువారు
తమయందే మిక్కిలి యనుగ్రహమని యనుచుందురు. నీ వాయన నేమి, లక్ష్మణుని
మాత్రా మెత్తుకొనలేదా ? ఏదీ ; ఆయనే నిన్నీ నిద్రావస్థలోఁ జూచినయెడలఁ గత్తి
దూసి మీఁద బడియుండఁదా ?

కచ - అతఁడగ్ని రాముడు. ఈతఁడు క్షితారాముడు. నే నెఱుంగనా ? కాని
అమ్మయ్యో, అడమి, లక్ష్మణుడు కత్తిచేతఁ బూని లోని తెలుపుల వన్నుకొని
యిటులు వచ్చుచున్నాఁడు. నన్ను క్షీంకుటకుఁ గాదుగద.

ముగింపు

భద్ర - (నవ్వుచు) మహారాజుల కసూయి కలుగునంతవఱకే కాని కలిగిన యెడలఁ గన్న పుత్రకులనే శిక్షింతురు. అట్టివో నీ నా లెక్కయేమి? ఆ కోవ స్వభావు నెదుట నిలువబడకుండ నినుకగడియారమున్న యీ వంక నుందుమురా?

కచ - నీవును దాఁగియుండవలయునా? నీకు గూడ నాతో పాటుశిక్షయేల? (నేపథ్యమున) సోదరా, సోమిత్రీ, ఆఁగు ఆగు.

భద్ర - అటుమాడు, లక్ష్మణుని వారించుచు రామభద్రుడు కూడ వచ్చుచున్నాఁడు. (ప్రక్క కోసరిజడము రా. (నిష్క్రమింతురు)

(ఇది విష్కంభము)

(ప్రవేశము:-) కౌశల్యాంతరిపుర పురోభాగము

(ప్రవేశము:-) రాముఁడు ధనుర్ధరుడై. కత్తిని జేతబూని లక్ష్మణుఁడు)

రామ - సోదరా, సోమిత్రీ ఆగుఁ ఆగు. కర్మగతి కెవడేమి చేయఁగలడు.

ల - కర్మగతియనుమాట యసత్యము.

గీ. కర్మనూత్రము బలియొ? నాధర్మనూత్ర)

మే బలియొ? నన్ను విడుఁడు చూపింతునిపుడె;

దైవ పౌరుషగతులలో ద్రధిమ కలది

యేదో యను లోక సంశయ మిపుడె తీటు.

రామ - సోదరా ప్రశాంతిసొందుము. ఇప్పుడంతదొందర యేమి వచ్చినది.

ల - అగ్రజా ఇప్పటికి దొందరయే లేదనుచున్నారా?

సీ. మత్సరంబున దుష్టమాదన కైకేయి

తలఁచినవాంఁ ట తొందరయె గాదె

భార్యాపరాధీన బాంచాలిముదుకఁడా

దటఁ దలయూఁపఁ దొందరయె కాదె

భరతుఁడు రాజ౯ను బదపద నీవు కా

న కని యాతఁ డనఁ తొందరయె కాదె

లడె బలీ యని వనీయాత్రాపరాయణ

తను మీర లుంట తొందరయె కాదె!

క. ఇంతకంటెను దొందర యేది గలుగు

ననువు లీమేన నుండఁ బట్టాభిషేక

భంగమును వినను, గనను, భంగకరుల

భరతరాస్త్రత్కరానిచే నణుకునాఁడు.

రామ — (చిరువగవుతో) తమ్ముడా లక్ష్మణా !

గీ. ఏను నీకంటె బెద్దనుగాన భక్తి

నాయెడలఁ జూపినావు సంతసము నిండె

గాని నాకంటె బెద్ద తా ఘనులయెడల

ద్విగుణభక్తిని నీవు చూపింపవలదె ?

గీ. మాత, తండ్రి, యేనును, సంభ్రమనశులమయి

తి మని పలికితి నీవు, కత్తిని వహించి

ముందు సర్వైత వెనుక నే మందలింపఁ

దమ్ముడా ! యిది శాంతవర్తనమే నీకు?

(కాగిలించును.)

ల — పెద్దలయెడల ఘనులయెడల నేను భక్తిని గవబరుపలేదని మీరు నెల విచ్చితిరి సరమతోపశీలయై, యత్యంతానూనూ హయస్వభావయగు భార్యవలలోఁ దగిలి, యైహికసుఖములందై, సతిచెడి యిండుట పెద్దతనమునకు ఘనతకు లక్షణమా ? అంతతో నూరకుండక తననోటికి నీశ్వనొసగఁగల జ్యేష్ఠపుత్రులైన మహానుభావులరగు మిమ్ముల గానలపాటుచేసి యూరుపేరు లేని భరతుని సింహాసనముపై కెక్కించుట కంగీకరించుట పెద్దతనమునకు ఘనతకు లక్షణమా ?

రాము — తమ్ముడా ! శాంతిపుష్కలు.

గీ. సతి కవశుఁడౌట ఘనతకు సంజ్ఞకాదు

పెద్దకొడుకును నెత్తివై బెట్టుకొనుట

గౌరవమునకు జిహ్వాంబు గాదు, సత్య

మును వదలకున్కి ముఖ్యలాంఛనము నుమ్ము.

గీ. నన్నుఁ బ్రాణముగా నెన్నుకొన్న తండ్రి

నన్నుఁ బట్టభద్రునిఁ జేసెనున్నతండ్రి

సత్యవాగ్గక్షకై త్యజుండుము గాఁగ

విడుచు టెంతటిఘనతయో తలఁపరాదె ?

గీ. భరతపట్టాభిషేకోత్సవమున కాతఁ

డౌ ననుట నిత్యసత్యావనైకదీక్ష

చేతనేకాని స్త్రీలోలతాతరళిత

చిత్తసంతతమోహంబుచేతఁ గాదు.

లక్ష్మ—సత్యవాగ్దోష్టత యనుచున్నారా? కాదు - కాదు.

గీ. అనుర యుద్ధము కలలోనియెంతయు, పర
యుగ్మ మంతకంటె ససత్యమో మహాశ్మ ?
సత్యమిషమున జనుల మోసంబు సేయు
మనల గొంతుఁగోయగఁ బన్న మాయబుద్ధి

నిన్న నీసరికి సభాశాలలో మనతండ్రిచేసిన భవనీశుపటాభిషేక ప్రశంస, వసి
స్థాదుల కంటదుమ్మకొట్టుటకు జేసిన యింద్రబాలము, మీతో నీసంగతి ముచ్చటించుట
మిమ్ము మోసపుచ్చుటకుజేసిన కనుకట్టు. ఈయత్సవములు ఈమహాప్రయత్నములు
జనుల వాత్సల్యభవమునకు జేసిన గారడీ. చిన్నకొడుకు పట్టాభిషేకము. బెద్ద
కొడుకు వనవాస మను నీరెండు పనులు ప్రపంచమున నెన్నడైన జరిగియుండెనా?
భరతపట్టాభిషేక మొనరించుట మహాబాటగా నైకీయాస్త్రోద్బలముచేత నిష్టమేకాని
యట్లుచేయుట లోకవిరుద్ధమనియించి, యింద్రబాంతుర రామపట్టాభిషేక సన్నాహమును
మంచి యంతఃకరణముతో వొనరించునట్లు నటించి, యెన్నఁ డెవ్వ రెఱుంగని
మిథ్యావరములను గల్పించి, సత్యవాక్యపరిపాలనద్వలమున జరకాలమనోరథాధి
రూఢమగు భరతపట్టాభిషేకమును మహారాజు స్థిరపఱచినాఁడు.

రామ...వెట్టివాఁడా! నావైసుండుభక్తిచే నీట్టియసందర్భాభిప్రాయములు
గలుగుచున్నవి. సతే నీవనినమాటయే స్థిరపఱుపుము. తండ్రిగారికి భరతపట్టాభిషేక
మభిమతమే యైనయెడల నాతఁడు నావనవాసముగూడ నాజ్ఞాపింపనేల?

లక్ష్మ...నామఁ గారణములు తెలియవు. (గుండెలుకొట్టుకొని) అమ్మా
అమ్మ ఈ మహాప్రద్రవమును సేను సహింపను ఆర్యా నమ్మ వదలుము.

గీ. సవనభంజన మొనరించి సత్రబాధఁ

జేయుతాటక నీవు హింసించినటులు

తావకీనాభిషేకవిభ్వంసిని యయి

మనల బాధించు కైకను దునుమునాఁడ

మిమ్మెవ్వ రభ్యంతరపెట్టుదురో చూచెదను నావంట రండు. మిమ్మిపుడు
సింహాసనమువై గూరుచుండఁ బెట్టెదను.

రా...(నవ్వుచు) తమ్ముడా లక్ష్మణా నీవు శ్రమపడవలదు. నాకు సింహా
సన మక్కిరలేదు. శాంతి వహించి యీలోచించుకొనుము, తల్లిగార్చిన కైకేయి
మనకేమియు నవకార మొనర్పలేదు.

నీ. పాపఫలాంత్రవైభవభావ మూనక

పుణ్యకాలమున బోవుమనియె

బహుజన పాలనభార మొందక నూత్ను
ముగ నొక్క పొట్ట నోముకొను మనియె
ధరణీ ప్రపాలనోత్తర మైన పూతమా
మునివృత్తి విప్రుడే పూను మనియె
నెన్నటికైన నదేకాని యిది యుండ
దదె వేగఁ జూచుకొమ్మంచు బలికె

గీ. నట్టి కరుణార్ద్రచిత్త మైనట్టి తల్లి
ముణ మెటులు తీర్చుకొందు నం చేను జిత
పడ నఱికెద ననచు దీనపడెద వీవు
తమ్ముడా ! యిది కీర్తిసధంబె నీకు.

సీ. తండ్రియాజ్ఞనను దలఁ దాల్చి గోహత్యఁ గం
దుడు చేసి యుద్ధతిఁ బడయలేదే ?
సిత్రాజ్ఞ మీరక ధాత్రిఁ ద్రవ్వచు సగ
రజు లీలి సవ్యశోరమును గనరె ?
తండ్రి కానిమ్మనఁ దల్లిన దుగించిన
పరిశురాముడు మహోద్ధరుడు కాడె ?
వసుధలోఁ బితృవాక్యసరిపాలనంబై యై
త్వారుల కెల్ల గంకణము గాడె ?

గీ. ఏ వచించినవా రావరించినట్టి
కష్టములు లేక బహుసుఖకర మతిసుల
భ మగు మునివృత్తిచే వారు పదుయుగీర్తి
యిట్టై రానుండ వనికిఁ బర్విడంగవలదె !

లక్ష్మ — ఆర్యా ! మీరింక వప్రపమాణమునకుఁ గృతసంపూర్ణ నిశ్చయలరై
యున్నారు. కావున మీ విశేషదుఃఖమును సహించలేని నన్ను మీ వెంట రానిండు.
రాను—(నవ్వుచు) తమ్ముడా !

గీ. ధరణిలో సోదరులు ధనధాన్య భూవ
సతులలోఁ బాలునకురిబోర సహజమగును.
గాని నా వనవాసార్థిలోన భాగ
మి మృటంచును బలికతి వేల బేల ?

లక్ష్మ—గీ. మనకుఁ దనువులు రెండైన జననమాది
కలిసియుండుచేత గతి యొక్కటియె యగును
కలము రెండైన మొనలను గలిగియున్నఁ
గడకు ఫల మైనవ్రాతె యొక్కటియెకాదె.
రామ - సౌమిత్రీ ।

సీ. ననుఁ బాసి మనతండ్రి మనలేడు కోసలా
తృజ పఠిహీన యాత్మజవిహీన
యగు దిక్కుమాలిన దగును మీ తల్లికిఁ
బుణ్యవశంబునఁ బుత్రయుగము
జనన మొందెను గాన ననయంబు నాతోడి
నీడయై తిరిగెడు నీవు నాను
మాటుగా నా తల్లిఁ గూరిమి సేవింప
నే లేని కొఱత నింజింపఁ గలవు

గీ. ముగ్ధ రమ్యలకు ముగ్ధులు సుత్రులొందు
గర్భవాసంబులో లేది కానఁబడదు
ముగిరిలోపల జ్యేష్ఠుఁ డౌ సుగుణసాంధ్రు
భరతరాజేంద్రు సేవించి బ్రదుకుమయ్య.

ల. చామూరిలక్ష్మ—(కత్తి పారవైచి, చెవులు మూసికొని) హాహా! ఎంతమాట విర
డుగివలసి వచ్చెను. రామకృష్ణప్రసాద భరతుండు రాజేంద్రును! (రాముని రెండు పాద
జేర్చి ములఁ బట్టుకొని) మహాప్రభూ! యథావిధిగఁ జిక్కిన రాజ్యమును దృఢపాదు
జ్యోముగ విసర్జించి యెట్టి మనస్థాయిగ్యమును గలిగియుంటివి.

రామ—(నవ్వుచు) తమ్ముడా ఇది యొక విశేషము కాదు.

గీ. తనస్వరూపము తా నెఱిగినయెడ, ననుఁ
డైహికాలోలతను దేవులాడఁ డెప్పు
డాటవస్తువుకై యెడ్చునట్టి బిడ్డఁ
డైన నద్దముఁ గని యెడ్చు మానుఁగొదె?

గీ. సత్యవర్తనమునఁ బొందు మృత్యువైన
శక్తిసామ్రాజ్యమునఁ కంటె శస్త్రతర మ
సత్యవర్తనమునఁ బొందు శ్చ కవిభవ
మైన దుర్మృతికంటె హేయంబు మనకు.

అదిగాక :—

- గీ. పల్లమున వేగిరపడక, బండిఁ బైన
వైచుకొనక, కాలైటికలఁ బడక, తనబ
రుపు వెనుకకూచి మఱి జాగరూతగను
పడము లిడి దిగు శకటర్థమును బోలె,
గీ. అనబయంబునఁ బర్యేత్తునప్పుడైన
మనసు చెదరనీయక భటు నటు లిటులు
పోవనీక సక్రమరితిపోక నడపు
నతుతితోత్తమ సేనాధిపతిని బోలె
గీ. జనుఁ డిదృష్టముఁ బాసిన సమయమందు
నలబడిని బొంది కష్టబాధలను ద్విగుణ
ములుగ నొనరించుకొనక యోర్పును వహించ
వలె ననుచు జ్ఞానవాసిష్ఠసంక్తిగాడె ?

లక్ష్మణా । ఇదివరకే యాలశ్యమైనది. శిశుముగ నడవికి బోయెదనని
యమ్మగారితో మాటనిచ్చినావను. ఇంకను మా యమ్మగారిని, వైదేహిని జూడనే
లేదు. నీవు కోపముడిగి, విచారము వదలి, మాతాపితృలకు బరిచర్య సేయుచు శుభ
ముగనుండుము.

లక్ష్మ — (వచ్చుచు)

- గీ. తల్లి నీవె గురుఁడ నీవే తండ్రి నీవె ల . న . కల . రావడి . ధైర్యం నొరవ
దైనమును నీవె సర్వంబు నీవె నాకు
నీవు పదసేన తప్ప నా కేదివలదు.
కానఁ గానను వత్తు నీతోడ నేను.

రాము - తమ్ముడా వలదు.

- లక్ష్మ:- గీ. రా వలదటంచుఁ బలుక కో రామచంద్ర !
నిన్ను విడనాడ జీవము ల్నిలువనయ్య
రాము రామా యటంచు నాప్రాణచయము
నిన్నుడె నహ్నిగోఁ బడి త్యయించువాడె

రాము - (కొనిరించుకొని) అహహ ! చిన్నవాడ వగుటచే కృప మొందలేదని
కాని నిన్ను నేనుమాత్రము వదలియుందునా ? రా . ల . నీ ధైర్యం నొరవ నీయ్యలెల్ల తలె

గీ. ఇద్దఱుము మున్న మునికొఱ కేగి వనికి
 నమరహరణం బొనర్చి కల్యాణ మంది
 వచ్చినట్లు మునులకై వనికి నేగి
 శ్రీయుతల హామఁ దిరిగి వచ్చెదముగాక.

గీ. అదె జనులరావ మదె వసిష్ఠాదిమునుల
 వేదరవ మదె సామంతవిభజనార
 నంబు నీ వేగి యాయుత్సవముల నాఁపు
 మమ్మ విన్నను గోపంబు నందునేమొ ?

నీవు త్వరగబోయి మాయమ్మగారిని దర్శింపవత్తునని చెప్పము. నే నింతలా
 వైదేహితో రెండుమాట లాడివత్తును. వి వోర్మిశ నోదార్పి యంగీకరింపజేసి మఱి
 రమ్మ.

లక్ష్మ - చిత్తము.

(నిష్క్రమించును)

రామ - ఎవరక్కడ.

[నేపథ్యమున] చిత్తము.

రామ - జానకి యంతపురమునకు బోయి యేమిచేయుచున్నదో చూచి
 యొకసారి యిటువచ్చునేమో కనుగొనెదవా ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

రామ - గీ. హరధనుర్బంగమాది పట్టాభిషేక

భంగపర్యంత మెన్నఁడు పదలియుండ

నట్టిజానకితో విరహంబు గలుగుఁ

గటగటా ! యెట్లు ననుఁ జాయఁగలదో వెలఁది ?

అహా ! ప్రపంచవైఖరి తలంచుకొనిన వత్సరాకమానదు కదా !

గీ. లోక మెల్ల నాపట్టాభిషేక మిపుడు

జరుగనలెనన యత్నము ల్బలిపి జరుగు

ననుచు నెంచె నొక్కజైన నద్ది యిట్లు

పరిణమించునం చింతైన నెఱుగడయ్యె

గీ. జనులయత్నంబు లేపాటి శక్తిగలవా

బుద్ధు లేపాటి ఘనములొబొమ్మ లైన

నేదుల నాడించునది యేదో, నా విచిత్ర

పట్టమును గాంచి తెలిసికోవలయు జనులు

గీ. వీరప్రభాతు నద్ది వివీరిత్యో, మ
శకమొ యెఱుగక మనుజుఁడు సర్వవేత్త
నని దివికి భువికి ముడి పెట్టును వెనుకటి
ప్రక్క, మృతి కర్మనూత్రింబు వెక్కిరింప.

గీ. భువి కదలు, గ్రహభి కదలు, భూత పంచ
క మయమంతయుఁ గదలును, గాల మటులె
చలనమే లేనిదే స్రవంచంబు లేదు
జనుల గతులకు చలన మాశ్చర్య మేమి ?

గీ. ఐహికము లశాశ్వతములౌ ననుచు మనుజు
లందఱెఱిగినయంశమే, యందఱెపుడు
మఱచుసంగతి యది యుండె ; మఱువకుండు
నాచరించెడువాఁడు జ్ఞానాదికుండు.

గీ. ఘనతరంగాహతాంగంబుఁ గలిగి కరము
నెత్తి నది దాటు కరివోలె, నెన్నియాప
దలు నుభయంబులు కదిపిన, విలసదూర్ధ్వ
దృఙ్మనస్కుఁ డౌననుఁ డుత్తరించు భవము.

(నేపథ్యమున) రామప్రభూ ! శీతాదేవిగాయ వచ్చుచున్నారు.

రామ - సరే నీవు చూచునదికి యామె యేమి చేయుచున్నది ?

(నేపథ్యమున) ఆభరణముల సంచుకొనుచున్నారు.

రామ - సరే నీవు ఈ కరుణ గవ్వ

గీ. నాతి భూతలలక్ష్మితో నన్నుఁజేరఁ
దలంచుచున్నది కాఁబోలు, ధరణిలక్ష్మి
యటులు నన్నుఁ బొసె, గృహలక్ష్మియైనతాను
నటులు నను వీడవలసెనం చెఱుగదహహ.

అదిగో వచ్చుచున్నది.

గీ. భూమితాంగియై నను దూరముననె కాంచి
కులుకు కలికికిఁ గటువార్తఁ బలికి యళుకు
నొసఁగు టెటు ? తాండవింపు మయూరిచెవులు
వారిదము విడుగును బడవైచు కరణి.

(సీత ప్రవేశించును.)

సీత—ప్రాణనాథా! ననుస్కారము. నన్ను క్షమింపవలయును. నేను పరి
దనుచుండగానే మా రెండవ యత్తగారు నన్నింత సాంధ్రముగ నలంకరించుటచేత
నామె మూలమున మిమ్ము నాలస్యముగఁ జేరవలసివచ్చెను. కాని ముహూర్తము
కావచ్చినను రాజ్యలక్ష్మి మిమ్ముఁ జేర నాలసిండుచున్నదేల?

రామ—(నవ్వుచు) అది మీ మాడఁదన యత్తగారి మూలమున.

సీ—పరిహరించుచుంటిరా? ముహూర్తము మార్చబడినదా యేమి? ఇంక
నెంత వ్యవధి యున్నది.)

రామ—పడునాలుగు సంవత్సరములు.

సీత—(రాముని చేయి పట్టుకొని) పరిహాసమేల? సభాశాలకు బోవుదము
రండు. ప్రాణనాథా! ఈ యలంకారమును పూర్వ మెన్నడైన మీరు గాంచినట్లులు
జ్ఞప్తి యున్నదా?

రామ—(తనలో)

గీ. ఒక్కసారిగ విషనాగ్న నూడిపలుక

నలనతను బొందు నని తొక్కులాడుచుంటి
గృమముగాఁ బల్కు చున్యవాక్యములుటంచు
విశ్వసింపకయున్న దీ వెట్టిసీత.

గీ. వీను నీవాడ నని పల్కు నెట్టిపరుల

నైన విడువని రాఘవుఁ డవనికన్య
బరమస్యాధ్య యకా జానకీ భామతోడ

విడుతు నిన్నంచు నిపుడెల్లు పలుకువాడు.

(ప్రకాశముగా) జానకీ! నీ యలంకారము ముందెప్పుడో చూసినట్లు జ్ఞప్తి
యున్నది కాని సృష్టికరింపలేకన్నాడను.

సీత—ఈ యాభరణము లన్నియు మా తండ్రిగారు నా వివాహమహోత్స
వమున నప్పగింతవేళ నా కిచ్చినారు. ఈ చీరముగూడ నప్పటిదే. పుట్టింటివారి
వస్తువును ప్రీతిచే బదునొకండేండ్లు దాటవచ్చినను దీనిని బ్రాణతుల్యముగ భద్ర
పఱచుకొను చున్నాను.

రామ—(ఉన్మీరనుచు) ఆ యప్పుగింతల సమయమే యిప్పుడు తిరిగి తటస్థిం
చిన దని నేను విచారించుచుంటిని.

సీత—(కాలించుకొని) అఁ! అఁ! తిరిగి వాడుస్వగింతయేమి? అఁ జగదా
నంద మూర్తియైన శ్రీరామమూర్తికిగూడ విచారమా?

రామ — పూర్వమునువర్తించున మా తండ్రిగారికి మా పినతల్లిగారైన కైకేయి చేసిన యుపకారమున కాతడిచ్చిన చెడువరముల నిష్క్రమ మా కల్లిగారు వాంఛించిరి.
 సీత — అవేమి ?

రామ — పదునాలుగు నత్సరములు — నవ నానము. భరత పట్టాభిషేకము. వీనివలన నా కెంతమాత్రము విచారములేదు. కాని —

సీత — “కాని” యనుచున్నా కేమి ? అందులకు శేమాశ్రమము విచారించి మీ పిశ్చనాకృతపరపాలన భర్తాపరణములు శేవరవారు సహభర్తాచారణి నైన నేను ప్రతి బంధించునా ? మహాప్రభూ ? నిర్బుడైపోయి నన్నియు సంబంధించుచుంటి రేల ? ప్రాణ ప్రయా ! మీరు పితృహిన్యకూటాంతగుంపు బాస చేసియే వచ్చితిరకద.

రామ — సీతాపతిడైన నే నట్లు చేయకుందువా ?

సీత — పరమసంతోషము.

రామ — అహ !

గీ. జ్ఞానమూర్తి జీవన్ముక్తుడైన జనక
 విభునితపమున నావిర్భవించినట్టి
 నీకు నిట్టి విరాగత నిష్కలతయు
 సత్యదీక్షయుఁ గల్గు టాశ్చర్యమేమి ?

కాని, గుణగణముచేత, ముఖవైధిచేత నీ తండ్రిగారిని బోలిన నీకన్యత్వ మేల పట్టకుండెనో యనిమాత్రము వింతగ నున్నది.

సీత — (చిటుకవ్రుతో) నేనే మహాదృష్టవంతురాలను. పురుషుల కధికాల్పు పదవి భేదములచే భాగ్యాభాగ్యములు రావచ్చును. ఇద శ్రీలక్ష్మీ-పురుషుడు మహా రాడైన నేమి ? భిక్షుకుడైన నేమి ? ధికాలియైన నేమి ? చుండుఁ డైన నేమి ? యశః కాముఁడైన నేమి ? అపకీర్తిభాజకుడైన నేమి ? పృత్యక్షదైవమైన పతి నెడఁబాయ కుంటయే మహాదృష్టము. భవదీయపాదారవింద నిరంతరపరివర్త నాకు లభించియుండఁగ నాకు లోపమేమి ?

రామ — ఇదివఱ కట్టులే జరిగెను. కాని, యితటినుండి యట్టిభాగ్యము నీకును నాకును గూడలేదు.

సీత — (తొందరితో) ఎందుచేతి ! ఎందుచేతి !

రామ — నాకు పనవాసయోగ మగుటచేతను, నీకు బురవాసయోగ మగుటచేతను.

సీత — ప్రాణనాథా ! మీ మాటలవలన నవ్వు వచ్చుచున్నది ! భార్యకొక యోగము, భర్త కొకయోగమువా ? ఒక కన్ను బాష్పములు విడిచి యొక కన్ను పృస్నముగ నుండఁగలదా ? బంకిచక్రముంటి ముందున నొకటి వెరుకకుఁ బో గలదా ? జగదేవలగ్ధుడైన మీ ధనుస్సున కొకకోటి వంగ చెడవకొన యెప్పుడైన వంగకుండునా ? ప్రపంచమున నెన్నడులేని భర్తృభార్యయోగ విభేదమును మీరేల

‘సెలవీయవలెను? మహాప్రభూ! సేవకురాలైన నాకుఁగూడ వనవాసయోగ మేల
యనుగ్రహింపరాదు?’

రామ—అందులకు మా తల్లిగారి యాజ్ఞ కాకపోవుటచేత—

సీత—నన్నుఁ దీసికొని పోగూడఁదగి యామె సెల విచ్చిరా?

రామ—లేదు. కాని నన్ను గూడఁ దీసికొని వెళ్ళుమని నా కాజ్ఞాపింపలేదు.

సీత - మంచిచే! ఈ మీ సవ్యచరణ మమ మీతోఁ గూడఁ దీసికొని వెళ్ళుమని
మీ యమ్మ గారు సెలవిచ్చిరా?

రామ - అందులకు సెల జేల కావలెను? అది లేకుండ నే నెటుల పోగలను?

సీత - ఈ సవ్యహస్తము మాటయో?

రామ - అదియొనలులే.

సీత - మీ యవయవములలో నల్పభాగమైనదానినైన విడిచి మీరు వెడల
లేనిచో నర్థభాగమునైన నన్నెట్లు నిడిచిపోగలరు? మీ తల్లి మిమ్ముల సంపూర్ణముగ
వనయాత్రికుఁ బోవునగ నర్థదేహముతో మాత్ర మేగి యధిక్షేపణ మొందఁదగునా?

రామ - (నవ్వుచు) నా దేహమున నిమిడిన భార్య రూపకార్థము నే నెక్క
డకుఁబోవ నక్కడకు వచ్చునదేకదా? ఇతఁ బ్రత్యేకముగ నీవు చెప్పనేల?

సీత - తెలియ కలుల చెప్పినందులకు తమింపుఁడు కావున నేను మీ వెంట
వత్తును.

రామ - వచ్చినట్లే యనుకొనుము.

సీత - అదియేమి! మహాప్రభూ! అటు లానతీయవలదు. మీ కష్టస్థుము
లన్నిటిలోను నే నర్థభాగమును గ్రహ పక తప్పదు.

రామ - జానకీ! నీవు నానవ్యార్థభాగమని చెప్పితిని. కాన నస్మదీయ కష్ట
సూక్ష్మార్థభాగము నీకుఁ దప్ప నే తప్పదు.

గీ. కందమూలముల్పస్తయుగ్మమునఁ ద్రవ్య

నాదుపాలున సగపాలు నీదె; యక్షి

గోచరం బైన వనచిత్రకోటివలని

మోదమున నర్థభాగంబు ముదిత నీదె.

గీ. పాణియుగమున మునుల సేవలను జేయఁ

గలుగు సుకృతిలో నర్థభాగంబు నీదె

దీని విల్లాది దీనిచే దిగిచి యనుర

వరులఁ జంపుకీర్తిని నర్థఫలము నీదె

నీ విచ్చట సున్నను పత్యనుసర్ణఫలము నీకుఁ దప్పదు. ఇచ్చటనే యాంతు
మని నేను చెప్పట కెందులకు నాచాపించితివన -

గీ. రాష్ట్రజనపాలనము, బంధురాజసేవ
యాటవికమునిసేవయు ననెడు మూడు
పనులు కర్తవ్యములు భూపనరున కిలను
వెలది యన్నిత్రయసేవవిధము గాఁగ.

ఆకార్యత్రయమునఁ జనబిచ్చెను భవతునివై రాష్ట్రపాలభారము చేరిను.
మిగిలిన రెండుపనులు సేసే చేయవలసే యుండెను. రెండును భగవత్ప్రీతిరములై
రెండును సంసారతారక యోగ్యములైన పనులే—

గీ. కాననాంతస్థమునిసేవ నేను జేయ
నిటను బిత్తమాతృసేవకై యెవ్వరైన
వలదె ! తపముచకై నరుఁ డడవి కిల్లు
గదల గృహదేవతార్చ కొక్కఁడొనలెను.

కావున, వైదేహీ! నిన్ను నాతల్లిదండ్రుల సేవార్థ మిచ్చట సంచితిని. ఏమి!
మాటలాడకంటిని. (గడ్డము పట్టుకొని)

గీ. ఆఱముగ్గి యిదిగో ! యిదిగో ! యనెడుతండ్రి
గారి యంతికాస్తకాలమునకు
నీవె పెద్దకొడుకువై వారి కే లేని
లోటుఁ దీర్చుటకును బాటుపడుము.

గీ. తనవనికి వేగఁ బరితాప మెనయనున్న
కైకగారిని నతిభక్తి గారవింపు;
మద్రమాద చిత్తముకంటె నధికమధుర
మగును నాకు బళ్ళాత్రవై మైనమనసు

సీత—ఆత్రమామల సేవ యధిఃఫలప్రసమని నేను మాతండ్రిగారివలన
బోధింపఁబడి యటు లాచరించుచునే యున్నాను. కాని, వారలసేవ నాకంటెవలసిన
తరువాతననియును, పతి నెవఁడోను విడిచినుండకలదనియు మాతండ్రిగారు నా
కాజ్ఞాపించినారు (నవ్వుచు) పితృవ్యాపరి లనపుణ్యము మీరు కట్టుకొని కన్నీల
కట్టుకొననీయరు? ఆపుణ్యముతోఁ బాటు నిరంతరకాంతసేవామహాసుకృతముకూడ
నాకు కానున్నది. కావున, మహాప్రభూ! కాదవక నన్నుఁగటాక్షింపుడు. మా
యత్రమామల పరిచర్యకు గుణవతులైన ముగ్గురు తోడికోడం డున్నారు. భక్తి
ధురంధరులగు ముగ్గురు మఱియు లున్నారు.

రామ—శత్రుఘ్నుడు మక్కిలి చిన్నవాడు. ఆతఁడందుల కసమర్థుడు; భరతుడు రాజ్యభారనిర్వహణముననే శోషిలి పరిచర్య నపేక్షించియుండువాడు. లక్ష్యబుండు నాతో వచ్చును. కావున నీ కీ వృద్ధసేవావిశేషము తప్పదు.

సీత—(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) మీవాదసేవకు లక్ష్యము నంగీకరించి నన్ను నిరాకరింతురా? దయాసత్తములు ధర్మము ననుసరించు నటుల మే మిద్దఱుము మి మ్మెప్పుడు విడువక, మీ చరణదాస్యముచే మాత్రమవులు పవిత్రములుగఁజేసికొను నుంటిమిగదా? మీతో రానియకుండుటకు నేను జేసినహాప మేని? మీ సేవకంటె నాకుఁ దారకమార్గము మఱియొక్కటి యున్నదా? లోకోద్ధరణార్థ మవలరించిన మహామూర్తులరని నారదాదులు మాతండ్రిగారితో బహువిధములఁ బుష్కర బ్రశంసించియుండ, నన్నీ దుఃఖమునుండి యేల యుద్ధరింపజాలరు. అడవినుండి కిరాసులు రాక్షసులు, క్రూరుగ్రములుకూడ మీసదానందరూపదర్శనమునఁ గృతార్థులను జూడవలెండగ భార్యనై నాకేనా యీ పాపదళ !

రామ—సీతా! నాకుఁ బితృజ్ఞ యెట్లు లవిలంఘనీయమో నీకుఁ బత్యాజ్ఞ యట్టిదేకద.

సీత—(రామునిపాదములఁ బట్టుకొని) అట్టిదే! అంతకంటె నెక్కువదికూడను.

రామ—కావున, నీ విక్కడనే యుండుము.

సీత—(బిగ్గఱగా నేర్చుచు) ఉండును. ఈలెనువు నిచ్చట నేయదలచును. కాని ప్రాణనాధా! ప్రాణము తీరకువునో నుండునట్లు నే నెల్లు చేయగలమి? దయాలో! అసాధ్యమైన పనిని జేయుమని నన్ను విసోధించిన నేను జేయఁగలనా?

రామ—(వ్రతను దరిజేర్చుకొని) సీతా! నాకంటెఁ బరిశ్రమింపనైనన్ని నాతో పాటుగ శ్రమ మొందజేయినొల్లక యటు లంటిని విచారించకుము. కాని,

గీ. వెట్టిరాముండు యువసతి స్వీడలేక

భీకరపలాశసాంద్రాటవీరదేశ

ముసకు నామెను గొవిహయె, వెనుక నేమి

ముప్పు వచ్చునో యని జను ల్బొచ్చటింతు.

సీత—(నవ్వి) కుజేనుభార్యకు దారిద్ర్యమా? మూర్ఖనిభార్యకుఁ జీకటి బాధయా? అటులే యనురంభింపవలెఁబడెనె నుసోదకునిభార్య కనుబాస యెచ్చటిది? అట్టిశలబదపురక్కనుఁ డెన్నఁడైన నట్టిద్రోహమువచ్చు బ్రహ్మాన్నించి వతో వాని వంశము నిర్మూలముకాదా?

రామ—అటుట కేమైన పంచేమా? కాని నైదేహీ! నీ ప్రయాణముగూడ నిరీకర నప్పనిదేకాదా?

సీత—మీ కాశ్రితరక్షణముతో పాటు నాకుఁ పతిసేవతోపాటు.

రామ—అటులైన వేగరమ్ము. మాయమ్మగారియొద్దనుఁబోయి నెలవుతీసికొని వెళ్లదము రమ్ము. ఇది చతుర్థాంకము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను పాదుకా పట్టాభిషేకము

పంచమాంకము

[ప్రదేశము; — దశరథసభాశాలా పురోభాగము

[ప్రవేశము; — (ఏడ్చుచు) కొనల్యము, సీతారాములు]

కాస - (గుండెలు కొట్టుకొని) నాయనా! నాతండ్రి! వన్న విడిచిపోవుదువా?

రామ - అమ్మా! విచారంపడుము.

కాస - హా! తండ్రి! విచారముగాక యిక నాకు సంతోషమెక్కడిది? నన్ను జూచి దుష్మిత్తి తిట్లు నా దుష్కర్మములు తుద క్షిల్లు చేసినదా? హా నాయనా! నీ విశ్లేషమును నేను సహించలేనుగా! తండ్రి! (ఏడ్చును)

రామ - తల్లీ! ఉండెట్లును.

కాస - ఇంతకాలమునుండి నిన్ను గట్టపడి పెంచి పెద్దవానినిజేసి విద్యా బుద్ధులు గలిసింది, యొక యింటివానినిజేసి; నా తండ్రి నీవు తండ్రిగారి సింహాసనము నధిష్టించియుండగా జూడవలెనని యెంచి కొండంత మహానానముతోనున్న నా కెంత ప్రార్థనాకీ స్మితముగ దటస్థించెను నాయనా! నీవు నవయువకు బోవుట తప్పదా? మన్నిద్రుతు నీ బేళులమీదుగా గడపి మతి పోరాదా?

రామ - అమ్మా!

సీ. పడరానియిడుముల బహువత్సరము లొంది

కానఁగారాని సంతాన మిలను

బ్రాహ్మిని నాతండ్రి పరికినమాటను

తలదాల్చి యతనిసత్యప్రతిష్ఠ

కాపాడి తత్పరోద్ధతులకు నిరువది

యైదేండ్ల వయసున్న యట్టిపెద్ద

కొడుక నై ముసీజనకొమలపడపద్మ

సంసేవనక్రియ సలుపునట్టి

సీ. యేనె పాలుపడకయున్న నింకఁ గొడుకు

లేల? పుత్రులు లేరని యెడ్డులేల?

నరుల కుద్వాహసంబంధసరణి యేల ?

స్త్రీపురుషజన్మభేదసంసిద్ధి యేల ?

తండ్రిగారిని నా చేతిమీదుగఁ బంపిన పిదప పనమునకు వెడలుమని నీవు చెప్పితివి.

గీ. కట్టెను శృశాసవాటిక కడకుఁ జేర్చు
సతఁడె పుత్రుఁడు కాఁడు; సత్యప్రపర
నమునఁ దండ్రియాత్మ సంతతివిమలపదవి
జేర్చునానఁడె సుతుఁ డని చెప్పబడును.

గీ. నీకుఁ బతియైన వృద్ధావనీకశత్రు
సంతత పవిత్ర శాశ్వత సద్గతికయి
శ్రమము నొందుట నీకు నేర్పడినవిధియె
కానఁ గాననయూనము మాను నునకు.

కాన - నీ తండ్రిగారి యుద్ధతికై నీకు నేనును దోడుపడుట నాకుఁ గర్తవ్యము
కాన నేను నీతోడనే వత్తును. నే నిక్కడఁ బుండ్రులను. నన్ను దీసికొనిపోమ్ము
(వచ్చును)

రామ గీ. తనుజయుగి బాసి తను వోవఁదగని ముసలి
నిన్నుఁగూడను బాసిన నిలువ గలఁడె?
యడుగుసంకులు రెండూడ నలలనాడు
పటము పై త్రాడునుం బాయునటులు తల్లి !

గీ. కాన, ముంగాళ్ళపైనున్న కన్న తిండి
నరనిముషమైనఁ ద్యజించు టమ్మ ! తగదు
సతికిఁ బతిసేవకంటె బ్రత సతరము
పుణ్యతర మైనకృత్య మీ పుడమి లేకు.

గీ. వ్రతతపోదానయజ్ఞ తీర్థప్రయాణ
ములు సతుల కక్కఱయెలేదు మొదటిది, కడ
పటిది, పతిసేవ యా దానివలనఁ గలుగు
మునిమణిదుర్లభానంతమోదపదము.

గీ. కనఁబడని దేవుఁ బురుషులు కష్టమునను
గానవలె కాని కనులందుఁ గట్టబడిన

యీశు నిల్లాలు గొల్చి యిట్లే తరించు

సులభతారకధన్యంబు సుదతిబ్రతుకు

కావున నమ్మ! పతిసేవకై నీ విచ్చట నుండవలయు. నే నిటు లనవలసి వచ్చినందులకు తునింపుము.

కాసల్య - (వీడ్చుచు) నే నిక్కడ నుండవలసినదేనా? పరమకోపస్వభావ యగు కైకేయిచే నవి యివి యవరాని యన్నిసూడుమాటలను బడుచు నష్టకష్టములఁ బడుచు నామె పరిచారికలచేగూడఁ దిరస్కృతిని బొందుచు. గన్నకడుపు కాసల పాలై, భరతచక్రవర్తిని సేవించుచు బ్రతుకు మని నీయభిప్రాయమా? నాయనా! సార్వభౌమునికి మాత్రమే మహాగౌరవము నీసరికి నొందుచుండవలసిన నేను కొడుకు నకు దూరమై, సవతులకుఁ బరిహాసభాజనమై, లోకులకు బరమవర్మదూరాలను నిం దకుఁ బాత్రమై, గర్భగుళిఖరుఁడగ్ని కింధనమై, బ్రతికెన వినియోగము లేక, వచ్చి చావకుండ దినములు జరుపుకొనవలసినదేనా? నాతండ్రీ! (వీడ్చును.)

రామ - అమ్మా! భరతుడు నీయందు విశేషభక్తికలవాడు ఆతఁడు.

గీఁ కొలఁదిగా నిల నాకంటెఁ గుఱుచయున్న

మాటయే కాని నామోము, మాటతీరుఁ

జాయయునుగల్గు నాతఁడు- సరళహృదయుఁ

డాతనిని నన్నుఁగా నెంచనగును తల్లి !

అదిగాక, కైకేయినిగూర్చి నీవేమియు సంకోచింపవలను. ఆమె తీవ్రభావయే యని యెంచుము

గీ. ఇట్టై చంపునట్లేచి బాధించునట్టి

జనులు హానిచేయురు పంటినలుపునోలె

నున్నబాడయే కనఁబడకుండువారు

ప్రాణములు పీల్చురిట్టై హృద్వ్యాధిఁబోలె

గీ. అమ్మ ! క్షణకోపు లిట్టై భగ్గనుచుమండి

ప్రజల భయపెట్టి తెత్తకారణము పోనఁ

దిరిగి వేగ శాంతింతురు కొఱవిదయ్య

ములని జనులెంచువాయుమూర్తులను బోలి

నా వనవాసముతోను, భరతుని పట్టాభిషేకముతోను, దల్లిగారగు కైకేయికి సంపూర్ణకోపకాంతి యగును. కాన నామెనుగూర్చి నీవు భయపడవలసిన పనిలేదు.

కాన - నాయనా! ఈ నిర్భాగ్యురాలి నిచ్చట సేయించి నీవు కాంతారమున వేగ నిశ్చయపఱచుకొంటివా? ఆగర్భ శ్రీమంతుడైన వైన నీవు సమస్తసౌఖ్యములను

సామ్రాజ్యపదవి నొక్కసారి పరిత్యజించి కష్టసూయిష్టమైన మునివృత్తి నెట్లు సహింపగలవు నాతండ్రి! (ఏడ్చును)

గామ - అమ్మా! నీవెంతమాత్రము నడలవలదు, ఈమార్పువలన నాకేమియు బాధలేదు. భోగి భాక్షుని అక్షేపము.

సీ. కూర్చుండుటకును బంగారు సింహాసనం

బైననేమి? పులిగొలైన నేమి?

తలదాల్చుటకు రత్నకలితచ్చితకేరీట

మైన నేమి? జటాలి యైన నేమి?

ధరియించుట కమూల్యుతమవీరకౌశేయ!

మైననేమి? నారలైన నేమి?

క్షుద్బాధ శాంతించుకొరకు క్షీరోదన

మైననేమి? ఫలాళి యైన నేమి?

గీ. లంపటత దక్కి సత్యశీలంబు గల్గి

నాల్గుదినములు నుండి యుండనివిధాన

నెట్లొయుండి వెడలుట కహీనభర్తృబంధు

హర్షమైననేమి? యరణ్యమైననేమి?

కాస - హా! నాయనా! మొన్నమొన్నటివాడవు నీ కెంతిదిరాగజ్ఞానసంపన్నత ఇట్టి ప్రాపంచిక సౌఖ్యపరాజ్ఞుత్వము నీ కీపనితనములానె యెటు లబ్ధి పదిరా! (ఏడ్చును)

రామ - తల్లీ!

గీ. స్వచ్ఛమూర్తివిసీవు, తేడస్వరూప

ముదిత! పుట్టువుతోనె యీ భూవిదూర బంధుసంక్షేమంబు

మతము నాకుంటు వింతయె? మఱుగునీట మంజుల

బుట్టు నావిరి కూర్ధ్వంపుబోక కాదె?

గీ. ఇహనుఖములన్న నానయు నిడుమలన్న

భయము నే నెఱుంగను గర్మచయము వలని

బంధ మంటమ నన్నుఁ బ్రసంచసంగి

హార్థ మొత్తలి! నేఁ గర్మ మాచరింతు.

నేను కామస్తీసును గర్హములబడి దుఃఖింతునేమో యను నాందోళనమును బాపుట కింత దూరపుమాట చెప్పవలసివచ్చినది. నాకు నిర్భీతిగ నెలవిమ్ము.

కాన - అన్నిటి కన్నీయుఁ జెప్పి నన్ను మాటాడనుండఁ జేయుచున్నావు నాయనా! నీకు బ్రతివాక్యములఁ జెప్పుటకు సమర్థురాలనా? అయ్యో! నీకు బోధించుటకు వసిష్టభగవానుఁడును నీతండ్రి గారును వచ్చుచున్నారు.

రామ - అయ్యో! వారు నన్నాపుటకుఁ గాదు నాప్రజామములు కైకొని నన్నాశీర్వాదించి సెలవిచ్చుటకు వచ్చుచున్నారు.

కాన - (గుండెబుఁ గొట్టుకొనుచు) అయ్యో! నాతండ్రి! నాతండ్రి! ఇప్పుడే వెడలిపోవుదువా? నేను నిన్ను వివదాడఁగలనా? (కొగిలించుకొని యేడ్చును)

దశ - (తొందరగఁ బ్రవేశించి) అయ్యయ్యో నేనుమాత్రము విడువఁగలవా? రామా రామా రామా (కొగిలించుకొని యేడ్చును.)

వసి - (ప్రవేశించి తనకొక) అహా

గీ దంపతులు చెటియొకవంకఁ దల్లడిల్లు

నడుమ జానకీయుతరాముఁ డడరు, సోమ

యాజయును సోమదమ్మ బామ్మంబు లొలుక

మధ్యమున సకీలాజ్యసూమమ్ము బోలె.

(ప్రకాశముగ) దశరథా కోసలాత్మజా డిట్లడిల్లుడు.

కాన - వసిష్టభగవానుడా మీరాజ్ఞ యిచ్చిన పట్టాభిషేక మహారత్నము వృథాపోయినాడను. కావున శ్రీరామభద్రు నిప్పుడే పట్టభద్రునిఁ జేసి మమ్ముఁ గృతార్థులఁ జేసి గడింపుము. (సాష్టాంగపడుచున్నది.)

వసి - (లేవనెత్తి, అపవారిచి) దేవీ

గీ. ఇరువదై దేండ్లనుండియే యీ మహాత్ము

నెఱుంగుదువు నీవు, నేనొ యనేకహాస్య

సములనుండి తలంచిన మనసముచేసి,

భక్తిఁ బ్రేమించి పూజించి, బహువిధముల

నేవఁజేయుచు, నితని సచ్చిదమల స్వ

రూపచరణ సందర్శన రూఢ మతిని

గర్వామగు పురోహితతను గాంచి రఘుకు

లమును గనిపెట్టుకొని యుంటి విమలచరిత!

గీ. ఇతనిపైన నీ యనురాగమే యధిక మొ?

రామనామ సంస్మరణపూర్వకముగ జప

మాలఁ ద్రిప్ప నరిగిపోవు వ్రేళ్లు గల

ముదిమిగడ్డపు మునిరాగము ఘనమొ? కను.

ఇది రామలలితామయ
చరిత్రమునందు
చెప్పబడినది

గీ. ఇంతి హృద బావురునుంచు నేడ్చుచుంటి
వేను బురుషుడ నంనుపై ఋష్యుడార
నాముండను బెద్దఁ గాని లోలో మఱిగెద
నితని విశ్లేష మెవఁడు సహింపగలఁడు?

గీ. ఐన నీతఁడు సత్యవాక్యాను పాల
నమును లోకార్థ మాచరింప, మతి నెంచి
యుండ, వలదనరాదు; భూమండలాధి
పత్యపద మంతకంటె గొప్పదియె తలఁప?

కాన - (అపహరించి) అయ్యయ్యా నాతండ్రిని విడిచియుండవలసినదేనా?
ఈ సుగుణసంపన్న నీప్రసవసుకుమారాంగు, నీగంభీరస్వభావు, నీదయాసముద్ర
నయో ఒక్కని-నాకొక్క డెయ్యెనవానిని-

వసి - (అపహరించి) నీకేకాదు; ఈ పదునాలుగు భువనములకుఁగూడ నీతఁ
డొక్కఁడే.

గీ. కడుపునను గాంచి నీవును, గనులఁ గాంచి
యేము, ధన్యుల మైనార మింకఁ జిరత
పస్సమాధిగతాటవీ వాసిమాని
కులము దర్శించి తరియింప వలదె వేగ?

కావున, శిష్టరక్షణార్థము దుష్టశిక్షణార్థము శ్రీరామభద్రుని విడువక తప్పదు.
ఏడుపును విడుపును.

కాన - (అపహరించి) భగవానుఁడా మీ యాజ్ఞ యట్టులైనది కాననా
తండ్రిని నేను విడువఁగలను గాని యేడు పెట్టులు విడువఁగలను? మీయానతి యగు
నెడల శిరము నవలీల దెగఁగోసికొందును గాని రక్తము స్రవింపకుండ నే నాప
గలనా? (ఏడ్చును.)

దళ - హా కాసల్యా నాతో నింతసేపటినుండియు బలుక కున్నావు.

గీ. పై మెఱుంగులరాకాసి వలను దగిలి
నినుఁ దృణీకరించితి మున్నె; నీమనుతనని
నిష్పదాశక్తికే బలినిచ్చి తాల్గు
మెడను గట్టి నట్టెట దింపితిని నిన్ను,

వసి - (చెవులు మూసికొని) పాపము కాంతిఁచును గాక

దళ - మహానుభావా నాపాపము కాంతిఁచునని కాదు. ఈదోహగ్నివ్యాట
ప్రళయకాలాలుధరసంతతవర్ష ధారాసాతమున నైన కాంతి వొందదు. (ఏడ్చును)
రామ - కండ్లీ డోహడిల్లుడు.

కౌస - నాయనా! మాకింక బ్రతియున్నంతకాల మాటుకాక యిట్ల వ్యాసార మేమున్నది? మాగతి మేమిచేసిపోయెదవోయి నాయనా! (వీడ్చును.)

స్త్రీ - అమ్మా! మాకు పరిపాది వని కొంచె మాత్రమును,

కౌస - స్త్రీ! నిజమిదియని మా! క్షితమృత్యు నీవుకూడ నాత్మజ్ఞి వననించి పోయినా? అమ్మా! ఎంత సౌరభము పట్టెను? పండ్లెండవలించి కాపురిమును జేయించుచున్నపుడు నా దివ్య శాలి నుదుటివ్రాత కాని నీకాపుర నొక్క కాలుమొర నిదనటని కాచియుండగానా? ఆసుగాయను దగ్గఱబెట్టిన యేదో యొకతీరుగఁ దెల్లవారవచ్చుచున్న యీ నునాపాతకపు జీవముల గడతేచ్చి కొందుము గదా (వీడ్చును.)

దశ - కౌసల్యవై! జేయివైది సతీమణి

సీ. కొడుకొ కొడుకొ యని కూసిననోటికి

నిధివిరానుము లేక వెట్టులైతి

తినరానిగడ్డిని తిని హోరుహో రని

యలునదియెదు వేలైవతన్

రము లేడ్చి కనిసపు త్తగు నిర్వైదేండ్ల

నాయంతవాని మింగంగఁ దలఁచు

పాతకి యింటిలోపల నింకఁ బిల్లలు

కూడనా? యుద్ధాశ్రమము దపించి

గీ. పిల్లలనె తను బాలింత పెద్దపులి గ

ల ననిదాట్టు రెండామడలనరకు నెట

జంతు వుండనిచోఁ బెద్దసంతతి హరి

యించు నా యిల్లిక శృశానమేల కాదు?

వని - సత్యవాగ్మతై యంతవాడైన శ్వేచ్ఛనుకుని బరిత్యజించుట కంగీ కరించుట నీ మహాదాతను నూచించుచుండ నిన్ను నీవేల వృథగ దూఱుకొందువు?

దశ - మహానుభావా లోకమున కిప్పుడు నూచింపఁబడినది నా కుదాత కాదు? దారలోలత - కనిష్ఠదాగలోలత, దారకూసాపరాయణత - శ్వేచ్ఛదా హింసాపరాయణత. కత్తి కెఱఁబెట్టెదగిన గఱ్ఱాశిని, నెత్తివై బెట్టుకొని సేహ సనమున బెట్టదగిన సుగుణశిఖామణిని, పరచునుకుమారు నాగర్భసముజ్జ్వల వైభవుని పట్టదనిలో బెట్టితిని.

రామ - తండ్రీ! మహాపాపము నాకు గవ్వచుని మూలోచించు చున్న నమో? నాకు గవ్వ మంతమాత్రము లేదు. ఏలన.

సీ. ఈ బాల్యతనువున కీవె కారణమవు
 నావైభవములన్ని నీవె కాన,
 నీ సత్యవాక్యంబు నిలుపుట విధి నాకు
 విధిచేయనుటచే వెలయు దుష్టి
 సంతృప్తియే సర్వసౌఖ్యనిదానంబు
 బాహ్యవస్తువుల లోపలను సుఖము
 తే దది చిత్తవిలీనంబు చిత్తగ
 తులఁబట్టి బాహ్యవస్తువులు కాని
 గీ. బాహ్యవస్తులవలనఁ జేపడవు చిత్త
 గతులు గావునఁ గానన స్థితులు నాకు
 సమితసుఖదాయకంబు లానయ్య మీరు
 నాకొఱకు చింతవడకుడి నతు లొనర్తు.

(నమస్కరించును)

దశ—నాశండ్రి! జ్ఞానసంపన్నుడవైన నీ కట్టె కావచ్చును గాని దుర్మ
 చాంధుడవై వార్ధకమునఁ గాటికిఁ గావులు చాచుకొని, నీవలనఁ దరింపవలెనని
 యెంచి, యింతకాలమునుండి యేడ్చుచున్న నాకు నీవిశ్లేషము కష్టముగాదా ?

గీ. నీతోడ శలాడగాఁ గుశనిచయశయ్యఁ

బండి, లోకాననాథ్యహాపాణి, నాదు ఆకములను ^{ఉత్తరము} ^{సాయము} ^{శ్రీమంగల}

మొగమునను రాలు నీ బాష్పములను నీవు

దుడువ హాయిగా నీకట్టెవిడుచు లేది ?

(ఏడ్చును.)

కాన - నాధా! దుర్గతులకుఁ బాలుకావలసిన మనకిట్టి పుత్రుడేల దక్కును?
 హా! మందభాగ్యులమైన మన కింక నేది గతి?

వనీ - (తనలా) మొదలైన

గీ. బ్రహ్మముఖ దేవతాచింత్యపాద పీఠ

మగు మహాతేజమును గడుపాటఁ గాంచి

ధన్యులగు వీరె యిల్లు రోదనము సేయ

వసుధ సుఖు లనఁదగినట్టివార లెవరు ?

రామ - తండ్రీగారూ! ఆలస్య మగుచున్నది. అందువలనఁ దల్లిగార్చిన
 కైకేయి కన్యధా లోచఁగలదు.

వనీ - అదిగో! కైకేయియు, సుమిత్రా లక్ష్మణులు వేల వేలగా వచ్చు
 చూస్తావు?

(కైకేయి, సుమిత్ర, లక్ష్మణుడు ప్రవేశింతురు)

లక్ష్మ - తండ్రీ! నమస్కారము, అన్నగారూ మ్రొక్కుచున్నాడు; గురూత్తమ నమస్కారము.

సీత - (అపవారించి చిఱుగవుతో) వత్స! సౌమిత్రీ తుదకు నాప్రయాణముగూడ స్థిరపడినదినుమా

లక్ష్మ - (అపవారించి) సంతోషమే.

దశ - కౌసల్యా నన గృహమహాలక్ష్మియైన పెద్దకోడలిని వైదేహిని జూడు. ఎంతముగాంగనయో కనిపెట్టుము.

గీ. మొగమునందున జిలునవ్వు మొలకలెత్తు

నీ యుపద్రవ మేమియో యెఱుంగ దబల

భర్తతో బోదు నను మోదభరమే కాని

యచటియూపద లెన్నెన్నో యరయ దమాహ!

కాన - అమ్మా సీతా ఒక్కసారి యిటురా. కవుగిలింతుకొని యేడ్చును)

సీత - అత్తా నన్నుగూర్చి మీకుగాని మామగారికిగాని విచారమువలదు. నాభర్త చక్రవర్తియైన నేనతనికి దాసి నే. మునివృత్తినున్నను దాసి నే. నాభర్త యోగ్యయోగ్యములవలన నాస్థితి మాఱునదికాదు. నాకు అత్యనుసరణమే సమస్త లోక సౌఖ్యవర్ధి. కావున రాజ్యత్యాగము నాకేమి యుపద్రవముగాఁ దోచుట లేదు. అదిగాక లోకరక్షకుడైన నాపతి ననుసరించిన నాకు గవ్వము లెన్నండునురావు.

కైక - (తనలో) కాబోవు. పట్టుమోపిపా ట్టిలాగున నున్నవి. వైభవము జారిపప్పుడు వైరాగ్యమునకు లోలేమి?

సుమి - (అపవారించి) నాయనా! లక్ష్మణా! మరియొకసారి చెప్పుచున్నాను. పరమసుతుమరి యగు సీత నాకు బ్రాహ్మణిక, నీ వామె పరివర్తయం దప్రమత్తుఁడవైయుండి యామెను నాకంటె నధికముగ భావించుకొనుచుండవలయు. రామా!

లక్ష్మ - (అప) అమ్మా! ఆయంక మెన్నిమాటలు చెప్పినను నీకు దనివితేదు అటు లాచరింపకున్న నా జన్మమునకు గృతార్థతలేదు.

దశ - తండ్రీ! రాఘవా!

గీ. మణులరాసుల బంగారుమలల భృత్యు లొండలు

కోట్లనడుమను బుట్టి యెక్కువగఁ బెరిగి

నట్టి నీవు కాఱడవిలో బెట్టిదంపు బయంకియను

తాలలో ముండలలో నెల్లు బ్రతుకగలవు?

గీ. సర్వభండారచతురంగ సైన్యదాన

సంఘకలితుడవై వనస్థలికి నేగి

తనయ ! ఘాతుకకర్మ-శాధముని విడిచి

యట నయోధ్యలోవలె సుఖమందనయ్య

కైక - ఆఁ! ఆ! అ డెలులు! సమస్త భండారసామగ్రి రామునితో బంపుటకు నీకేమి యధికారమున్నది? సర్వాంగసమేత సమస్తరాజ్యమును భరతునికి ప్రమాణముగ నింతకుముందేయిచ్చి తిరిగి స్వయందత్తాపహరణ ప్రవీణుడవై ప్రకాశింపదలచితివా? వనిష్టభగవానుడా! ఊరకుండువేల? నీ భర్మకాస్త్రిశిక్షల దేతని యీ మహానుభావునికి విపత్తబుద్ధులెల? మందలింపరాదా? ఆ! రాజేంద్ర! సమస్తమును రామునైతే గట్టిపంపంగ సర్వకూన్యమైన యీ రాజ్యమును నా కొడుకెటు లేలు ననుకొంటివి?

దశ - ఓసీ, చండాలురాలా! దయ, దాక్షిణ్యము, భయము, సిగ్గు, పరమార్థ చింతలేకము లేక సర్వసద్గుణకూన్యమైన నిన్ను నే నేలినట్లే యాతఁ డీ ధరణి నేలును. ఓసీ, చూర్ణలారా, భరతుని రాజత్వము నీ రాజమాతృత్వ వైభవము నెట్లు వెలుంగుదువో చెప్పెదను విను.

సీ. రాముఁ డడవి కేగ రాజ్యంబు వల్లకా

డౌను, నక్కలును వృకాలి సీగుఁ

జెలికత్తె లగుదురు; జీలిగల్గితవు

ల్లబ్బిలాల్ లీలాశుకములు సీగుఁ

చికిలింతలును బొమ్మజెముడు చెల్లుద్యాన

ములు; ఘోరకథితి మేలుకొలుపు నీకు

నన్ను బుగ్గిని జేయుతిన్నె పంచాస్థి

తము; నావునుక కిరీటమును సీదు

గీ. సుతుని కగు; నాకనమె గొడు గతని క్రిట్టు

లీశ్వరానంబు నతఁ డేలు నెపుడు నీదు

చెము యొంటలు వెడనుడుల మీఱ కభిచారవిద్యఁ బర్య

పాసనముఁ జేసి బ్రదికెడు భిష్టుపొల్లి

రా.దీక్షిదా రాసు - తండ్రీ! ఆభిషాత్మసంపన్నమైన మాయమ్మగారియెడను, గురుజనభక్తి త్తప్తతనంత. యొక్కడగు చిరంజీవి మా తమ్మునియెడల నిట్టి కఠినోక్తులు బలుక న్యాయమగునా? నటభిక్తకేయివంక దిరిగి అమ్మా! మనివృత్తినిఁ బ్రార్థనముగ నడచి నుండదలచిన లయనాకు గణతురగమణి సేనాది రాజ్యవైభవము లేల? నాకేమియు వలగ? సమస్త పాపాభవములతో దమ్ముడే పరిపాలించుఁ గాక! అతఁ డెవఁసేమి? నేనైన సేమి? నీయెట్లు

కైక - రామభద్రా! నీవు బుద్ధిమంతుడవు, భర్మమార్గసంచారివని నే నెఱుగనా? కాని పుత్రాభిమాన పాపబల్యముచేత నీ తండ్రీ -

కాస - ఓ కృపామయులారా! ఓపుత్రవతి! ఈ వర్షచుహారాజు నీమూలమున శ్రేష్ఠపుత్రుని, సింహాసనాస్తుతీ, సర్వమంగళ గుణాభిరాముండైనరాముని, నాల్గండిసి గానకు బోవలసినదని నిర్దయడై పలికి పూవుచుండిన నతని కింక బుత్తాభిమాన హ్రీబల్యమని నీవు కన్నులు పొడుచుకొనుచుంటివా? కన్నుచులకుఁ దండ్రీ కా మాత్రమైన నభిమాన ముండక, పిల్లలను గండుకొటికనట్లు కొఱకు మని నీ యభి ప్రాయమా? కడుపుతీపు తెలిసిన నీకే యీబోగాలమా?

కైక - బోగాలము నాకు గాదు. నీకు - నీకొడుకునకు - నీకొడుకునకు గాటికి బోగాలము. ఆపేడుక మాడలేక నీకు వల్లకాటికి బోగాలము.

అంద - (చెవులు మూసికొని) హరిహరీ

రామ - అమ్మా నీవీంక మాటలాడక నీ సపత్నియెడల నిర్మత్సరవై నన్ను గూర్చి విచారము దక్కియుండవలెను. (కైకేయివంక దిగి) అమ్మా మాతల్లి సంతాపాతిశయమున ని న్నాడినమాటలకు నీవు కోపపడక క్షమింపదగును.

కైక - సంతాపమున్న గంట నిప్పులు కొట్టుకొనవలెను. గొంతెత్తి యేడ్వ వలెను గాని యీ ఫలుగాకూత లేల?

అత్మ - (అపవారిచి రోషముతో) అగ్రహ! దాశరథి! ఇంకను కాంతమేనా? ఇంకను నోగుమాసికొనియే యుండవలెనా? సీసముగాల్చి చెవులలో బోసికొనుట కంటే దీక్షితరములగు ఫలుకులు గర్భములం బడుచుండ జారుషహీనుడనై బ్రదుక వలసినదేనా? రాఘవా! నన్ను వదలుము. నాదేహము గంపమెత్తుచున్నది. నాకడుపు మండుకొనిపోవుచున్నది; నాచెవులు చిల్లులు పడుచున్నవి! నే నీక సహింపలేను. రామా! రామా! రామా! ఇప్పుడు పనికిరాకపోయిన నా ధనస్సేల కాల్చినా? విడు విడు ఈ రాకాసీని...

రామ - (అపవారిచి) తమ్ముడా!

గీ, అమ్మ! కఠినోక్తులకు మన మర్హుల మయి
యున్న దిద్దుకోవలె గోప మూసఁ దగదు
కానిచో, నవి మముగూర్చి కావు గాన
ననుజ! తాపంబు బొత్తిగా ననవసరము.

అదిగాక!

గీ, స్తుతికి ముదమంది నిందకు వెతను జెందు
జనునిలఘుచి త్ర మెపుడు సంచలితమగుచు
శాంతతను జెందదు, పృతిదిశాసమాగ
తశ్వసన చలత్కీతు వస్త్రమును బోలె.

(కొగిలించుకొని) తమ్ముడా! నీవిప్పు డేమియు మాటలాడకుండవలెను
(ప్రకాశముగా) తండ్రి! దాసదాసీజనస్వర్ణమణిసేనాని రాజ్యవైభవము లాగర్భ

శ్రీమంతుడనైన నాకు గానవకష్టముబాధ తెలియకండునటుల నాతోగూ
బంపుదుని మీ రానతిచ్చిరి

దశ - నాయనాఁ అమాటలాడినందులకేకజా యింతరాధ్ధాంతము జరిగినది.

రామ - తండ్రి! అవియేమియు నాతో బంపవలదు.

గీ. సర్వసామగ్రి సృష్టిలో సౌఖ్యమియ
జాలియుండఁ బ్రశస్త మశస్త మంచు
వినని భేదముఁ జేసి మంచిని వరించి
చిత్తసౌఖ్యమాదారినే చెందుకంటె.

గీ. జ్ఞానమున జిత్తసుఖ మంది సకలనస్తు
కోటి సుఖదముగాఁ జేసికొనుటమంచి;
అది జలు బిది కా కని దేవులాడుకంటె
జనుండు జతరదీప్తినిఁ జేసికొనుట తగదె ;

గీ. గురువసిష్ఠోపదేశ మీగరణి నయ్యెఁ
గావునను నాకు మట్టి బంగార మగును
బవనపారణమే పయఃప్రాశన మగు
నారబట్టలె హాంబట్టుచీర లగును

గీ. ప్రబల కానన ముద్వానవాటి యగును
జాపతాబండలే పుష్పశయ్య లగును
సక్షులే పాణసన్నిభబంధు లగును
మృగతతులె నిరంకుశసేన లగును నాకు.

జకాయుల
చాణూలు

అదిగాక తండ్రి!

గీ. నాకుఁ గీ డేదో యొనరించినాఁడ ననుచు
వ్యసన మొందుచునుంటి వాపనియె నాకు
ముద మొసంగుటె కాక సంపూర్ణహర్ష
సంఘటనదక్ష మా జగజ్జాలమునకు.

గీ. కాన నిర్విచారము గాఁగఁ గాన కిపుడు
నన్నుఁ బంపుము నా తండ్రి! నిన్ను గురుని
ముగురుతల్లులఁ బ్రత్యక్షముగను గొల్చు
ముడము గడితేతె నిఁకఁ జిత్తముననె కొలుతు,

వసి—(తనలో)

గీ. తల్లులని తండ్రియని గురూత్తముఁ డటంచు
మొక్కుటని లోకసంగ్రహము కొఱ కిటులు
పలికితివి గాని వృద్ధ్యంతభవవిదూర
పరచిదానందమయపరబ్రహ్మ మింపె.

కాస—నాతోడీ? నిర్భాగ్యులను గుమమ్మ వదలి యిప్పుడే పోవఁదలచితివా?
అయ్యయో! నాయనా! నాయనా! తిరిగి నీమధుదర్శనము మా కెంతకాలమునకురా
తండ్రి! నీకు మావస్తువు లేమియు నక్కఱమే లేదా?

రామ—అమ్మా! నాకొక్కవస్తువును గటాక్షించిన సంతోషపూర్వకముగ
గ్రహింతును.

దశ | నాయనా! ఏదది?
కాస |

కైక—(తనలో) రాష్ట్రము గాఁబోలు!

రామ—ఒక్క వారబట్ట.

దశ | హరిహరీ! హరిహరీ! (వీడ్తురు.)
కాస |

కైక—(ముందునకు నడచి) ఇదిగో! నీవు కోరిన వల్లము నీకొఱకు భద్ర
పఱచియుంటిని. శీఘ్రముగ ధరించి పొమ్ము.

రామ—(వస్త్రముల కన్నుల కద్దుకొని) అమ్మా మహాప్రసాదము.

దశ | అయ్యో! రామా! రామా! (వీడ్తురు.) (నమస్కరించును.)
కాస |

రామ—గీ. ఈతనువు మిశ్రమసాధనం బిద్ది తండ్రి

గా రొసఁగిరి కేవల పరాధార మైన

దీని నీ విచ్చితివి తల్లి! దీనికంటె

బ్రయతరం బైనవస్తు వీ పృథివి గలదె?

గీ. రాముఁ డనునొక యైశ్వర్యరాజు భువిని

గలఁ డటంచును ముందురాఁ గలుగుజనులు

బలుకదగియున్న యట్టి మత్స్రధితకీర్తి

నీవలననె రావలయును నిజముతల్లి!

తల్లులారా! గురువర్యా! తండ్రి! వస్త్రమును ధరించి వత్తును. నెల
వొసఁగుడు. (నిష్క్రమించును.)

కాస—(గుండెబుక్కొట్టుకొని) ఇం నేమున్నది? ఇంక నేమున్నది?

కైక - సోమిత్రీ! ఇదిగో! నీ కొక్కవల్లము

లక్ష్మ - నీవసన మెవరికీ కావలెను? అది భరతునికొకటను భద్రపతిచుకొనుము లేదా ఒకయంచలము నీకుత్తునకు ముడివైచుకొని రెండవయంచు భరతునిగోంతుకకు జాట్లబెట్టి సింహాసనమున కిద్దఱు జేటియొక్కవైపున వేలాడఁడు. నేను నావస్త్రము లను సిద్ధపఱచుకొనియేయుంటిని. అది ధరించివును. (లక్ష్మణుఁడు పోవును)

దశ - ఓసి! కుటిలాత్మరాలా! ఆవస్త్రము నాకిమ్ము, ఇమ్ము,

కైక - ఇది నీ కేల?

దశ - ఏలయో చెప్పవలెనా! నాశవమునై గప్పబడుటకు - రాముఁడెట్టి వేషముతోఁ బరిశ్రమైన కాననమున కేగునో యట్టివేషముతోనే యపవిత్రుఁడగు నరకమునకు నే నేగెదను.

(నేపథ్యమున) నీ వొక్కడవేయేగ నేల? కైకయిగూడ దీసికొనిపోమ్ము కీఁసుముగ దీసికొనిపోమ్ము.

దశ - ఓసి! పాపాత్మరాలా, రామభిక్షేపమును సహించలేక జను లెట్లు కోటబుద్ధులు నెక్కినిన్ను నన్ను చుమ్మి తీటిట్టుచున్నారో చూడు?

కైక - భయ మేల? భరతుడు పచ్చిర నన్నియు జక్కబడును.

(నేపథ్యమున) భరతుడు నచ్చుటకు రామభద్రుని నవమునకు వెడలనిత్తుమా? మాగోంతుకల గోయించుకొందుము; రథమున కిడ్డముగ బడుదుము. రామభద్రుని కాళ్ళపై బడుదుము; కాని బో కానందము రియైన శ్రీరామమూర్తిని బోలెదవదమా? (తరిగి నేపథ్యమున మఱియొక్క వానితో) జనులారా, లోందరపడకుడు మంచి యో చెడ్డయో మహారాజు కాననము ఆవిల్లపునీయుము బాగ్రత్త, బాగ్రత్త.

దశ - గురూత్తమా, ఆకంఠస్వరము సుమంత్రునిచే కాదా?

వసి - ఔను.

దశ - సుమంత్రుడా! ఇలురా,

(సుమంత్రుడు బ్రవేశించును.)

దశ - సుమంత్రా? ఇంత సేపేమి సేయుచుంటివి?

సుమం - నేనాధిపతులను దీసికొనిపోయి జనుల మహాకలకలమును వారించు చుంటిని. మహాప్రభూ! రామలక్ష్మణులెరి?

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాము.

(నారలు ధరించి రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

రామ - (అపహరించి) సుమంత్రా! రథమును సిద్ధపఱచితివి కాదా?

సుమం - (అపహరించి) అజ్ఞానసారవే.

రామ - (నవ్వుచు) సుమంత్రుడా! మా మునివేషములు బాగుగనున్నవా?

సుమం - సాలగ్రామము, స్ఫటికము సంప్రతుములతో నుంచినట్లున్నవి.

దశ - ఓ గురూత్తమా! ఓకోసలాత్మభా! అటు చూడుడు! నా తండ్రి ముదుగుగుడ్డలలో నైన నెంతి కేజన్వయె వెలుగుచున్నాడో! చూడు.

గీ. పిండ్లు
ద్యుపతిసమవైభవము లోష్టతుల్యముగను
వదలి వైరాగ్యవిజాన భవ్యభావుఁ
డై మహానందమూర్తియై ! యడుగొ ; లుప్త
సర్వసంగుఁ డౌపరమహంసను హసించు.

(ఎప్పుడు) నాతండ్రి! నాతండ్రి! ఒక్కసారి యిటు వచ్చి వన్న గట్టిగఁ
గొనిలించుకొనుము, కావ్యయోగ, దశరథుఁడు రామునిఁ గొనిలించుకొని యేడ్చురు.)

గీ. అమితవనితాతిరోలుండ నలుసనాకు
నేకపత్నీవతుండ పుద్భవించి తొర !
భవమహాపాశపరిబద్ధభావుఁ డైన
నాకు భవదూరుడవు పుట్టి నాపు తండ్రి

గీ. ఇట్టి విజ్ఞానచేతఁ దరింపలేక
యాడుదానికై నిను విడనాడుకొంటిఁ
గర్మకలనకు నమితాధికతను జూపి

భక్తి బోపించుకొనిన యుప్రావతలను. (ఎప్పుడు)

రామ—తండ్రి! మీరిట్లు విచారింపడగదు నే నిక్కడ నుండునంతసేపును
మీకు విచారము ప్రబలముగ నే యుండును గాన నేను బోయెదను. రథమును సిద్ధ
పఱచితిని నుండుతుండఁ దెప్పినాడు. ఓతండ్రి! ఓతల్లులారా! వాకానతిండు.

దశ
కాస—నుమ } రామ—రామ—రామా! అయ్యయో (వీడ్చురు)

కైక—రామవా! సీతగూడ మునీ కాంతావేషమును భరించకుండనే పోదలచి
తివా? బానకి! ఇచ్చగో! నీవల్కులము ఇటు వచ్చి చీనిని గ్రహించుము.

సీత—(రామునిపంక జూచుచున్నది)

రామ—బానకి! సంతోషపూర్వకముగ మా తల్లిగారి ప్రసాదమును స్వీకరింపుము
ఆ పవిత్రవల్కుల మందుకొని నేత్రముల కద్దుకొని. యామెను నమస్కరింపుము.

సీత—చిత్రము. (కైకయొద్దకు బోయి యిటుల చేయును)

సుమి—అయ్యో! అయ్యో! బానకిగూడ వల్కుల యేల!

కాస—నాతల్లి! స్వితమా! నీకుగూడ నీ విశృతనేష మొందుకు? (ఎప్పుడు.)

సీత—అత్తా! నాకాంతున కేవేష ముచితమె నాకు నదియె యర్హము.

ప్రాణనాథా! మునికాంతా పరిచర్యలాభము నాకింతదనుక లభింపబోవుటచే నిట్టి
పవిత్రవనముల నెట్లు భరింపవలెనో నాకనుభవము లేదు. ఏమిచేయుదును?

రామ—అమ్మా! నీ కోడలి కీవసనమును గట్టించెదవా?

కాస—(గుండెను కొట్టుకొని)అయ్యయో! నాతండ్రి! నాతండ్రి! నీవివాహము

వేళ మధుపర్కము లిచ్చునమయమున జానకికి బంగారుచీరఁ గట్టించిన యీ చేతులు తిరిగి సీతమ్మకు యీ నారగుడ్డ నెటులఁ గట్టఁగలవు! ఈ చేతులతో నా కన్నులఁ జూడుచుకొందును గాని యీ ఘోరపాపమును నేను జూడలేనురా! (వీడ్చును.)

కైక - (తనలా) రామపట్టాభిషేకమహోత్సవ మనుభవించు అనుభవించు.

లక్ష్మ - ఆమ్మా! నీవైన జానకీదేవి కీయపకారమును జేయఁగలవా? (వీడ్చును)

సుమి - నావలన గాదు నాతండ్రీ! (వీడ్చును)

లక్ష్మ - ఓ కైకయాత్మజా! ఓకరుణోదధీ! నీవు మనస్ఫూర్తిగ నిచ్చితివి గాన చేతులార నీవే కట్టుము.

కైక - చీ! చీ! యేమి పేరితివి? నేను నీ వదినెను బట్టుగట్టించుటకు దాని ననుకొంటివా? ఊడగవుతొత్తుననుకొంటివా? నీకుఁ గనులులేవా? నోటికిఁ గావరమా? రాజమాతృనైన నన్నిట్లు లాడెదవా?

రాము - తమ్ముడా! తొందరపడకు. ఆమ్మా క్షమింపుము జానకీ! ఇప్పటి కిది నీవైఁ గప్పెదను. చేతనైనట్లు తరువాతఁ గట్టవచ్చును లెమ్ము (వైన గప్పును)

కౌస
సుమి | ఆహా! ఆహా! (వీడ్చురు)

కైక - ఇకఁ నన్నియొడుపములు నీచేతనే కానున్నవికావా? ఈ పదువాలుగు శంఖతర్జనులు నీవు చేయు మహోద్యోగ మే మున్నది?

వసి - కేకయారాజపుత్రీ, ఏమి యీ వేదబములు? ఏమి యీ పట్టదలమాటులు యజ్ఞవేది కాశంభవయ్యుఁ ద్రిలోకపావనియునగు సీతాదేవికి కల్పలభాగణ మేల? అదికాక మునివృత్తియొక్క రామభద్రునకేకదా నీవు కోరితివి?

కైక - రామచంద్రునికి గోరితని గాని సీతకు వలదని చెప్పితివా?

వసి - అట్టిదానవు జానకీదేవికిగూడ నప్పుడే యేల కోరిక పోయితివి?

కైక - అనవసరముగ గంఠక్షోభ మొనర్చుకొని మీర్చియు లేనిపోని ధర్మ కాస్త్రోక్షేపమును జెప్పి యిటుల హాస్యాస్పదముగ నిశోధింతురని నేనప్పు డెఱుగక పోవుటచేత గోరలేదు. మీదబడవైచిది బట్ట కాని పాము కాదుగదా, పోవు నది వనమునకుగాని మరణమునకు గాదుకదా, సంసారలంపటుల మొదలుకొని శుంగపరిత్యాగులవఱ కందఱి కిట్టికడుపుమంట యేల?

లక్ష్మ - గీ, పొడిచెదను, గోసెదను, జెరువుదును, జీరు

దును, వెలఁదిఁ జెప్పును గొట్టక నను నిటు ద

దహింతువా? రామచంద్రు బాధింతువా? ము

నీశ్వరులను దిట్టింతువా? యిదిగో? కత్తి.

(తండ్రివై గత్తిదూసి యులుపును.)

రామ:- ఆ, ఆ, సామిత్రి. (ఆపును)

సుమి - లక్ష్మణా! లక్ష్మణా! అదేమి? అదేమి? నీకెంత బోధించినను కాంతర రాదేమి ప్రారబ్ధమురా!

కాస - రాధువా, తమ్ముని గట్టిగఁ బట్టుకొనుమా!

దశ - దేవీ! పట్టుకొన నేల? రామభద్రా! నాయందు దయగలవాడైన యెడల నీతమ్ముని విడువుము, లక్ష్మణా, నీవిష్వడుగదా లక్ష్మణుడవై పృథాకీంచుచున్నావు? రా, వెనుదీయక రా,

సీ. చండాలుడను మదాంధుడ, జడుండ, గాం

తాజనతాలోలతాయుతుండ,

బుత్రఘాతుకుడను, భూభర దేహుండ

వధ్యుండ నైన నక వధము సేయు

నాతఁ డేడి! లక్ష్మణా? తండ్రి! నీకింత

కాలంబునకు దయగల్గె; నిదె కి

రీటుము, లోకసంప్రీతి జేసెడు రాము

తల నుంచు మిదె నాదుతలను వంచి

గీ. నాడఁ! గానీ యెటులొ చెప్పువాడు? విను! ?

రంబు గిరగిర దొరలుచు రాముపాద

ములను బడవలె; తెలిసెనా; మోడ్చుకేలు

వట్టితిని; డో; యికాంగ కబ్బి యిదేల?

ఏమి సామితి, ఊరకుంటివేమి? తండ్రిమాట జవదాటదగునా? సంకోచింపకు. ఏమి? అటు లూరక చాచెదవేమి? పామ్ము. పితృవాక్యపరిపాలన మనునది నీయన్నకు జెల్లివది కాని నీవంటినానికేనా? పోపో, నీవే వనమునకుఁ ముందుగఁ బో.

లక్ష్మ - పితృవాక్యవ్యతిరేకమునకు నన్న వనమునకుఁ బొమ్మనినారు. పితృవాక్యవిధేయత కీమహాత్ముని వనమునకుఁ బొమ్మనినారు. ఇక మీ పరిపాలనమునకై డకు మంచిది భేద మేమున్నది?

రామ - (అపవారించి) లక్ష్మణా,

గీ. తరణికులమున నుదయించి, తమ్ముడా! వ

శిష్టశిష్యుండ వై పరమేష్టితుల్య

గౌఢిస్తుతుచేత దివ్యాస్త్రకాండ మంది

నందులకుఁ దండ్రిఁ జంపుచేనా? ఫలంబు.

గీ. అందుపై నుత్తమాయుష్కికార్థ పరమ

పూతమైనట్టి మునివేషమును ధరించి

కాని; వృద్ధుడౌ మనతండ్రిగారి జంప

బూన, నీకు సరిపడకపోయెనొక్కో ?

గీ. ఈ బ్రతుకుఁ గర్మమున, దరియింపనింక
నొకబ్రదుకిచ్చి, తన శాశ్వతోద్ధతులకుఁ
బ్రావు మన మనుకొనుతండ్రిబతుకు నూడఁ
బెంకనుండి వాతనిమేలు మఱవఁ దగునె ?

గీ. దైవమును దూషణసేయ దైవమొచ్చు
కొనును కన్నట్టిదేవునిఁ గొడుకు పరిభ
వింప. భగవంతుడే సహియింపఁడయ్య
కొడుకునకుఁ దండ్రి దైవాదికుండు గాఁడె ?

గీ. కల్లుద్రావినకంటె మైకమును జేయు
గాఢకోపాప్తి నంటిని కాని వెన్నొ
బట్టమెడఁ జాట్టుకొని తండ్రిపాదములను
బడినగాని చూడను నీనువదన మింక.

లక్ష్మ - (అపవారిచి, లెంపలు వైచుకొని) రామచంద్రా బుద్ధి పొరబడినది
క్షమింపును.

రామ - (అపవారిచి) నిన్ను క్షమించునది నేను గాను తిండి) గారు.

లక్ష్మ - (బట్ట మెడఁ జాట్టుకొని)

గీ. ఒడలు కాలి, యకాచిత్వంబు నుడిగి, బుద్ధి
గడ్డిఁ దిని ప్రేలితిని దయఃకంధి నగుచు
నన్ను క్షమియింపుతండ్రి ! లేకున్నఁ ధరిను
బగులగాఁ గొట్టుకొని మృతిఁ బడయఁనుంటి.

దశ - లక్ష్మణాఽ ఇంతకుముందు నీవు తెలఁచుకొనినవనికి నీవు శక్తిహీనుడ
వైవత్తుడు నిన్ను క్షమింపకపోవువాని నీవందుల కసమర్థుడవనే యూహింతును.

రామ - (అపవారిచి) చూచితివా? దయాసమద్రు డగు తండ్రిగారివై నీ
వెంత తీవరించితివి?

గీ. ఇంతచేసిన నిన్ను క్షమించె నీతఁ
డిట్టె; తండ్రికొడుకులలో నెఁయుభేద
మిదియె; పితృపైని గలుగు సుతుదయకంటె
తండ్రికి సుతరాగము వేయితడవ లెచ్చు

దశ - రామ వనయానఁగును జూడవచ్చిన యోపురజనులారా! మీకిందఱ కొక విజ్ఞాపనమును జేసికొనుచున్నాడ, దయతో నాలింపుడు.

వసి - దశగృధా! అతివిచారమున మునుంగడగడు.

దశ - గురువగ్గా! విచారహరఁడనునకే ప్రయత్నించుచున్నాను ఓ మహా జనులారా!

సీ. శ్రీరామపట్టాభిషేకంబు సేవిన

వచ్చిన మీకంటఁ జిచ్చు బెట్టి

నాఁడఁ, బాపాత్ముడ, నను వధించిన బాప

మంటదు; చంపుడి? యాయ్యలార!

ఊరకుంటి రిదేల? యొక్క చేపాటిక

ఱ్ఱయునైన వైవఁగారాదె? యెన్ని

తాళ్లున్న నట, నొక్కతాతినీ వినరి నా

గృకకంపమానశిరంబు నూడఁ

గీ. గొట్టరాదె? పెద్దకొడుకు నెట్టియెరుటఁ

జచ్చుభాగ్యము నొందంగనిచ్చి యతుల

సుకృతమును గట్టుకొనరాదె! చూతురేల?

మీరు! మీరు! మీరును మీరు మీరు. (వడ్చును)

(నేపథ్యమున) అంతవని మావలనఁ గాదు. సర్వతంత్రస్వతంత్రురాలైన కైకేయినే యందులకై జేడుకొనుము.

సుమం - మహాప్రభూ! క్షమింపుము. జనుల మహాఃకలమంతయు దగ్గను. గానియెప్పడోయొకడు జనసంఘమునుండి కానరాకుండ నిట్టివంకరమాటననినాడు.

దశ - తప్పేమియులేదు. వానిమాట వంకరకాదు. దానిబుద్ధి వంకర; నా చేష్ట వంకర.

రామ - ఓజనులారా! మీకు ననుస్కారము. నాతల్లిదండ్రుల పెరితమాతృ మును దూషింపకుడు. వారు సత్యశీలురు. సత్యపరిపాలనమునకైకన్న పెద్దకొడుకు డా. డా. పైన నన్ను దృఢించుచున్నాడనై అట్టి మహా సాహసకృత్యము మీలో ఎవ్వరైన వేదాన్త జేయగలరా? మావంశమున బూర్వ మెన్నడో హరిశ్చంద్రు డొనర్చినాడు. ఇట్టి సత్యమూర్తియైన వృద్ధచక్రవర్తి లక్షజిహ్వల గొనియాడుటకు మాఱుగా నిందించు చున్నారా? ఓ జనులారా! ఇప్పుడైన దప్పు గ్రహించుకొందురా?

(నేపథ్యమున) రామభద్ర! మహావైధివసున్విత మహారాజ్య పదవి సత్య చ్ఛాయముగ నుండవలసిన నీవు కాఱడవిలో నతి నీచమైన నిర్వైధివశీతి నుండవలసి వచ్చినదని దుఃముచే నటు లంటిమి, క్షమింపుము.

రామ - ఓ మహాజనులారా!

సీ. సృష్టియంతయు నొక్క చిత్రనాటక మిందుఁ
గల్గు పాత్రములలోపలను భూవుఁ
డని ఘనతయు భృత్యుఁ డని న్యూనతయును లే
దింతైన; వాఁడితఁ డితడు వాఁడు
కాలానువశమునఁ గానవచ్చు; నెవ్వఁడే
వేషానఁ దనకథ వినికి బాగు
గాఁ జేయు నాతఁడే ఘనుఁడు; సామాజికుల్
దేవత లృనకు; నా భూవరసుత

గీ. వేషమైనది; మునికథ వినికి జేయ
నుంటిఁ బైయంకమున ! నింతె యుర్విజడుల
బ్రదుకు ! గంధమొ బుగ్గియొ ప్పాజ్ఞ యొక్క బూజియు
గంతిడి తెర దాఁటి చనుటకంటె కలదె ?

వసి - ఆహా రామభద్రా! వైరాగ్యమూర్తివై ప్రకాశించుచున్నావు.

కాశ - నాయనా నాయనా ఎంతబుద్ధిమితుడవోయి నాయనా (వీడ్చును.)

దశ - రామభద్రా

గీ. జనులు కొందఱు చంద్రాస్త సమయమందు
జత్తు, రేను జావను రామచంద్ర ! నీవు
వనికిఁ బోవుదనుక; మృతి బడసి దుఃఖ
శాంతినొందెద వెంటనే చనుము వనికి (వీడ్చును)

కాశ - సుమి రామ రామ రామా

రామ - (అపవారించి) సుమంత్రుడా నీవు పోయి రథము మంగళవాద్య
హార్యయముక్తింద సంచును. మేమిప్పుడే వత్తుము, మాతండ్రిగారి దుఃఖమును నేను
జూడలేకున్నాడను.

సుమం - చిత్రము. (నిష్క్రమించును.)

రామ - సీతా లక్ష్మణా మీ రిద్దఱు నాచేతుక నుండుడు. గురుమాతా
పితలకుఁ బ్రదక్షిణ మాచరించి నమస్కరింతుము. (ఆటలు చేయుచున్నారు)

గురూత్తమా! నమస్కారము. తమ శ్రీపాదదర్శనస్ఫుర్ణలభము నాకు
దిరిగి యొన్నడు కలుగునో?

కైక - (తనలా) అప్పటి కాయన, నీవు, బాగుగా నున్నయెడల బదు
నాబుగు సంవత్సరములకు.

వసి—రామభద్ర ; చిరాయురస్తు.

గీ. మునులు నీదివ్యమంగళతనువు ననుభ
వింపఁ దపియింతు వారిఁ దరింపఁజేసి
యనుకులను జంపి దేవకార్యము నొనర్చి
శ్రీసనాథుఁడ వగుచు వచ్చెదవు వేగ

రామ—అమ్మా ! నమస్కారము.

(అపవారించి)

సీ. నను నితగాఁ జేసెనని నీవు నవతిని

జిత్రమందైన దూషింపకమ్మ

వాగ్ధకమున సుతవ్యధ గల్గుతండ్రిని

జేతులఁ బెట్టి పోషింపు మమ్మ

భరతరాజును రామభద్రుఁగా భావించి

వేడ్కనాతనిని దీవింపు మమ్మ

ననుఁ బాయించితచే నవయు నాభృత్యుల

వ్యధ మాన్ని కృపను గాపాడుమమ్మ.

గీ. కానసంధ్యల మన్న మస్కారములను

నిందు గ్రహింపు మమ్మ “నాచందమామ”

యనుచు నీ వనుచుండు సీతను మఱి నను,

బరమ వైరాగ్యవృత్తిని మఱివు మమ్మ.

కాన—(కాగలిండుకొని) నాతండ్రి ! నాతండ్రి ! చెల్లెదవా చెల్లెదవా ?
అయ్యయో ! ఈ మాయపట్టాభిషేకము మూలమన నిన్నటి సాయంకాలముచుండియు
నీకు భోజనముకూడలేదయ్యెను. ఈ యొక్కపూట నితల్లిదండ్రుల పంక్తిని గూరు
చుండి భోజనముచేసి మఱి పోరాదా నాయనా ?

వసి—కోసలాత్మభా ! పృథ్విరామగువారి నటులు కోరఁగూడదు.

సుమి—అక్కా ! ఈదినమునఁ జంటిపిల్లులు పాలుద్రావలేదు. పశువులు నీకు
తాగలేదు.

రామ—అమ్మా ! తిరిగి నమస్కారము, నాకు సెలవిమ్మ.

కాన—నాతండ్రి ! నీకులదేవతలు నిన్ను గక్షింతురుగాత ! వనఘటగు మహా
ఘ్నలు నిన్నుఁ గాపాడుదురుగాక ! విశ్వామిత్రదత్తములగు దివ్యాస్త్రములు నిన్నోముఁ
గాక ! బ్రాహ్మణమహాకీర్వాణులు నిన్నునుసరించుగాత. సూర్యునిదినవగ్రహములు,
పంచభూతములు, పంచభూతపులు నిన్ను సర్వదా రక్షింపుఁగాక, నాయనా ! చెల్లెదవా !

అయ్యో! సీతమ్మతల్లీ! నీకు నిట్టిగతియేనా? ఓ భూదేవి! పవిత్రురాలగు నీకూతు నాకొడుకునకుఁ జేసికొని కోడలిని వనమునకుఁ బంపించుచున్నాను. ఈ నిర్భాగ్యురాలగు నాకుఁ గొంచెము దారియిచ్చి పాతాళమునకుఁ దోయియివా?

సీతా—అత్తా! నమస్కారము, విచారింపకుడు పోయినచేపుదను. నెలవిండు, మాగడిలోనుండు రెండు పెంపుడుచిలుకలను మీరు రక్షించుచుండవలెను.

కాశ—అయ్యో! ఈచిలుక పిల్లజంట నింక నెవరు పోషింతురే మాతల్లీ! నీభర్తకు నహాయురాలవై సుఖముగానుండుము. వనములోఁ గానబడిన చిత్రవస్తువు లవి యివి లెమ్మని తఱచు నీపతిని గోరకుమా. లక్ష్మణా! చిన్నతనము నుండియు రామభద్రునితోడనే సర్వదా కలిసియుంటుచే నీకు నిష్పడు రామభద్రునితోడి గతియే పట్టినదా?

రామ—(త్రైకేయవంక తిరిగి) అమ్మా నమస్కారము, నేను నెలపు తీసికొంటును.

కైక—నే నిదివరకే యిచ్చితినిగాదా!

రామ—భర్తకు దీనమయమున లేకపోవుటచే నాకుఁ వంతగనున్నది. అతడు వచ్చినపిదప నేను వనవాసమునకుఁబోవుచు నాతని బిగ్గగొంగలించుకొంటి నని చెప్పెను. ఇదియుగాక యీ మాటగూడ జెప్పెను.

గీ. “రాముడనువాఁడు జన్మించి ప్రాకటముగఁ

బెరిగె ననుమాటయే కాని వృథుడైన

తండ్రిగారిబుణముఁ దీర్ప దగినపెద్ద

కొడుక వీనాదు; తమ్ముడా! గురుసరేణ్య!”

సీతా—అత్తా! నమస్కారము. పోయెదను.

గీ. శ్రమపడఁగ లేవు వలదని చాల చెప్పి

నను వినక కూడవచ్చుచున్నాఁడు తమ్ము

డితని నాప్రాణసమముగా నెన్నుకొందు

నమ్మ దయయుంచి వెడలుట కానతిమ్ము.

కైక—సరే.

రామ—(సుమిత్రయొద్దకేగి) అమ్మా! నమస్కారము.

సుమిత్ర—రామభద్రా! సీతాసమేతుడైన నీన్నే నేను వదలుకొనుచుండగ నీక లక్ష్మణుని వదలుకొనలేకుండునా?

పసి—(తనలో)

గీ. కనిననుతున్నికై సవతిబిడ్డను వనమున

కనిపె కైక; సవతి బిడ్డకయి కనినను

తుని వని కనిపెడు నుమిత్ర తుల్యహీన

చరిత నీనాత్మి గొనియాడ సాధ్యమగునె ?

కైక — (తనలో) మూలమే లేండు వర్జ్యములవలె నుమిత్రకు గొడుకులిద్దరుకారా? ఒకడుపోయిన నింకొకడుడుండును. విచారమేల ?

నుమి — నాయనా ! రామభద్రా ! ఈకోటలో ననేకులు శ్రీలు బురుషులన్నారు. పురుషులలో లక్ష్మణునికి, శ్రీలలో జానకిమాత్రమే నిన్ను సర్వదా కాంచి సంతసించుభాగ్యము తటస్థించినది. మాతాపితృతుల్యులగు మీ పరిచర్య జేసి కృతార్థతను బొందుటకే లక్ష్మణుండు మీవెంట వచ్చుచున్నాడు. లక్ష్మణా ! నీవు నోటిదురుసుడనవువాడవు ! జాగ్రత్తనుసూ !

సిత — అత్తా నమస్కారము. పోయెదను.

నుమి — సితమ్మతల్లి ! రాఘవునికంటె లక్ష్మణునికంటె నుమ్మిళకంటె నీవే నాకుఁ బ్రియతరపదార్థము వైతివితల్లి !

రామ — (దశరథునియొద్దకువచ్చి) తండ్రీ ! (వైకిమాటాడలేక చేతులుజోడించుకొని కన్నీరు గ్రక్కుకొనును.)

దశ — (కాగలిండుకొని) అడవికి బోవుచు నీవు నాకు నమస్కరించితివి. విసిక వాంఛలేకదూరుడ వైన నిన్ను నే నేమని దీరింపగలను ?

సీ. సర్వమంగళగుణసంపూర్ణుడగునిన్ను

నరుడు దేవునిగాఁగ నరయుఁగాత !

రామనామము భవస్తోమభంజనదివ్య

తారకనామమై తనరుఁగాత !

వదికొంపలునులేని పల్లెనైనను రామ

భజన మందిర మొండు నరలుఁగాత !

కవులెల్ల నీ దివ్యకథ నెన్నోరీతులఁ

గొనియాడి ముక్తిఁ గైకొండ్రుగాత !

గీ. ఎట్టివారితయు శ్రీరామ చుట్టఁబడక

వాయఁబడకుండుఁగావుత ! రామవాక్య

మనినఁ దిరుగని దని యర్థ మగునుగాత

రామ ! రామ ! రామా ! రామ ! రామ ! రామ !

వసి - (తనలో) అహా ఎట్టి పరమార్థవాక్యములు విని బడెను ?

గీ. బ్రహ్మసంధాయిదివ్యర్షి వదనతతిని

యత్న శ్రావ్యత వేదాక్షరాళి యుబికి

నట్లు శ్రీరామనిశ్చలధ్యానపరమఁ డి

తనిముఖమునుండి సత్యవాక్తరి జగంచె

లక్ష్మ - తండ్రి నమస్కారము. నాకు నెలవిండు.

దశ - వత్సా: రామభద్ర కేవలే గృతార్థుడవైతివి. పొమ్ము.

సిత - మామగారూ, నమస్కారము.

దశ - రామభద్రా, శీతమ్మకుఁ గప్పిన యా నారచీర ముందుగవీసివేయుము.

తల్లి, చానకీ ఈ పదునాలుగు వత్సరములు నీకు గావలసి యాభరణములును వసనములునుగూడ రథముపై నుంచుమని సుచుంతునితో జెప్పితిని. నీవు నీపతి ననుసరించి కృతార్థురాలవుగమ్ము. (సితకుఁ గప్పిన నారచీర రాముడు తీయుచు.)

రామ - ఓమతాపితృపరిచారకులారా, నేను మిమ్మెప్పుడైనఁ బ్రామాదికముగ ననాదరణ మొనర్చియుండినయెడల మీరు నన్ను మన్నింపఁ.

(నేపథ్యమున నేడుపు) అయ్యో, అయ్యో, అయ్యో రామా, రామా, రామా;

రామ - పరిచారకులారా - దుఃఖింపకుండు. లక్ష్మణా, శీతా. పోదుమురండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

దశ

కాస

సుమి

వసి

దశ

అంగవా

అయ్యో

వసి

దశ

వసి

కైక

దశ

దశ

కైక

దశ

దశ

వసి

దశ

దశ

దశ

దశ

దశ

దశ

దశ

దశ

రామా; రామా; (నీళ్ళుచుఁ గూడఁబోవుదురు.)

దశరథా: ఆగుము.

దశ - నన్ను గాదు రాము నాగుచును, రామా, రామా, అంగవా ? అంగవా ? సుచుంతుడా; రథ మాపవా ? రామునితో నొక్కమాటఁ జెప్పెదను. అయ్యో ? (బిగ్గరిగ) రామా; రామా; (కిందఁబడును.)

వసి - (దశరథుని లేవ నెత్తి) రాజేంద్రాఁ డిఁబడిల్లుము.

దశ - సుచుంతుడా; నారామచంద్రుడేడీ ?

వసి - దశరథా; నేను జనిస్టుడను; మనసుం గురుటబరచుకొనుము.

కైక - భగవానుడా; మీవలన నేమగును ? నేను నాయుగిటి కిత్తనిని దీసికొని పోయెదను. (దశరథుని సమీపించి) నాథా; నాథా; రమ్మ పోవుచును.

దశ - రామునియొద్దకేనా ?

కైక - ఇంకను రాముఁ డెక్కడ ?

దశ - నీవా ? దుష్టురాలా, రామునడవికిఁ బంపి నీయుంటికి నన్ను దీసికొని పోయితివా ? ఛీ; పొమ్ము. గురూత్తమా, ఎచ్చట నన్నావు ?

వసి - ఇదిగో; ఇక్కడ.

దశ - నే నతిశీఘ్రముగ చృతిసొందుట నిక్కయము. నా శవమునైన నీపాపాత్మురాలంటుగూడదు. మీరింగతి జ్ఞప్తియుంచవలెను. కన్ను లగుపడుట లేదు. కాసల్యయేదీ ?

కాస - నాథా ! ఇక్కడ నున్నాను.

దశ - నేను రామునితోఁ బోలేకపోయినను నా దృష్టి యాతని ననుసరించి పోయినది. అదియే నాకు మహాదృష్టము. నన్ను నీయంతఃపురమునకుఁ దీసికొనిపోమ్మ; నీకు నమస్కారము.

కాస - చిత్రము, (పట్టుకొని నడిపించును.) అపవారించి భగవానుడా, మహారాజుగారికి దృష్టిపోయినట్లే మతిగూడ చంచలించినట్లున్నది. ఈయన ప్రాణము లీదిన మున నిల్చునని తోచదు. మీ రాశ్రయమునకుఁ బోక మావెంటనే రండు.

పసి - అలాగే (తనలా)

గీ. మూడవగ్రహంబు మారకంబునకుఁ దగిన యందగము
దందులో మొండియైన ఛాయాగ్రహంబు
సంతరము వచ్చె దీనిసాహాయ్యమునను
నిశ్చయముగ మారక మది నెరవుగాదె.

అని గోచారరీతి నతిసన్నిహితమగు తన మరణమును నిన్ననే యీ మహారాజు సూచించినాడు. గోచారరీతి నట్టి సన్నివేశముగల గ్రహములే సంసారరీతిని బ్రతిత్యక్షములై గృహగతములయినపుడు మారకమునకు సంశయము గలుగునా ? ఈ మూడవగ్రహానికియే యామూడవగ్రహము. మనసుచేతను గాత్రముచేతను మొండియైన యీ మంధరానామక పరాశరీయే తదంతరిచ్చాయాగ్రహము. దీని ప్రాప్త్యా హముచేతనే యీ మహాగ్రహము మారకముఁజేయుటకుసమర్థమైవదియై వెలుగుచున్నది

దశ - గీ. ఒడలుదెలియక పడఁతిపై బడతి నిటులు
కట్టుకొని, కామియై యాఁడు గాడిదయను
కూతపై గన్న సుతునిఁ బోగొట్టుకొనిన
(ముచ్చు దిక్కు-మాలినచావుఁ జచ్చుగాదె ?

పసి - (తనలా) ఉపశ్రుతికూడ నట్టులే యైయున్నది. (ప్రకా) రాజేంద్ర పోదుమురండు. (నిష్క్రమింతురు.)



శ్రీ

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకా పట్టాభిషేకము

షష్ఠాంకము

ప్రదేశము:— అయోధ్యలో నొక వీధి

[ప్రవేశము :- సురుచిరుడు.]

సురు - మామిడికాయల నూరుగాయఁ బెట్టుకొనుట యెఱుఁగుదుము కాని (నేపథ్యమున) ఏమయ్యా ! తెల్లవాఱకుండనే యూరుగాయను గుఱించి తలపోయుచున్నావేమి ?

సురు - ఓహో ! నీ వెవడవు ? ఇటురా !

[భ్రమరకుడు ప్రవేశించును]

భ్రమ - ఏమోయనుచున్నావు ?

సురు - ఏమియన్నది ! మామిడికాయల నూరుగాయఁ బెట్టుకొనుట యెఱుఁగుదుము కాని మనుష్యుల నూరుగాయఁబెట్టుకొనుట యెచ్చటనైన వినియుంటిమా ?

భ్రమ - వారిహారీ ! దళరంధుని మృతకశేబరమును తెల్లభాండ నిక్షిప్తముజేసి నందుల కిటు లనుచుంటివా ?

సురు - కాయరీతిగా వేసివట్లా ? లేక క్షిముక్కకొట్టి బావకెక్కించినారా ?

భ్రమ - మృతులను, మఱి యందుపైఁ బూజ్యాలను బొత్తిగ దూషింపఁ గూడదు.

సురు - నేనుమాత్ర మెఱుఁగనా? కాని మహారాజుగారి కుంభీపాతములో నొక సంవత్సరమైన నుండఁదలచినట్లేనా ?

భ్రమ - అయ్యో ! అంతకాలమింక నెదులకు ?

సురు - ప్రాత్రబడి పథ్యమున కక్కఱకు వచ్చుటకు.

భ్రమ - భరతుఁడు మాతామహాగృహమునుండి యింతకుబూర్వము రాకపోవుట చేత వినిపినము లీరాజకశేబరమున కన్ని సంస్కారములేకపోయెను. ఆ భరతకృత్య ఘ్నులిప్పుడే వచ్చిరి. కాన దెల్లవాఱినతరువాత దహనాదిక్రియలు జరుగవలయున్నవి.

సురు - భరతునికి చిత్రమరణమునుగూర్చి యింతకు బూర్వమందు దెలిసెనా ?

భ్రమ - కొటలోఁ బ్రవేశించువఱకుఁ దెలిసియుండదు.

సురు - రామలక్ష్మణ వనవాసమును గుఱించియో ?

భ్రమ - తెలియదు.

వ ఘాం క ము

సురు — అటులైన నిప్పుడు భరతుఁ డేల వచ్చినాఁడు?

భ్రమ — తత్త్వజ్ఞమున బయలుదేటి రావలసినదనిమాత్రమే వసిష్ఠుఁడు భరతున కొకలేఖఁ బంపినాఁడు.

సురు — పోనీ! తేపు శ్రాద్ధక్రియ లారంభమై మనకు దాన దక్షిణాదులు దొరకును.

భ్రమ — ఆ - కాని, నీవింక నాలుగుగడియలరాత్రి యుండగనే వీధివెంటఁ దిరుగుచున్నా వేమి?

సురు — ఆప్రిశ్నము నిన్నడిగిన నీ వేమిచెప్పెదరో?

భ్రమ - ఉపకాలస్నానదీక్ష యన్న సేను సరయూనదికిఁ బోవుచున్నాడ

సురు — సే నీ గ్రామవాసినిగాను. దశరథమరణమును విని శేటికాలమునకు జరులభాగ్యము పండినదని సంతసించి సంభావనకైయాశించి, యిచ్చటకువచ్చి యీ దినమున దహింతుఁడో తేవు దహింతుఁడో యని గుర్తింపు మిటకరించుకొని యేడుదిన ములనుండి కనిపెట్టుకొనియున్నాను ఏమో! వచ్చినపారితోపాటు సంభావమునకువచ్చిన వారు చచ్చు టెందులకని పొరుగుర శ్రమపడలేక ప్రాణమువిసిగి స్వగ్రామమునకు బయలుదేటివాడ. ఆజీవునకు ఘటవిముక్తియైనది. కాని, యాతని ఘటమునకుమాత్ర మింతదనుక యాయవాంతర ఘటవిముక్తికాకుండ వసిష్ఠబ్రహ్మశాస్త్ర పెట్టినాడు.

భ్రమ... తేపు కానున్నదికాదా?

సురు - అటులైన నదృష్టవంతులమే. భరతుఁడు వచ్చినతరువాతనైన గాఢం దునా? ఈసరి కాతడు తనతల్లిగారిని జూచుచుండును గాఁబోలు!

భ్రమ - ఆ - సేను నదికిఁ బోయెదను.

సురు - ఇప్పటినుండి చేయుపని యేమున్నది? అక్కడ రాజవాహనము లేచుసరికి నిక్కడ సేను లేవలేకపోదునా? కాన సేను నదికిఁ బోయెదను.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ప్రదేశము:—కైకేయి యంతఃపురము

(ప్రవేశము:—భరతుఁడు, కైకేయి)

కైక - (కనుల నీరుగ్రుక్కుకొని) ఏమియు లేదు నాయనా!

భర - (అందోళనముతో) నాయనగారికి జబ్బు చేసినదా యేమి?

కైక - అట్లే! రుగ్మతయేలేదు నాయనా!

భర - పోనీ బాగుగ నున్నారగద!

కైక - లేదు రోగ మెంతమాత్ర మున్నట్లేలేదు. వార్ధకముచేఁగలిగిన నీరస మనుకోంటిమి. అబ్బబ్బ! తగనిపలవరింతులగద! దేహమున జ్వరములేదు. అదేమి ప్రారబ్ధమోకాని, యాదినము మొదలు దృష్టి సంపూర్ణముగ వశించినది.

భర - ఏదినము మొదలు?

వాడు కా పట్టాభిషేకము

కైక - రోగ మారంభమైనదినము మొదలే నాయనా!

భర - అమ్మా! ఇంతకుమునుపు రోగము లేదంటివి. ఇప్పుడు రోగాంభమున నుండి యనుచుంటివి! నాకు గంపమెత్తుచున్నది. చెప్పము.

కైక - పెద్దలకు రోగమేమిటి తండ్రి! (కన్నుల నీరుగ్రుక్కుకొనును.)

భర - నేను గనులజూచుట కింతవఱకు మా నాయనగారి తరువునిలిచి యున్నట్లే కద!

కైక - ఆ! ఉన్నది. ఏమియుండుటతండ్రి అదియు నొకయుండుటలోనిదే నా తండ్రి! (కనుల నీరుగ్రుక్కుకొనును)

భర - పోని! నేను చూచివత్తునుక్కూడర్ము.

కైక - నాయనా! తొందరపడకుము. ఇప్పుడు మనముపోయిన లాభముండ చురా తండ్రి! (కనులనీరు గ్రుక్కును.)

భర - ఏల?

కైక - వసిష్ఠభగవానుడు వచ్చినగాని మితండ్రిని వైకిడియువారెవరు? (వీడ్చును)

భర - వైకిడి దీయుటయేమి? ఎక్కడనుండి?

కైక - తైలఘటమునుండి నాయనా! (వీడ్చును.)

భర - (గుండెల కొట్టుకొని) అయ్యో! అయ్యో! తండ్రిగారు మరణించిరా? అయ్యోయ్యో! తండ్రి! (యేడ్చును.)

కైక - తండ్రి! ఊరేకుండుము. చెప్పినమాట దిని యూహము. విచారించిన లాభ మెంతమాత్రమును లేదు.

భర - హా! తండ్రి! నీ వెంతకీఘముగ నొగిగిపోతివి. నీ యవసానకాలమున నీయొద్ద నుండలేకపోయిన నేనును శత్రుఘ్నుడు నెంత దురదృష్టవంతులము!

కైక - నాయనా! ఆవిషయమున నన్నదమ్ముల నలుగురుదృష్టము లొకతీరు ననే యున్నది.

భర - అదేమి? రామలక్ష్మణులు తండ్రిగారియొద్ద లేరా?

కైక - ఉన్న నింతకర్మమేల? తండ్రి మహారాజును తైలఘటమందుంచినేల?

భర - పితృదర్శనము నా కీవిధమునైన గలుగజేయుట కాతని కిటులు చేసి రనుకొనుచున్నాను.

కైక - అదియుఁ గొంత నిజమే.

భర - హా! రామలక్ష్మణులుకూడ నాయనగారియొద్ద లేరా? ఎక్కడకు పోయిరి?

కైక - సీతతోఁగూడ వనమునకు,

భర - నేటకై పోయిరికాబోలు! హాతండ్రి! హాతండ్రి! ఇంతవాండ్రైనన్నిరి పుత్రులను గాంచి తుద కెంతదక్కుమాలిన మరణమొందితిని! (గుండెలకొట్టుకొని

చిత్తవేనఁ బెట్టుటకు నొక్కసుతుడైన నొద్దలేకపోయెనా? ఈ తండ్రి! మేముత నిర్భాగ్యులము!

కైక—భర్త నూత్రమిటు లుండ నెవరేమి చేయఁగలరు?

భర—పితృవసుఁడైన రాఘవుఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నిప్పటికైన వనము నుండి తిరిగి వచ్చునట్లెకద!

కైక—వనమునకుఁ బోయినవారెప్పటికైన రాకపోదురా? నేళకు లేకపోయి రని యేమవలయునుగాని,

భర—నిజమే-తల్లీ! నాకింకఁ బ్రభుఁడు తాతతుల్యుఁడుడైన శ్రీరామచంద్రుని పాదములఁ గొలువఁబోయెదను నెలవిమ్ము.

కైక—(చేతులు పట్టుకొని) ఉండవోయి నాయనా! ఒక్కనిముసము నిలువ నోయి తండ్రి!

భర—(కూరుచుండి)

గీ. నలుగురము నొక్కచోటఁ గాఁగిభులఁ గూడి

తలలు నేలఁ గొట్టుకొని “హా! తండ్రి! తండ్రి!

యిటుల చేసితే” యంచు గొంతెత్తి యొక్క

పటిని దలపోసికొని యెడ్చువల్లదె తల్లీ!

కైక—సరేకాని, ఎంతవిచారించినను మీతండ్రిగారు తిరిగి వత్తురా? వాకిమి పెద్దది. మహాదృష్టవంతులు, చిరకాలజీవులు, అనాయాసతృప్తజీవులు, అననుభూతదైన్యభావులు మీకుమాత్రమేయి తండ్రి! విద్యాబుద్ధులు నేర్చినవారు, వయసు వచ్చినవారు, భార్యలతోఁ గాపురములనుచేయుచున్నవారు, రాజ్యతంత్రము నెత్తివైచిదీసినవలె నిర్వహింపదగినవారు. ఎటువచ్చినను పనువుత్రాళ్లు తెగి మూలఁగూర్చున్న మాకర్మముగాని మీ కేమి నాయనా! కంటఁ దడిచెట్టుకు—ఇటు చూడు!

భర—(తలయెత్తి) ఏల?

కైక—మీతండ్రిగారు తన ప్రాణప్రయాణకాలమున నాతో రహస్యముగ నే మనితో నీ వెఱుంగవుగదా?

భర—అమ్మా! విరుట్టు సంగ్రహపడుచుంటిని.

కైక—చెప్పెదను దుఃఖమును వ్రవలివిను. మరణించినవారితో మరణింతుమా? నాయనా! ఏదో ముందుమాగ్గమునఁ జూచుకొన వక్కఱలేదా?

భర—ఎందుల కీయుటోద్భూతము చెప్పరాదా?

కైక—“భతరతుడు రాకపోయెనే”యని పరితపించుచు మహారాజు ప్రాణములు విడిచినాడునుమా? (కన్నులనీరు గ్రుక్కకొనును.)

భర—భరతుఁడు—చచ్చుభరతుఁడు—వచ్చిననెమి? రాకపోయిన నేమి? కర్మాధికారియందండ్రిగారి కుత్తమరాకములనీయ సమర్థుఁడు ను జగదేవ పవిత్రుఁడు—

కైక - అబ్బ! అట్టిరాఘవుడు మంచివాడేవయ్య! కాదన్నవారెవరు? అతని మాత్ర మనే విధముల నవసానకాలమున స్మరింపలేదని చెప్పితిని! ఎవరయోగ్యతా యోగ్యత లేకుండున దండ్రెడిగారికి నబ్బరిపుత్రులకుండు సమానానరాగమేగదా! అందువై - మఱియొకమాట - నీవెఱంగని దేమున్నది? - నానుకుడవగుటచే నీయం దుండ్రెను మత్స్యకము. 'భరతుడు వచ్చియుండినయెడల, భరతుడు వచ్చియుం డినయెడల నాముక్తమంత కార్యముకూడ నాచేతిమీదుగ జరిగించి కృతాన్తడనై పోదునుగదా' యని యావుద్ధ మహారాజు కన్నుల నీరు పెట్టుకొని -

[కన్నీరు గుక్కును]

భర - ఆ స్వల్పకార్య మేదియో చెప్పుము.

కైక - నాకు జెప్పవలయు, నీవు, బుద్ధిమంతుడవైన నీవు, వినక పోవు. నాయనా! ఇటురా! నాతోడవై గూరుచుండుము.

భర - అక్కఱలేదు. ఇట గూరుచుందును.

కైక - నాయనా! నేను జెప్పినట్లు మాతృభక్తినిలవాడవై యాచరించెదవా?

భర - ఆచరణమునకు ముందునెప్పుట యారశ్యముకాదా! అదేదో ముందు చెప్పుము; చేయదగియున్న దరువాత జూచుకొన వచ్చును. (తనలో) ఏదో కీమ మూడే నని మనసులో నాందోళనము కలుగుచున్నది.

కైక - "చేయదగియున్న" యను సంశయమేల తండ్రీ! నీ తండ్రెడిగారి యవ సానకాలవాంఛ నీవలన నెఱవేర్చబడదగనివై యుండునా? అనే ప్రశ్నములనేవించి, లెక్కలేని దాగులుండేసి అమితోపవాసక్షేణమున నవసి, నిన్నుధరించి, నవమాస ములపక్షప్తములఁబడి మోసి, నిన్నుఁగాంచి, తుడిచేయి యెడమచేయియనక నిన్నుఁబెంచి యింతవానిని జేసేతల్లి నీవెత్తవ్యకాముడవై యనితరసాధారణ వైభవసమగ్రుండవై, దీర్ఘాయుస్యుంతుడవై, పరిపూర్ణ యశస్సాగ్రుండవై సంతానవంతుడవై, నీతండ్రెడిగారి బోలె జీరకాలము నీవు భూమిపై దేజశాలివై యుండవలయునని యశేషదైవముల గొల్చు నీతల్లి - యైన నాచిరకాల మనోరథమును - నాతండ్రీ - నీకు నెఱవేర్చుకూడని దగునా? అదిగాక దానినేతేపు వసిష్ఠభగవానుడు నీకుపదేశించదలచియున్నాడు. వారి యుపదేశము నిరాకరణార్హమైనదగునా? నీకు సందేహమేల?

భర - నాకొకందులకు సందేహము గలదు.

కైక - అదేది?

భర - అదేదియో వెల్లడించుటకు నీకే సంగోపముగనున్నట్లు నాకుఁగనబడు చున్నది. దానిని జెప్పటకునీకే నోరురానప్పుడు చేయుటకు నాకెట్లు మరసువచ్చునని సందేహించుచున్నాను.

కైక - (భరతుని సమాపించి కాగలించుకొని) వెట్టివాడా! నాకు సందేహ మేమున్నది? పసివాడవు గావున విశేషభారవహనమునకు జంకుదువేమో యని బుజ్జ గించితిని. చిరకాలమంతయు నిపుడందైన సుమంతుడనినీటి నుండగ నీకుభయమేమి?

భర - (తొందరతో తల్లియొద్దనుండి యిటువచ్చి) అదీ! అదీ! అదేమి?

కెక - ఏమున్నది! భూప్రజలు నేటికి నీమూలమునఁ దిరిగి ప్రభువును గల చారుగాఁ దలచి ట్టూహలమున నున్నారు.

భర - (చెవులుమూసికొని) పాపము కాంతించునుగాక! పాపము కాంతించును గాక! జగదేశ్వరమైనవైన రాముడో! సర్వప్రజానయనచోర చంద్రుడైన రామ చంద్రుడో! సర్వప్రజానయనచోరచంద్రుడైన రామచంద్రుడో!

కెక - ఆతనిని విసర్జించినిన్నే పట్టాభిషిక్తునిజేయుటకు మహారాజుమనోరథము.

భర - (చెవులుమూసికొని) ఎంతమాట వినుటకు బ్రతికియుంటిని! రామ రామ రామా! (ఏడ్చుచు) సర్వజంతుకౌసనపటిష్ఠమగు పంచావనము గలుగ మహారాజ్యాధి పత్యమును గుక్కుకుఁగట్టుదురా? ఆ మహామహుని పాదుకలను మోయుటకంటె నా కర్తవ్యతలేనే! అయ్యయ్యో! అజానుబాహుఁడు, వికాలవక్షుడు; ఆకర్ణాంత నేత్రుడు, సమస్త సద్గుణనవలంకృతుఁడు; సర్వతత్వతస్వతంత్రుడు; మహాత్ముడైన రాముడుండ-

కెక - "ఉండ" ననుమాటయేల?

భర - (అమితమైన తొందరతో) ఆ! ఆ! రాముడే లేదా! నాకుబ్రభుడే లేదా? నాపాలిటి భగవంతుడే లేదా? ఇక నే నేల బ్రదుకుదును?

(కల నేలగొట్టుకొనబోవును.)

కెక - (ఆపి వినుగుదలతో) రాము డిక్కడ నున్నాడా? వనములో నున్నాడు. ఆతని పురప్రవేశమునకు బెద్ద యువరోధమొందుట చేతనే నిన్నేలు మని నే నేడ్చితిని;

భర - వనమునుండి రాఘవుఁడింటికి వచ్చెనని నీవింతకుముందు చెప్పితివికాదా?

కెక - నేను చెప్పలేదు.

భర - రాముని పురప్రవేశమున కభ్యంతర మున్నదా! ఏమీ!

గీ. అఖలజనుఁ కు నాజ్ఞనీయంగఁ గలుగు

స్వచ్ఛతముఁడైన రాముని కాక్ష యేల?

సర్వపరిమాణకలన ప్రశస్తమైన

కాలమున కొండు పరిమాణలీల కలదే!

(గుండెలు కొట్టుకొని) రామునికి రాష్ట్రత్యాగ శిక్షయే? తప్పు జేయుటయే యెఱుంగని రామునకు -

కెక - పదునాలుగు వత్సరములు.

భర - రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చుచు) మా నాయనగారే యిట్టిశిక్ష విధించినారా?

కెక - అందులకు మఱివఁడు సమర్థమి? అశ్వశాశిత్వతో హితు నీకు రాష్ట్ర పోలన బహుమానము.

భర - హరిహరి! హరిహరి! మాతండ్రియేమి? ప్రాణాధిపతుడైన రాముని విడుచుటేమి? నేను నమ్మను. కోపస్వభావపు, సపత్నీ కాంతానూయాదిలభితృపు నీవే యావద్ధ రాజేంద్రుని బ్రోత్వాహపఱచి యింత కొంపతీసి యుండువు. నిజము చెప్పు, నిజము చెప్పు రామా! రామా! (నెత్తిగొట్టుకొని యేడ్చును)

కైక - రాజ్యమే రాజ్యమే యని యేడువక రామా! రామా! యేడ్చెద నేమి?

భర - ఓదుర్బాధ్యురాలా! ఓకోపస్వభావురాలా! ఈ దిక్కుమాలిన రాష్ట్రమును నానెత్తిగొట్టునెంచి, యానవనీతతుల్యాంతఃకరణుని ఆసుందరాకారుని, అక్కపా సముద్రుని, అనుగుణరాశిని, సతీసోదరులతో వనమున కనువునుని నాతండ్రికి దుక్కోధన మొనర్పితివా? హా వక్రహృదయా! ఎంత ద్రోహ మొనర్పితివి?

కైక - వయఃప్రాదుర్భావ సంపన్నుడైన రాజపుత్రున కుండదగిన రాజ్య వాంఛ నీకుండదని యెఱుంగక రాముని పాదములు గొలుచుటతప్ప అంతకంటె నిత రోద్యోగ మక్కలులేదను బానిసపందపు నీవని యెఱుంగక, నన్ను రాజమాతనుజేసి నా సవతులను కటాక్షవీక్షణముచే నూఱడించు మహాధికారము నాకొసకఁజాలనియాడు పుట్టువని యెఱుంగక, నేను నీతుండిని బ్రోత్వాహపఱచితత్పూర్వక త్తములగురెండు వరములను - రామవనవాసము మొదటిదిగ, నీపట్టాభిషేకము రెండవదిగ - వాంఛించి గ్రహించితిని. నీవు రాష్ట్రమును సంపాదించుకొనలేవు సరేకదా, నేనాన్జించియిచ్చిన దీసికొనలేవు గూడనా?

భర - చీ చీ లోభాత్మురాలా! చీ చీ క్రూరురాలా! యీ రాజ్యమును నేనకేషించితిని నీతో నెన్నడైనఁ జెప్పితివా? ఆహా పరాత్పరుడా! అట్టి నీవోద్దేశగంధము లేకనైన నాహృదయమున స్వప్నమందైనఁ బ్రవేశించెనా? ఓదురా శాపాతికినీ సాకులేని రాజ్యవాంఛ నీ కేల? ఆయ్యా ఆయ్యా సర్వశేష్టుడైనయంజ నగుణనికరయందైన దాశరథి యేలవలయునుగాని... (ఏడ్చును)

కైక - రాముడే భూనసంపన్నుడు. అందువలన రాజ్యాధ్యుడు కాడు. నీకుండెలియును. నీక్షేమము కొఱకే చెప్పుచున్నానువిను. తగ్వాత జ్యేష్ఠుడవు నీవే

భర - ఆసదగ్ధప్రలాపిని బాత్సోధధాదులు రాజ్యాధ్యక్షకుఁ బ్రతిబంధముని యహృద్ధ్యధర్మకాన్త నిర్ణయోపన్యాసమును జేయుచుంటివా? ఇట్టి ద్రోహవాక్యము లాడి నీనాలుక యొదులకు ఖండఖండములై రాలిపోలేదోయని నేనేడ్చుచున్నాను.

కైక - తరువాత సావకాశముగ నేకువవచ్చును ఇప్పుడీమాటను విను. నీతృ క్కము నీవిప్పుడు చేయుచున్నావు? బ్రాధక్రియ లేవున్నది దోషముతో యాతడే తిండిసామ్రాజ్య కధికారి - తెలిసినదా?

భర - (చెవులుమూసికొని) నోరుఁ గట్టిపెట్టుకొనుము. నేను నీమాటలను విను. (గుండెను కొట్టుకొని) ఆయ్యా ఆయ్యా అట్టి మహాదారుణ వాంఛలగు వెల్లడించి రఘువంశమునకు నాయకమణి యైనవానిని ద్రెంపి యడవిలోఁ జూఱవైచి పెనమిటిని జంపి, లోకులచేతను గన్నకొడుకుచేత నవియిని యసరానితిట్లు తినుచు

నింకను సిగ్గులేక యిటులు ప్రేలుచు:—నీ వింక బ్రదికియుంటివిగాని...చీ! రఘు సంశ నాశని! చీ! నర రూప బ్రహ్మరాక్షసి! చీ! మహాపాతకినీ! నీ మొగము చూడవగునా? (తలత్రిప్పుకొనుచు) తీక్షణస్వభావుడైన సామిత్రికత్తి కెఱగాకుండ నీవింక నెటులు బ్రదికితివో తెలియకున్నది.

కైక - అతడు నన్ను జంపువాడా? నే నే చచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. ఇత నొక్కమాటచెప్పెదను వినుము. నీవు సింహాసనమెక్కి బోరగిలబడవలయునని నేనీపని జేయలేదు రామచంద్రువై నన్ను రాగములోపముచేత జేయలేదు. కాసల్యమై నాకుగల వైగమును దీర్చుకొనుటకే చేసితిని. అందులకే చేసితిని. ముమ్మాటికీ జెప్పుచున్నాను ఇందువలన గావలసినంత నంద నాకు గలిగినది. ఇట్టిసిథిలో నీవు రాజ్యమునే నంగీరింపనియెడల నాయపక్షిత్తికి బదునాలుగు భువనములు చాలవు. కాన, గన్నకొడుకువైనందులకు రాజ్యము నంగీరించి, నాయప్రతిష్ఠఁ బాపి, నా మర్యాద కాపాడుము. లేదా చచ్చుటకు సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

భర - నాకు రాజ్యమక్కఱలేదు; అక్కఱలేదు అక్కఱలేదు. సరేకదా! జటావల్క్యులుంధరించి మునివేషధారినై రామనామసంస్మరణముజేయుచు నడవికిఁ బోయి యీ శ్రీరామచంద్రుని పాదముల నెత్తివైదెట్టుకొని, యిటుకు దీసికొనివచ్చి సింహాసనముపైఁ బెట్టుదును. ఇదియే నా సంకల్పము.

కైక - అటులయిన నే నగ్ని ప్రవిప్లవై చావవలసినదేనా?

భర - అటు లయిననుసరే, గొంతుకి కురిబోసీకొని చచ్చినసరే! భనపు సం చులు పైఁగ బడవేయించుకొని నలిగి చచ్చినసరే.

కైక - (ముందుకు నడచి) ఇంతవాడవైన పుత్రుండవు నీ పుండంగ జంపు కొనుటలుగల శ్రమము నన్ను నీవు పొందనిచ్చుట న్యాయమా? నీవే చంపుము కానీ - చంపవేమి? చంపవేమి?

(నేపథ్యమున) అమ్మా నీయెడల నేను చేసిన మహాపకారమునకు “చంప వేమి: చంపవేమి” యని నన్ను పెంటాడించుదున్న యీతని కిట్లు ప్రోత్సాహ పఱువా?

కైక - (అటుచూచి తనలో) అదేమి? అయ్యో! మంధర భయక్రాంతమై పర్యెత్తుకొని వచ్చుచున్నది.

భర - “చంపవేమి? చంపవేమి” యని మీడిమీడికి వచ్చుచున్నావు నిన్ను జంపవలసినదే. లోకోత్పాతకారిణి వగునీను జంపిన పుణ్యమేగాని పాపము లేదు. కాని, యిటులచేసినయెడల రామునకు నాపై నేమికోపము వచ్చునోయని యింతగా సంకేహించుచుంటిని. నీవలన బాధపడుచున్న రాముడే నీ కిప్పుడు ప్రాణరక్షకుఁ డయ్యెను.

(నేపథ్యమున) చీ! తుచ్చురాలా! ఇంతచేసిన నిన్ను ననేక సమాప్ర ఖండముల్లుగ గోచింపను.

కైక - (తనలా) అమ్మయ్యా! “నిన్నును” అనుచున్నాడు. ఈకోపస్వభావుడు నన్నుగూడ ఖండించునా? భరతునికంటె శత్రుఘ్నునికేమాత్రము రామభితి యుండకపోవునా? కాన, భయము లేదనుకొందును.

భర - అదుగో! తమ్ముడు శత్రుఘ్నుడు మంధరను వెంటాడించి వచ్చుచున్నాడు. ఇదియంతయు పుండరాదుర్బాధనము వలనగలిగినదని తెలియుచున్నది.

(మంధర ముందు పర్వతైగ శత్రుఘ్నుడు ప్రవేశము)

శత్రు—గీ. భైరవైతన్యవోషద్రవమున కాది

కారణంబైన యూవక్రగృతి నిదిగో

కండకండలుగాఁ గోసి కావు కావు

మనెడు కాకులఁ కెఱిబెట్టుదును మహాత్ము!

భర - అహా! తెల్లవారికదికాబోలు! లక్ష్మణానుభా! కావు కావు మని కాకులే యుటచుండ మనము కామకుండుట న్యాయమా?

మంధ—భరతరాజేంద్ర! శరణము జొచ్చితిని. నీతమ్ముని చారించుము.

భర—పలుగాక! జగదేశ వంద్యు డగురామభద్రుడుండ “రాజేంద్ర” యని నన్ను బిలుతువా?

శత్రు—తప్పజేసిన దీని నుచేక్షించుట తగవుకాదు. కావున జంపుటకు సెలవిండు. (మంధరజట్టు బట్టుకొనబోవును.)

మంధ—అమ్మయ్యా! తల్లీ! నీవైన రక్షించు. (కైకచాటునకు పోవును)

భర - అనుభా! సెలవిచ్చుటకు నీవెంతసమర్థుడవో నేనునంతే సమర్థుడను. మనయన్నగారినిగూర్చి ద్రోహ మొనర్చిన దీనిని శిక్షించునెడల నాకృపామయునికి మనవై గోపముచచ్చునేమి? మనకాతండ్రిలేను. తండ్రితనవాత తండ్రియైన జ్యేష్ఠ భ్రాతృ యిచ్చుటలేదు. మనకు దండెగారైనను, అన్నగారైనను, దమ్మయైన, గౌసల్యాదేవియే! దీనినిగూర్చి యామె యనుజ్ఞ యెటులా యటు లాచరింపుము.

కై - (అపవారిని) కులబా! “భరతుడు రాజ్యమంగీకరింపడు నుమా” యని నే నెన్నివిధముల జెప్పిన విషయ నన్నీతంత్రమున దింపి నాగొంతుగోసితివి. చీ పో.

మంధ - (అపవారిని పోవుచు) ఇంతవిశ్వాసవతివైన నీగొంతు గోసిన పాప మేమున్నది? (పోబోవును)

శత్రు - నేను రాకుండనీవెచ్చుటకుబోయెదవు? కానల్యాదేవియొద్ద కిప్పు కొని పోయెదను. రా. (ఇద్దఱును పోవుదురు.)

(నేపథ్యమున) శత్రుఘ్నుడా భరతు డెచ్చుట నున్నాడు?

(తిరిగి నేపథ్యమున)

పవిత్రభగవానుడా! కనుటచేతనే తల్లి యని పిలువదగిన కైకేయియొద్ద నున్నాడు. మీరు దయచేయవచ్చును.

భర—మహాశుభావా గురువర్యా

[వసిష్ఠుడు ప్రవేశించును.]

గీ. కనినతండ్రిని నామూలమునను జంపి

యడవి కగ్రజు ననుఁగూర్చి వెడలఁగొట్టి

[బదికియుండియుఁ జచ్చిన పడఁతియెదుటఁ

జచ్చియు బదికియుంటిని సంయమింఁద్ర!

వసి - కాలగతి కెవ రేమిచేయగలరు? విచారింపకుము.

భర - నాకుమఁతులకుసంతాపములేదుకాని, యొకందులకుమాత్రమన్నది.

వసి - ఎందులకు?

భర-గీ. ఈకుటిల చేయుకుట్రలో నేనుఁగూడ

నుంటి నని రాముచిత్తమం దుండునేమి!

యనుచు నేడ్చెద నదె సత్యమైని నిటనె

యివుడె యీ జీనములు త్యజించువాడ.

అప్పుడు మీశాః మహాపకారము సేయవలయును

గీ. నాదుతండ్రిశవముతోడ నాశశేబ

రముచుఁదమ్మునిచేత భస్మము నొనర్ప

బంచి, భరతుఁడు శ్రీరామపాదదాసుఁ

డంచు వనికేగి వచియింపు మతనియెగుట.

(వీడ్చుచుఁ గాళ్ళవైఁబడును.)

వసి - వత్సా రామానుజా లెమ్ము. రామభద్రునకు నీవై నెంత మాత్రము కాలుష్యము లేదు. జడువకుము.

[నేపథ్యమున) జనువకు, మంధరా జనువకు, నేను వచ్చుచుంటిని. శత్రు ఘ్నుఁడా ఆరుగు

భర - (తనలో)నూరిమృ కాసల్య చిరంజీవితోడను మంధరతోడనిక్కడకే వచ్చుచున్నది. అయ్యయ్యో ఆమె మొగ మెటుల చూడగలను.

కెక - (తనలో) నేను దీనిని జూడకుండ లోనికిఁ బోయెదను?

(నిష్క్రమించును.)

(కాసల్య, శత్రుఘ్నుఁడు, మంధర, ప్రవేశించుచున్నారు.)

కాస - శత్రుఘ్నా మాప్రార్థనగుతయు నిటు లుండ మధ్యమున నిది యేమి చేసెను? దాని సేమియు బాధింపవలదు. విడిచిపెట్టుము.

శత్రు - అమ్మా సరే మంధరా అయినదేదోయైనది. నీకు శిక్షకూడఁ దప్పినది. నీవు రామభద్రునియెడల నంతద్రోహ మేమి కావలయునఁజేసితివో చెప్పుము.

మంథ - శుభముమంచి సహించుట నా స్వభావము కాకపోవుటచేత నటులు చేసితిని. పట్టాభిషేకము ముందుగ భరతునికి స్థిరపరచిన నిటు లభ్యంతరపెట్టుదాననే.

భర - వీ. దుర్మాల్లలారా. నీ గొంతుక కోయదగినదే టో. టో.

(త్రోసివేయును.)

మంథ - (పోవుచు) నాది కాదు. వన్నింతవంకరజేసినందులకు/ దేవునిది.

(పోవును.)

భర - అమ్మా నమస్కారము.

కాస - కైకేయపుత్రా. నిన్నిప్పుడు నే నేమని దీవింపవలసియున్నది? ఐత్యాక సింహాసనమున బట్టాభిషిక్తుడవు గమ్మని మీ యమ్మయే దీవించెను. నీదారికిడు కలుగు నేమాయని నా కొడుకును నట్టడవులకుద్రోసి నీ నిర్విఘ్న రాజ్యప్రాప్తికి మీయమ్మయే దీవించినది. నీవుగాని నీ తల్లిగాని మావంటివారియెడ నిరాదరణమును గనబఱచినయెడల నిది మీకు నీతికాదనిచెప్పి మందలించుటకుఁ బైన వృద్ధరాజేంద్రుడైనలేకుండ నాతనిని లఘుమాన్దముగఁ బరలాకమునకనిసి నీయభేష్ట పరిపాలన నిరంకు శత్రుమునకై మీయమ్మయే దీవించినది. నీవు

భర - (గుండెబుక్కొని) ఎంతెంతమాటలు వినుటకు బ్రతికియుంటిని. హా! హృదయమా! ఇంకను పగులకుంటివా? హా! రామా! రామా! రామా! రామా!

(మూర్ఛిల్లును.)

శత్రు - (విసరి) అగ్రజా! లెమ్ము.

భర - (లేచి కాసల్యాకాశ్చన్ద్రుడి) అమ్మా! అమ్మా దోషగంధకూన్యూడ నైన నన్నెల దూషించువు నేను చంటిపిల్లవాడనై యుండగ నీవు గరములలో బెట్టి నన్నాడించినపుడు నేనెంతపాపరహితుడనో యిప్పుడుకూడ నంతే యను కొనుము. రాఘవునియెడల నాకు గలభక్తికి నీ వెఱుంగవా? తండ్రిగా లెఱుంగరా? ఈ మహానుభావు డెఱుంగడా? జను లెఱుంగరా? నామహాదోష మేదనగ - కైకేయి గర్భమున బుట్టుటయే—

గీ. రామవనవాసమునకు శిరకప్రికంప

నమును జేసిన భిలుఁడు చండాలఁ డగుత!

గురుమహాద్రోహి యగు గాత! నరకలోక

శాశ్వతావాస శిక్షార్తి సహితుఁ డగుత!

గీ. అట్టిద్రోహి స్వపుత్రిమాంసాశి యగుతఁ

బ్రబలతనుదీర్ఘ రోగదుర్భర మహారి,

భరితుఁ డగుగాత! నోటను పురుగులు పడి

సకలహృన్యంబు భరియించి చచ్చుగాత!

ఇంకను—

చిత్తివైన బట్టుటకు నొక్కసుతుడైన నొద్దలేకపోయెనా? హా తండ్రీ! మేమంత నిర్భాగ్యులము!

కైక—కర్మసూత్రమిటు లుండ నెవరేమి చేయగలరు?

భర—పితృసముం డైన రాఘవుఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నిప్పటికైన వనము నుండి తిరిగి వచ్చినట్లేకద!

కైక—వనమునకుఁ బోయినవారెప్పటికైన రాకపోదురా? వేళకు లేకపోయి రని యేమవలయును గాని,

భర—నిజమేతల్లీ! నాకింకఁ బ్రభుఁడు తాతతుల్యుఁడుడైన శ్రీరామచంద్రుని పాదములఁ గొలువఁబోయెదను నెలవిమ్ము.

కైక—(చేతులు పట్టుకొని) ఉండవోయి నాయనా! ఒక్కనిముసము నిలువ వోయి తండ్రీ!

భర—(నూచుండి)

గీ. నలుగురము నొక్కచోటఁ గాఁగిభులఁ గూడి

తలలు నేలఁ గొట్టుకొని “హా! తండ్రీ! తండ్రీ!

యిటుల చేసితే” యంచు గొంతెత్తి యొక్క

పటిని దలపోసికొని యెడ్వవలదె తల్లీ!

కైక—సరేకాని, ఎంతవినారించినను మీతండ్రీగారు తిరిగి వత్తురా? వారి కేమి పెద్దలు. మహాద్భవంతులు, చిరకాలజీవులు, అనాయాసశ్రృక్తజీవులు, అనను భూతదైవ్యభావులు మీకుమాత్రమేమీ తండ్రీ! విద్యాబుద్ధులు నేర్చినవారు, వయసు వచ్చినవారు, భార్యలతోఁ గాపురములనుచేయుచున్నవారు, రాజ్యతంత్రము నెత్తివైఁ బడినవనీల నిర్వహింపవగినవారు. ఎటువచ్చినను పసుపుత్రాళ్లు తెగి మూలఁగూర్చున్న మాకగ్నము గాని మీ కేమి నాయనా! కంటఁ దడివెట్టుకు—ఇటు చూడు!

భర—(తలయెత్తి) ఏల?

కైక—మీతండ్రీగారు తన ప్రాణప్రయాణకాలమున నాతో రహస్యముగ నే మనితో నీ వెఱుంగవుగదా?

భర—అమ్మా! వినుటకు సంభ్రమపడుచుంటిని.

కైక—చెప్పెదను దుఃఖమును వదలివిను. మరణించినవారితో మరణింతుమా? నాయనా! ఏదో ముందుమాధ్యమునఁ జూచుకొన సక్కుటలేదా?

భర—ఎందుల కీయుపోద్భావము చెప్పరాదా?

కైక—“భతరతుడు రాకపోయెనే”యని పరితపించుచు మహారాజు ప్రాణములు విడిచినాడునుమా? (కన్నులనీరు గ్రుక్కుకొనును.)

భర—భరతుఁడు—చచ్చుభరతుఁడు—వచ్చిననేమి? రాకపోయిన నేమి? కర్మాధికారియందండ్రీగారి కుత్తమగోకములనీయ సమర్థుఁడును జగదో పనిక్రమమును—

కైక - అబ్బ! అట్టిరాఘవుడు మంచివాడేనయ్య! కాదన్నవారెవరు? ఆతని మాత్ర మనే విభముల నకసానకాలమున స్మరింపలేదని చెప్పితిని! ఎవరయోగ్యతా యోగ్యత లెలుబున్న దండ్రుగారికి నల్లరిపుత్రులయందు సమానానురాగమేగదా! అర్ధమైన - మఱియొకమాట - నీవెఱుంగని దేమున్నది - నానుతుడవగుటచే నీయం దుఁజేయ మత్సరకము. భరతుడు వచ్చియుండినయెడల, భరతుడు వచ్చియుం డినయెడల నామత్తెమంత కార్యముకూడ నాచేతమిందుగ జరిగించి కృతానుడనై పోదునుగదా" యని యాస్పద మహారాజు కన్నుల నీరు పెట్టుకొని -

[ఃస్మియ గ్రుహ్మను]

భర - ఆ స్వల్పకార్య మేదియో చెప్పుము.

కైక - నాకు జెప్పకతీతము, నీవు, బుద్ధిమంతుడవైన నీవు, నినక తీతము. నామనా! ఇటురా! నాలోడవై గూరుచుండుము.

భర - అక్కఱలేదు. ఇట గూరుచుండును.

కైక - నాయనా! నేను జెప్పినట్లు మాతృభక్తిలవాడవై యాచరించెదవా?

భర - ఆచరణమునకు ముందుచెప్పట యావశ్యముకదా! అదేదో ముందు చెప్పుము; చేయదగియున్న దరువాత జూచుకొన వచ్చును. (తనలో) ఏదో కీడు మూఁడె నని మనసులో నాందోళనము కలుగుచున్నది.

కైక - "చేయదగియున్న" యను సంశయమేల తండ్రి! నీ తండ్రిగారి యవ సానకాలనాంధ నీవలన నెఱవేర్చబడఁదగినవై యుండునా? ఆ శేష తీక్షణులసేవించి, తేక్కలేని దానములజేసి అమిఁగోపవాసశ్లేశమున నవసి, నిన్నుఁగొని, నవమాస ములవృక్షములబడి మోసి, నిన్నుఁగాంచి, కుడిచేయి యెడమచేయియనక నిన్నుఁజెంచి యింతవానిని జేసితల్లి నీవైకర్పర్యకాముడవై యనితరిసాధారణ వైభవసమగ్రుండవై, దీర్ఘాయుష్మంతుడవై, పరిపూర్ణ యశస్సాగ్రదుండవై సంతానవంతుడవై, నీతండ్రిగారి బోలె జరికాలము నీవు భూమిపై దేజశ్శాలివై యుండవలయునని యశేషదైవముల గొల్చు నీతల్లి - యెవ నాచిరకాల మనోరథమును - నాతండ్రి - నీకు నెఱవేర్చుకూడని దగునా? అదిగాక దానినేత్రపు వసిష్ఠభగవానుడు నీకుపదేశింపఁదలచియున్నాడు. వారి యుపదేశము నిరాకరణార్హమైనదగునా? నీకు సందేహమేల?

భర - నాశోకండులకు సందేహము గలదు.

కైక - అదేమి?

భర - అదేదియో వెల్లడించుటకు నీకే సంగోపముగనున్నట్లు నాకుఁగనబడు చున్నది. దానిని జెప్పటకునీకే నోయరావచ్చును చేయుటకు నాకెట్లు మనసువచ్చునని సందేహించుచున్నాను.

కైక - (భరతుని సమీపించి కాగలించుకొని) వెట్టివాడా! నాకు సందేహ మేమున్నది? పసివాడవు గావున విశేషభారవహనమునకు జంకుదువేమో యని బుద్ధి గించితిని. చిరకాలమంతయు నిపుణుడైన సుమంతుఁడన్నిటికి సుండగఁ నీకుభయమేమి?

భర - (తొందరతో తల్లియొద్దనుండి యిటువచ్చి) ఆ! ఆ! అదేమి?

కైక - ఏమున్నది! భూప్రజలు నేటికి నీమూలమునఁ దిగి ప్రభువును గల చారుగఁ దలచి కుతూహలమున నున్నారు.

భర - (చెవులుమూసికొని) పాపము శాంతించునుగాక! పాపము శాంతించును గాక! జగదేకదత్తావక్తుడైన రాముడో! సర్వప్రజానయనతొర చంద్రుడైన రామ చంద్రుడో! సర్వప్రజానయనతొరచంద్రుడైన రామచంద్రుడో!

కైక - అతనిని విన్నవించి నే పట్టాభిషిక్తునిజేయుటకు మహారాజుమనోరథము.

భర - (చెవులుమూసికొని) ఎంతమాట వినుటకు బ్రతికియుంటిని! రామ రామ రామా! (ఏడ్చును) సర్వజంతుకాసనపటిష్ఠమగు పంచావనము గలుగ మహారాజ్యాధి పత్యమును గుక్కుకుఁగట్టుదురా? ఆ మహామహుని పాదుకలను మోయుటకంటె నా కర్వతలేదే! అయ్యయ్యా! ఆచానుబాహుడు, విశాలవక్షుడు; ఆకర్ణాంత నేత్రుడు, సమస్త సద్గుణసమలంకృతుడు; సర్వతంత్రస్వతంత్రుడు; మహాత్ముడైన రాముడుండ-

కైక - “ఉండ” ననుమాటయేల?

భర - (ఆమితమైన తొందరతో) ఆ! ఆ! రాముడే లేడా! నాకుబ్రభుడే లేడా? నాసాలిటి భగవంతుడే లేడా? ఇక నే నేల బ్రదుకుదును?

(తల నేలగొట్టుకొనబోవును.)

కైక - (ఆపి వినుగుదలతో) రాము డిక్కడ నున్నాడా? వనములో నున్నాడు. అతని పురప్రవేశమునకు బెద్ద యుపకోధమందుట చేతనే నిన్నేలు మని నే నేడ్చితిని;

భర - వనమునుండి రాఘవుఁడింటికి వచ్చెనని నీవితకుముందు చెప్పితివికాదా?

కైక - నేను చెప్పలేదు.

భర - రాముని పురప్రవేశమున కభ్యంతర మున్నదా ఏమీ!

గీ. అఖిలజనులకు నాజ్ఞనీయంగఁ గలుగు

స్వచ్ఛతముడైన రాముని కాఙ్క్షి యేల?

సర్వపరిమాణకలన ప్రశస్తమైన

కాలమున కొండు పరిమాణలీల కలదే!

(గుండెను కొట్టుకొని) రామునికి రాష్ట్రశాస్త్రగ శిక్షయే? తప్పు జేయుటయే యెఱుంగని రామునకు -

కైక - పదునాలుగు వత్సరములు.

భర - రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చుడు) మా నాయనగారే యిట్టిశిక్ష విధించినారా?

కైక - అందులకు మఱివేడు సమర్థుడు? అతనికాశిక్షతోపాటు నీకు రాష్ట్రాధిపతి బహుమానము.

భర - హరిహరి! హరిహరి! మాతండ్రియేమి? ప్రాణాధిపతుడైన రాముని విడుచుటేమి? నేను నమ్మును! కోపస్వభావపు, సపత్ని కాంతాసూర్యునిలచి తృప్తి నీవే యావృద్ధ రాజేంద్రునిఁ బ్రోత్సహపఱచి యింత కొంపతీసి యుండువు. నిజము చెప్పు, నిజముచెప్పు. రామా! రామా! (నెత్తిగొట్టుకొని యేడ్చును)

కైక - రాజ్యమో రాజ్యమో యని యేడువక రామా! రామాయని యేడ్చెద నేమి?

భర - ఓరుర్యార్థురాలా! ఓకోపస్వభావురాలా! ఈ దిక్కుమాలిన రాష్ట్రమును నానెత్తిగొట్టసెంచి, యనవనీతతుల్యంతఃకరణుని ఆసుందరాకారుని, ఆకృపా సముద్రుని, ఆనుగుణరాశిని, సతీసోదరులతో వనమున కనువుమని నాతండ్రికి దుక్కోధన మొనర్పితివా? హా వక్రహృదయా! ఎంత ద్రోహ మొనర్పితివి?

కైక - వయ్యిప్రాదుర్భావ సంపన్నుడైన రాజపుత్రున వుండదగిన రాజ్య వాంఛ నీకుండదని యెఱుంగక రాముని పాదములు గొలుచుటతప్ప అంతకంటె నిత రోద్యోగ మక్కఱలేదను బానిసపందవు నీతని యెఱుంగక, నన్ను రాజమాతనుజేసి నా సవతులను కటాక్షవీక్షణముచే నూఱడించు మహాధికారము నాకొసంగఁజాలనియాడు పుట్టువనని యెఱుంగక, నేను నీతుండ్రిని ప్రోత్సహపఱచి తత్పూర్వదత్తములగురెండు వరములను - రామవనవాసము మొదటిదిగ, నీపట్టాభిషేకము రెండవదిగ - వాంఛించి గ్రహించితిని. నీవు రాష్ట్రమును సంపాదించుకొనలేవు సరేకదా, నేనాంజ్ఞించియిచ్చిన దీసికొనలేవు గూడదా?

భర - చీ చీ లోభాత్మురాలా! చీ చీ క్రూరురాలా! యీ రాజ్యమును నేనపేక్షించితిని నీతో నెన్నఁడైనఁ జెప్పితివా? ఆహా పరాత్పరుడా! అట్టి నీవోద్యేకగంధము లేకమైన నాహృదయమున స్వప్నమందైనఁ బ్రవేశించెనా? ఓదురా శాపాతిని సాకులేని రాజ్యవాంఛ నీ కేల? అయ్యో అయ్యో సర్వజేష్ఠుడైనమంజ సగుణనికరుంబుండైన దాశరథి యేలవలయునుగాని... (విడుచును)

కైక - రాముండ జ్ఞానసంపన్నుడు. అందువలన రాజ్యార్హుడు కాడు. నీకుండెలియును. నీక్షేమము కొఱకే చెప్పుచున్నానువిను. త్యాగి జ్యేష్ఠుండవు నీవే

భర - అసదగ్భవలాపిని జాత్యంధతాదులు రాజ్యార్హతకుఁ బ్రతిబంధముని యహూయ్య ధర్మశాస్త్ర నిష్ఠయోపన్యాసమును జేయుదుంటివా? ఇట్టి ద్రోహవాక్యము లాడి నీనాలుక యెందులకు ఖండిఖండములై రాలిపోలేదోయని నేనెడుచున్నాను.

కైక - తరువాత సావకాశముగ నేడువవచ్చును ఇప్పుడీమాటను విను. పితృ కార్యము నీవిప్పుడు చేయుచున్నావు? బ్రాధక్రియ లేవుత్తుంగి, దొనర్చునో యాతడే తిండిసాగ్నిర కధికారి - తెలిసినదా?

భర - (చెవులుమూసికొని) నోరుఁ గట్టిపెట్టుకొనుము. నేను నీమాటలను విను. (గుండెలుగొట్టుకొని) అయ్యో అయ్యో అట్టి మహాదారుణ వాంఛలను వెల్లడించి రఘువంశమునకు నాయకమణి యైనవానిని ద్రెంచి యడవిలోఁ బొంపివైచి పెనిమిటిని జంపి, లోకులచేతను గన్నకొడుకుచేత నవియివి యనరానిట్లు తినుచు

నింకను సిగ్గులేక యిటులు ప్రేమచు:—నీ వింక బ్రదికియుంటివిగాని...చీ! రఘు సంశ నాశని! చీ! నర రూప బ్రహ్మరాక్షసి! చీ! మహాపాతకిని! నీ మొగము చూడదగునా? (తలతిప్పుకొనుచు) తీక్షణస్వభావుడైన సామిత్రికత్తి కెఱగాకుండ నీవింక నెటులు బ్రదికితివో తెలియకున్నది.

కైక - అతఁడు నన్నుజంపువాఁడా? నే నే చచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. ఇంక నొక్కమాటచెప్పెదను వినుము. నీవు సింహాసనమెక్కి బోరగిలబడవలయునని నేనీపని జేయలేదు రామచంద్రువై ననురాగములోపముచేత జేయలేదు. కాసల్యమై నాకుఁగల వైగమును దీర్చుకొనుటకే చేసితిని. అందులకే చేసితిని. ముమ్మాటికే జేపప్పున్నాను ఇందువలన గావలసినంత నింద నాకుఁ గలిగినది. ఇట్టిస్థితిలో నీవు రాజ్యమునే సంఘీరింపనియెడల నాయపక్షిత్తికే బదునాలుగు భువనములు చాలవు. కాన, గన్నకొడుకు వైనందులకు రాజ్యము సంఘీరించి, నాయప్రతిష్ఠఁ బాపి, నా మర్యాద కాపాడుము. లేదా చచ్చుటకు సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

భర - నాకు రాజ్యమక్కఱలేదు; అక్కఱలేదు అక్కఱలేదు. సరేకదా! జటావల్క్యులుబధించి మునివేషధారివై రామనామసంస్మరణముజేయుచు నడవికిఁ బోయి యా శ్రీరామచంద్రుని పాదముల నెత్తివైఁబెట్టుకొని, యిటుకు దీసికొనివచ్చి సింహాసనముపైఁ బెట్టుదును. ఇదియే నా సంకల్పము.

కైక - అటులయిన నే నన్ని ప్రవిష్టవై చావవలసినదేనా?

భర - అటు లయుననుసరే, గొంతుకు కఠింబోసికొని చచ్చినసరే! భవపు సం చులు వైనఁ బడవేయించుకొని వలిగి చచ్చినసరే.

కైక - (ముందుకు నడచి) ఇంతవాడవైన పుత్రుఁడవు నీ వుండఁగ జంపు కొనుటలోగల శ్రమము నన్ను నీవు పొందనిచ్చుట న్యాయమా? నీవే చంపుము కానీ - చంపవేమి? చంపవేమి?

(నేపథ్యమున) అమ్మా నీయెడల నేను చేసిన మహాపాకారమునకు “చంప వేమి: చంపవేమి” యని నన్ను వెంటాడించుచున్న యీతని కిట్లు ప్రోత్సాహ పఱతువా?

కైక - (అటుమాచి తనలో) అదేమి? అయ్యో! మంధర భయాక్రాంతమై పర్వెత్తుకొని వచ్చుచున్నది.

భర - “చంప వేమి? చంప వేమి” యని మీఁదిమీఁదికి వచ్చుచున్నావు నిన్ను జంపవలసినదే. లోకోత్పాతకారిణి వగునిను జంపిన పుణ్యమేగాని పాపము లేదు. కాని, యిటులచేసినయెడల రామునకు నాపై నేమికోపము వచ్చునోయని యింతగా సంశయించుచుంటిని. నీవలన బాధపడుచున్న రాముఁడే నీకిప్పుడు ప్రాణరక్షకుఁ డయ్యెను.

(నేపథ్యమున) చీ! తుమ్మరాలా! ఇంతచేసిన నిన్ను ననేక సమాప్ర ఖండ ముల్లగ గోపుదను.

కైక - (తనలో) అమ్మయ్యా! “నిన్నను” అనుచున్నాడు. ఈకోపస్వభావుడు నన్నుగూడ ఖండించునేమా? భరతునికివలె శత్రుఘ్నునికిమాత్రము రామభీతి యుండకపోవునా? కాన, భయము లేదనుకొందును.

భర - అడుగో! తమ్ముడు శత్రుఘ్నుడు మంధరను వెంటాడించి వచ్చుచున్నాడు. ఇదియంతయు మందరాదుర్భాసము వలనగలిగినదని తెలియుచున్నది.
(మంధర ముందు పర్యెత్తిగ శత్రుఘ్నుడు ప్రవేశము)

శత్రు—గీ. భైరవైతన్మహోపద్రవమున కాది
కారణంబైన యీవక్రగౌత్రి నిదిగో
కండకండలుగాఁ గోసి కావు కావు

మనెడు కాకులఁ కెఱబెట్టుదును మహాత్ము!

భర - అహో! తెల్లవారిపదికాబోలు! లక్ష్మణానుజా! కావు కావు మని కాకులే యుటచుండ మనము కావకుండుట న్యాయమా?

మంధ—భరతరాజేంద్ర! శరణము జొచ్చితిని. నీతమ్ముని వారింపుము.

భర—పలుగాకీ! జగదేశ వైద్యు డగురామభద్రుడుండ “రాజేంద్ర” యని నన్ను బిలుతువా?

శత్రు—తప్పజేసిన దీని నుపేక్షించుట తగవుకాదు. కావున జంపుటకు సెలవిండు. (మంధరజట్టు బట్టుకొనిబోవును.)

మంధ—అమ్మయ్యా! తల్లీ! నీవైన రక్షించు, (కైకచాటునకు బోవును)

భర - అనుజా! సెలవిచ్చుటకు నీవెంతసమర్థుడవో నేనునంతే సమర్థుడను. మనయన్నగారినిగూర్చి ద్రోహ మొనర్చిన దీనిని శిక్షించునెడల నాకృపామయానికి మనవై గోపమునచ్చునేమా? మనకాతండ్రిలేదు. తండ్రితరువాత తండ్రియైన శ్రేష్ఠ భ్రాత యిచ్చుటలేదు. మనకు దండ్రుగారైనను, అన్నగారైనను, దగ్గియైన, గౌసల్యాడదియే! దీనినిగూర్చి యామె యనుజ్ఞ యెటులూ యటు లాచరింపుము.

కై - (అపవారిని) కులటా! “భరతుడు రాజ్యమంగీకరింపడు నుమా” యని నే నెన్నివిధముల జెప్పిన వినక న న్నితంత్రమున దింపి నాగొంతుగోసితివి. వీ పో.

మంధ - (అపవారిని పోవుచు) ఇంతవిశ్వాసపతీతమైన నీగొంతు గోసిన పాప మే మున్నది? (పోబోవును)

శత్రు - నేను రాకుండనీవెచ్చుటకుబోయెదవు? కాసల్యాదేవియొద్ద కిడ్చుకొని పోయెదను. రా. (ఇద్దఱును పోవుదురు.)

(నేపథ్యమున) శత్రుఘ్నుడా భరతు డెచ్చట నున్నాడు?

(తిరిగి నేపథ్యమున)

పసిష్టభగవానుడా! కనుటచేతనే తల్లి యని పిలువదగిన కైకేయియొద్ద నున్నాడు. మీరు దయచేయవచ్చును.

భర—మహానుభావా గురువర్యా

[వసిష్ఠుడు ప్రవేశించును.]

గీ. కనినతండ్రిని నామూలమునను జంపి

యడవి కగ్రజ ననుగూర్చి వెడలఁగొట్టి

బ్రదికియుండియుఁ జచ్చిన పడఁతియెదుటఁ

జచ్చియు బ్రదికియుంటిని సంయమిండ్రి!

వసి - కాలగతి కెవ రేమిచేయగలదు? విచారెంపకుము.

భర - నాకుమఱుంచులకుసంతాపములేదుకాని, యొకందులకుమాత్రమున్నది.

వసి - ఎందులకు?

భర-గీ. ఈకుటిల చేయుకుట్రలో నేరుఁగూడ

నుంటి వని రాముచిత్తమం దుండునేమొ!

యనుచు నేడ్చెద నదె సత్యమై నిటనె

యివుడె యీ జీవములు త్యజియించువాడ.

అప్పుడు మిఠ్యా మహాపకారము నేయవలయును

గీ. నాదుతండ్రిశవముతోడ నాకళేబ

రముచుఁ దమ్మునిచేత భస్మము నొనర్చ

బంచి, భరతుఁడు శ్రీరామపాదదానుఁ

డంచు వనికేగి వచియింపు మతనియెకుట.

(ఏడ్చుచుఁ గాళ్ళపైఁ బడును.)

వసి - వత్సా రామానుజా లెమ్ము. రామభద్రునకు నీపై నెంత మాత్రము కాలువ్యము లేదు. జడువకుము.

[నేపథ్యమున] జకువకు, మంధరా జకువకు. నేను వచ్చుచుంటిని. శత్రు ఘ్నఁడా అఁగు

భర - (తనలో)మాఅమ్మ కాసల్య చిరంజీవితోడను మంధరతోడనిక్కడకే వచ్చుచున్నది. అయ్యయ్యా ఆమె మొగ మెటుల చూడగలను.

కెక - (తనలో) నేను దీనిని జూడకుండ లోనికిఁ బోయెదను?

(నిద్రమించును.)

(కాసల్య, శత్రుఘ్నుఁడు, మంధర, ప్రవేశించుచున్నారు.)

కాస - శత్రుఘ్న మాప్సారబ్రహ్మాంతయు నిటు లుండ మధ్యమున నిది యేమి చేసెను? దాని సేమియు బాధింపవలదు. విడిచిపెట్టుము.

శత్రు - అమ్మా సరే మంధరా అయినదేదోయైనది. నీకు శిక్షకూడఁ దప్పినది. నీవు రామభద్రునియెడల సంతద్రోహ మేమి కారణమునఁజేసితివో చెప్పుము.

మంధ - శుభముచూచి సహించుట నా స్వభావము కాకపోవుటచేత నటులు చేసితిని. పట్టాభిషేకము ముందుగ భరతునికి స్థిరపరచిన నిటు లభ్యంతర పెట్టుదాననే.
భర - చీ. దుర్మాధులారా. నీ గొంతుక కోయదగినదే పో. పో.

(ప్రోసేవేయును.)

మంధ - (పోవును) నాది కాదు. నన్నింతవంకరజేసినందులకు దేవునిది.
(పోవును.)

భర - అమ్మా నమస్కారము.

కాన - కైకేయపుత్రా. నిన్నిప్పుడు నే నేమని దీవింపవలసియున్నది? విత్వాక సింహాసనమున, బట్టాభిషిక్తుడవు గమ్మని మీ యమ్మయే దీవించెను. నీదారికడ్డు కలుగునేమోయని నా కొడుకును నట్టడవులకువోసి నీ నిర్విఘ్న రాజ్యప్రాప్తికి మీయమ్మయే దీవించినది. నీవుగాని నీ తల్లిగాని మావంటివారియెడ నిరాదరణమును గవటచివ్వయెడల నిది మీకు నీతికాదనిచెప్పి మందలించుటకుఁ బైన వృద్ధరాజేంద్రుడైనలేమండ నాతనిని లఘుమార్గముగఁ బరలోకమునకనిపి నీయధేష్ట పరిపాలన నిరంతర శత్రుమునకై మీయమ్మయే దీవించినది. నీవు

భర - (గుండెబుకొట్టుకొని) ఎంతెంతమాటలు వినుటకు బ్రతికియుంటిని. హా! హృదయమా! ఇంకను పగులకుంటివా? హా! రామా! రామా! రామా! రామా!
(మూర్ఛిల్లును.)

శత్రు - (విసిరి) అగ్రజా! లెమ్ము.

భర - (లేచి కానల్యకాళ్ళపైబడి) అమ్మా! అమ్మా! దోషగంధకూన్మృదవైన నన్నేల దూషింతువు నేను చంటిపిల్లవాడనై యుండగ నీవు గరములలో బెట్టి నన్నాడించినపుడు నేనెంతపాపరహితుడనో యిప్పుడుకూడ నంతే యనుకొనుము. రాఘవునియెడల నాకు గలభక్తికి నీ వెఱుంగవా? తండ్రిగా రెఱుంగరా? ఈ మహానుభావు డెఱుంగరా? జను లెఱుంగరా? నామహాదోష మేవనగ - కైకేయి గర్భమున బుట్టుటయే—

గీ. రామవనవాసమునకు శిరఃప్రకంప

రా. సాల్వ సమును జేసిన ఖలుండు చండాలుఁ డగుత!
గురుమహాద్రోహి యగు గాత! సరకలోక
శాశ్వతావాస శిక్షారి సహితుఁ డగుత!

గీ. అట్టిద్రోహి స్వపుత్రమాంసాశి యగుతఁ
బ్రబలతనుదీర్ఘ రోగదుర్భర మహారి
భరితుఁ డగుగాత! నోటను పురుగులు పడి
సకలవ్రాన్యంబు భరియించి చచ్చుఁగాత!

ఇంకను—

వసి—హరిహరి! చాలుచాలు. వత్సా! నీనిగ్దోషత యెవ రజ్ఞంగనిది? కోస లాత్మనా! నిష్కల్మషహృదయఁడైన భరతు ననుగ్రహింపుము.

కాస—పుత్రులారా! ఇటురండు. నాయనలారా! మనము శ్రీరామచంద్రుని జూచు తెన్నెడు? (వీడ్చును)

భర—అమ్మా! నా సంకల్పము నీవు వినలేదుకాబోలు! నేనిప్పుడు జడలు నారలు భరించి తాపసునేమఱుమాని, వనములకేగి శ్రీరామచంద్రుని పాదముల సేవించి, యిప్పుడు దీనికొనివచ్చి, సింహాసనముపై వధిస్థింపఁ జేయుదును.

కాస—పుత్రాత్మ్యుడవైన నాతండ్రీ! నుమ్మఁగూడ నీతోడఁ దీసికొనిపోయి కృతార్థులను జేసెదవా?

భర—అమ్మా! చతురంగ సేనాసమేతులమై యందఱమును పోయి యామహా త్ముని సమస్తవైభవములతో నిటకుఁ దీసుకొని వత్తము.

వసి—సరే కాని తెల్లనాతినది. ఈగోన దశరథునకు దహనాది వైత్యక క్రియలు జరుగవలసియున్నవి. కాన నీవుపోయి స్నానాదికృత్యము లాచరింపవలయును.

భర—భగవానుడా! రామచంద్రుఁడు రావైయున్నాఁడు కదా! ఇంతకాల మీవిధుల నాచరింపఁగ గొన్ని దినములుమాత్ర మాపఁగూడదా! జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు పరమమిత్రుఁడైన యామహానుభావుఁడే యీశ్వర్యముల నాచరించుట కర్హుఁడు కదా! దయచేసి నామనవి నంగీకరింపుడు.

వసి—వత్సా! ఇక నాఁపుట కవకాశము లేదు.

కాస—ఇన్ని దినము లాపుటచేతనే నిందకుఁ బాలైయుంటిమి. ఇంకఁ నాపఁ గూడదు తండ్రీ!

భర—మీయిష్టానుసార మే యాచరింతును. నల్వరముచేయుదగిన యీయంతర క్రియలు మా యిందఱిచేతులతోడనే కడతేరవలసినదా? మా ఎంత ప్రారబ్ధము తటస్థించెను?

వసి—విచారించకు లే. అందఱము లోనికిఁబోయి తగు ప్రయత్నములొ నందుము రండు.

భర—సరే, ఈకృత్యము త్రాసెదప మనమందరము వనవాసియైన రాముని జూచుటకుఁ బోవుట నిశ్చయమేకదా!

వసి—అభ్యంతర మేమి?

భర—రామభద్రుఁడిప్పు డడవిలో నేనూత్రమసమాపముచున్నట్లు వార్త వచ్చినది.

వసి—గుహనివాసమును, భరద్వాజాశ్రమమును దాటి, చిత్రకూటమునకు బయలుదేరుదలఁచిరని నుచుండుఁడు చెప్పినాఁడు.

భర—మనము భరద్వాజులవారివలన నానాదలనుగ్రహించి చిత్రకూటమునకుఁ బోయి యిప్పుడు రామభద్రునిజూతము. సరే. ఇప్పుటికి లోనికిరండు.

(నిష్క్రమించును)

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకా పట్టాభిషేకము

సప్తమాంకము

[ప్రవేశము:—చిత్రకూటపర్వతసమీపారణ్యభాగము.

(ప్ర)వేశము:—రాముడు - సీత)

రామ - ఇక్కడ! తమ్ముడా! ఇటురా

లక్ష్మ - (ప్ర)వేశించి) అగ్రజా! మహాప్రమాదము సంభవించినైయున్నది, సీతాదేవి నెచటనైన భద్రపఱచవలయును. పర్ణశాలలోనియన్ని జల్లారుపవలయును. మనమిద్దఱము కవచితాంగులమై భనుష్ఠాబులమై, యామహానైర్యమును పర్వతాగ్ర మెక్కి మార్కొనవలయును. తొందరపడుడు. ఇదిగో యీసాలవృక్షశాఖపై మీఠను స్సన్నది. తీసికొనుడు. (రామునికీచోవును) సందేహించుచుంటిరేల? మన కన్నిటి కంటె జానకీరక్షణమే ప్రధానము గావున మీరు తత్సంరక్షణార్థ మామె యొద్దనే యుండుడు. నేనొక్కడనుభోయి —

రామ — (నవ్వుచు) ఓయి యేమి చేసెదవు?

లక్ష్మ - గీ. అధికదుర్నిరీక్ష్యోగ్రహర్యక్ష మేణ

వితతవైబడి యేమి కావించు సీర

సేంధనాళిపైబడి యగ్ని యేమి సేయు

నదియె సేనపై కుటికి యే నాచరింతు.

రామ — ఆసేన యెవ్వరితో తాగుగఁ గనిపెట్టితివిడ!

లక్ష్మ - గీ. గ్రుడ్లు మిఱుమిట్లు గొలుపఁగఁ గోవిదార

కేతు వీక్షించినాడను; కేకయాత్య

జాత్యజాడు దుష్టబుద్ధి సౌహార్దహీనుఁ

డుద్ధతుఁడు క్రూరుఁడిట వచ్చుచున్నవాడు.

గీ. న్యాయహీనత మాతృచండాలురాలి

మూలమునఁ గన్న ప్రాభవమును మఱింత

బలపఱచు కొంటుకై వనవాసయుతుల

మనల మ్రింగవశ్చేను దుష్టజనుఁడు నేడు.

స్త్రీ—వత్సా సామిత్రి! శ్రీరామభక్తుడైన భరతు నటు లనెదవేల!

లక్ష్మ—(చేతులుజోడించుకొని) అమ్మా! క్షమింపుము. అగ్రజా సెలవిమ్ము.

రామ—తొందర యేమియులేదు. అనవసరమగు కోపము జల్లార్చుకొనుము.

లక్ష్మ—అగ్రజా! రామభద్రా!

గీ. ఇంక సహింపను సహింప నిపుడె వానిఁ

జిత్రవధమును జేసి దుశ్చేష్టురాలి

కైకతలఁ ద్రొంపి యసిలతాగ్రమునఁ బెట్టి

మెఱపు మెఱచిన ల్లేను గ్రమ్మెతెద నయ్యు.

గీ. పక్షివతి శ్రీమహావిష్ణువు పరమదైవ

ముల వహించిన గతిని మిమ్ములను మూఁపు

పైఁ గదించి నీవెక్కంగవలసినట్టి

సింహవీరంబుచేరువఁ జేర్చు వేగ.

రామ—లక్ష్మణా! భరతుఁ డిచ్చటకువచ్చుట నిక్కయమేకద!

లక్ష్మ—వచ్చుటయేకాదు. చచ్చుటకూడను.

రామ—(ఉన్నరనుచు) కఠినోత్తరేల? భరతునిఁ గైకేయిని హింసించి నేఁ జేయవలసిన దేమి?

లక్ష్మ—మీరు జగదానందకరముగ రాజ్య మేలనలయును.

రామ—రామఁడు ప్రతిజ్ఞాభంగపరాయణుఁడని నీయభిప్రాయమా! రాజ్యాకా భాయిష్టాఁడని నీ వనుకొనుచుంటివా? మాతా భ్రాతృశిరస్సోపానములమీదుగనింహా సన మెక్కునంతటి క్రూరాతుఁడని తలంచుచుంటివా; మదీయ సోదరానంద సౌఖ్యము లకే నేను సింహాసన ముపేక్షించితిని నీ వెఱుంగవా? లక్ష్మణా! ఇంత పెట్టిపడితి వేమి? చిరంజీవియైన భరతుఁడే వచ్చుచుండ గాఢాలింగనమును జేసికొనవలయును గాని కత్తు లేల? కటారు లేల? కవచము లేల? ఈ కాణుమాట లేల? అది గాక యాతడు మనలఁ జంపుటకే వచ్చుచున్నట్లు నీ కెవరు చెప్పిరి?

లక్ష్మ—క్షమింపుడు. ఈసేవల కలకలములేల? ఆ యాశ్వికులధావనములేల? గజపంతులచే నీముట్టుదులేల? ఇదిగాక...

రామ—నీవు భ్రమించునంతసంకులము నాకేమియుఁ గానబడుటలేదు. పరే భరతుఁడు రామశిరచ్ఛేదమునకే వచ్చియుండు ననుకొందము; అతనికేమి లాభము?

లక్ష్మ—(చెవులు మూసికొని) మహాత్మా! నేనిట్టి దారుణ వాక్యములు విన గలనా?

రామ—భరతుని జంపుదునన్న కఠినతనవాక్యములు నేను వినఁగలననియే నాచెబిని వైచితివా?

లక్ష్మ—రామచంద్రా! భరతుఁడు దుర్మార్గుఁడు; కావున నటులు పలికితిని

రామ - భరతుడు నన్ను జంపుటకువచ్చు నేమోమని నీవు సంకల్పపడుటచేత నతడు దుర్మార్గుడును భరతుని జిత్రవధము జేసెదననియును, కైకేయికిరమును ఖడ్గాగ్రమునఁ బెట్టెదననియు నీవు నా యెదుట నిస్సంశయముగ, గంతోక్తిగబలుకట చేత నీవు సన్మార్గుడవునా ? కాని నన్ను జంపుటచే నతని కేమిలాభమో నీవునానించి చెప్పుము.

లక్ష్మ - రాజ్యమందు మఱిత నిరంకుశము నిరభ్యంతరముగ స్థిరపడుటకై—

రామ - అనఁగ నేను వనమునుండి వచ్చి తన్ను గాజ్యహీనుని జేయవలెదనని యేనా ?

లక్ష్మ - (చేతులు జోడించుకొని) చి—త్తము.

రామ - నాయందు విశేషానురాగముగలవాడై నన్నే పితృశుభ్యునిగ నన్నే గురుస్థమునిగ భావించి నేమిచు నమృతమయాంతకరణుడైన భరతునిపై నీకటోహమున్నట్లే భరతునికి నా పై దహోహమున్నదని యెంచుచుంటివా ? భరతుడు నన్ను సత్యహీనునిగ భావించుచున్నాడా ? నన్నేలుబ్ధాగ్రేసరుని మాహించుచున్నాడా ? మహనీయగుణోత్తరుడైన తనకంటె నాకీ మట్టియొక్క పయని నిశ్చయించుకొనినాడా ? సౌమిత్రి ! రాజ్యముపై స్థిరపడుటకంటివి ! కొంచెమైన స్థిరపడినట్లు నీ కెట్లు తెలిసినది ?

లక్ష్మ - పట్టాభిషిక్తుడు కాకుండనే యీ నైవేద్యముపై నింత యవగృహాధికార మెటులు కలిగియుండును ?

రామ - తండ్రిగారీవైద్యముల నిచ్చుటచేతఁ దీసిగొని రాఁగూహరా ?

లక్ష్మ - రాజ్యమునుగూడఁ దండ్రిగారటులే యొసంగకుండురా ?

రామ - ఇచ్చిన నాతఁడేల స్వీకరించును ?

లక్ష్మ - రాజ్యవాంఛచేత.

రామ - అట్టివాంఛ యాతని కుండెనని యేమాటయైన వెల్లడి చేసియు నీవు వినియుంటివా ?

లక్ష్మ - అవసరము రానిదే యేల వెల్లడించును ?

రామ - అతని దుర్మార్గత నీ వింతకుముం దేమియయున్నవనివినియుంటివా ?

లక్ష్మ - స్వప్రయోజనావసరము రాకముంచు జనులెల్ల సన్మార్గులే. అనిలభించు నపుడు యోగ్యతాయోగ్యతలు తెలియవలసినది.

గీ. అర్హతయై లేక వైఁ బడినట్టి రాజ్య

మేల భరతుండు త్యజించు ? నిర్ధరీతి

వశమయిన సార్వభౌమత వదలుకొనఁగ

నందఱును రాము లనుకొంటివా మహాత్మ్య !

రామ - అందఱును రాములు కాకపోవచ్చునుగాని మిరిందఱు రాములులే కద ! నీకు నాయందితభక్తియిందగ భరతునికిమాత్ర మవ్యభాయుండునా ? అట్లు

తెన్నఁదండఁడు. తాత గారిగృహమునుండి యయోధ్యకువచ్చి యంతయును దిని తల్లిని నిందించి పట్టాభిషేక మొజ్జక నునలఁ జూచుట కిటుకు భరతుఁడు వచ్చుచున్నాడని నాయభిప్రాయము.

గీ. నీ పహంకారివి, యనహంభావు డతఁడు
మఱి స్వంత్రుఁడ వౌ దీవు పరశరణ్యు
డతఁడు నామెడ మీ కుండు గతు లిటులు ప్ర
బలుఁ, బరునియెడ భక్తి ప్రపత్తులు లటులు.

గీ. అట్టి పరమసాధుని, దయాయత్తచిత్తు
సరససద్గుణజాలుఁ బ్రజ్ఞానశీలు
భరతు నేమైనఁ జేసినఁ బలికిన, నవి
యెల్ల నాకొనర్చితివని యెంతు నేను.

గీ. భరతు నిందించి నను రాజ్యపదవిఁ గొమ్మ
టంచు నింకొకసారి నీ వాడు నెడల
భరతుఁడొఁజెప్పి యారాజ్యపదము నీకు
నతనిచే గట్ట బెట్టింతు నయ్య ! నిజము.

లక్ష్మ - సుహృత్మా మీదాస్యము కంటే నాకు రాజ్య మెక్కువదికాదు.

రామ - నీకేకాదు భరతునికెఁగూడ నటులే

లక్ష్మ - ఆగృహ! అజ్ఞాన్యుత మగు నాపృసంగమును త్నమింపవలయును.

రామ - గీ. కోప మెంతవచ్చిన బంధుకోటిఁ జంప

సాహసించుట తగవే? నీసాటివారు

కొంద యున్నఁ దేతాయుగంబందెప్రళయ

లీలఁ జేయఁజాలుదురు కాఁబోలు నయ్య

సీత - (అపవారించి) నాథా, సౌమిత్రి లజ్జానంతప్రతిత్తుడైనట్లున్నది. వెంటనే బుజ్జగింపవలయును.

రామ - లక్ష్మణా, భరతునిపై నీకపోహము వదలెను. గాన నేనే భరతుఁడ నని యెంచి ననుస్కారపూర్వకముగఁ గొగలింపుము.

లక్ష్మ - త్నమింపుము. (నమస్కరించును.)

రామ - (లక్ష్మణుని గొగలించి) భరతుఁడే నేమనుననున్నాడో నీవుమాచితివా?

లక్ష్మ - నేను భరతుని జూడలేదు.

రామ - (నవ్వుచు) అలాగా మఱలఁ జూచుటకును, దిరిగిపోవువపుడు పరమ ఘనుమారిదురు బానకిని దీసికొనిపోవుటకును మన తండ్రిగారే వచ్చుచున్నారేమో?

సిఠ - అబ్బ, నేను మిమ్ముదిడిచి బెళ్ళను.

• లక్ష్మ - తండ్రిగారు వచ్చుచున్నట్లు నాకు దోచలేదు.

రామ - ఏల ?

లక్ష్మ - ఆయన శ్వేతచ్ఛత్రాదివిజ్ఞాములు బొత్తిగాఁ గనబడుటలేదు.

రామ - ఆ, కనబడనేలేదా? తమ్ముడా, ఏమైనకీడు మూడిచుండ దుకదా, స్త్రీతా ? మా నాయనగారి జీవములనుగూర్చి నేను సందేహపడుచున్నాను. అప్పు టికి భరతశత్రుఘ్నులైన వచ్చిలో చిరకాలసేవకుండైన సుమంతుడే సుతుడయ్యెనో ?

సిఠ - అట్టియుపద్రవము జరిగియుండిన మనకు వార్తరాకుండునా ?

రామ - ఏమోకాని మనస్సు కలతనొందుచున్నది. మనముపోయి పర్ణశాల యొద్దనే భరతాదులను గలసికొందము రొడు.

గీ. అమ్మలను దమ్ములను జాతునంచు ముదము

గలుగదేలొకో ? కడుపులోపలను బెద్ద

తాయెవడె; నెట్టివార్త కర్ణములఁ బడునో ?

హేతుశూన్యార్తి యూరకే యేగదెవుడు.

తమ్ముడా ఇటురా, (సేతారామలక్ష్మణులు పోవుదురు)

భర - (వెంటనే ప్రవేశించి) అగ్రజా. యొక్కడ నంటివయ్యా.

గీ. రామ. రాఘవ రఘువీర ! రామచంద్ర !

రామభద్ర ! శ్రీజానకీ ప్రాణనాథ

పుండరీకాక్ష ! లక్ష్మణపూర్వజ, యెట

నుంటివోయయ్య ! దర్శన మొసంగ రాదె ?

గురూత్తమా ! భరద్వాజులవారు నెలవిచ్చిన ప్రదేశ మిదియేయైయుండునా?

[వసిష్ఠుడు! సుమంతుడు బాబాలి ప్రవేశింతురు.]

వసి - అటులే తోచుచున్నది.

బాబా - తోచుటమాత్రమేకాదు నిశ్చయముగ నిశ్చయే. అదె చిత్రకూట పర్వతము ! అదె భగవతియగు మందాకిని !

భర - సుమంతుడిగా ! బాగుగ పరిశీలింపుము. అకొండచరియాయందలి సను ప్రదేశమున నదియొక కుటీరముకాదా ?

సుమంతు - అది పర్ణశాలవలె కానిపించుచున్నది. నన్నైనై ధూమశేఖరానిపై గనబడుచున్నది. నిత్యాగ్నివహోక్తులై పవిత్రమైన యే మునిశ్వరుల కుటీరమే ?

బాబా - ఏ మునిశ్వరులొ యిహనేల ? మన మునిబాలకుల యాశ్రమమే యది. అటా పోవుదము రిండు.

భర - సుమంత్రుడా ఎందులకైనను మంచిది. రామనివాసముచే బలిత్రమైన యీ ప్రదేశమునకు మనగుర్రములుగాని గజములుగాని యితర సేనలుగాని సమర్థము గలగజేయకుండునట్లు నీవుపోయి సేనాధిపతి కాజ్ఞాపింపుము.

సుమ - సేనాపతి దింటివా? భరతుని యాజ్ఞ
[నేపథ్యమున] చిత్తము

భర - ఓ చిత్రకూటపర్వతమా!

గీ. భవ్య రేఖాకలిత రామభద్రుచరణ
పద్మసంస్పర్శనాభ్యతః బడసి తీవు
జననమేదైన, నుని యెచ్చటను నైనఁ
బుణ్యమునఁగాని కలదె సత్పురుష సేవ!

ఓ వనమృగములారా!

గీ. అట నిటను రాముకై దేవులాడు చిటకు
వచ్చినను, గానబడఁ డని వనరుచుంటి
వనికి రాముడే మిముఁ జూడ వచ్చినాఁడు
వసుధ మీభాగ్య మెన్న నెవ్వనికి వశము?

మనీంద్రులారా! రండు! శ్రీతాలవృక్షానమేత కీరామచంద్రా! ఎక్కడనుంటి?
ఆ పర్ణశాలయొద్దకుఁ బోవుదమరండు, సుమంత్రుడా! ఆశ్రమమునకు సమర్థము
గలగుట యనుచితము కావు నీ విచ్చటనే యుండుము.

[భరతుఁడు, జాబాలి, వసిష్ఠుడు నిష్క్రమింతురు]

సుమం - (అటునిటు పరికిరించి) భరతాదులు పర్ణశాలకు బోయిరి. (అటు
నిటుచూచి) అహ! కాసల్యాదేవియొడిలో గూరుచుండి భరతశత్రుఘ్నులను కాగి
లించుకొని, శ్రీరామమూర్తి పితృమరణమునకై యెటులు విలపించున్నాడో! ఎంత
కరుణముగ నున్నది? విచారపడవలదని జాబాలి వారిని వారించుచున్నాడు. శ్రీరామ
మూర్తి కన్నీరునింపఁగ సహింపలేక యాశ్రమమృగము లెట్లు డిల్లపడిచూచి బాష్ప
ములు నించుచున్నవో!

గీ. నల్పు రగుభ్రాత లరుగో! స్నానం బొనర్చి
గురునికరముల నూతఁగాఁ గొంచు నదిని
వెలుపడిరి, మత్స్యమూర్తితో జలధినుండి
వెలికివచ్చు నాలుగు వేదములను బోలె.

అహ!

గీ. రామచంద్రుఁడు పితృదేవరాజి కంబ
శాంబుయుక్తముగాఁ దర్పణంబు లొసంగి,

పితృనరుబా కింగుదీపిష్టపిండ మెటుల
పదలుచున్నాడో? బాష్పసంభరితుఁ డగుచు

గీ. సర్వసాగర మేఖలానిర్విహణస
టిష్ఠఁ డింద్రవైభవనిబిడీ కృతుఁడగు
ప్రభునిక్రియలు నట్టడడివిలోపలను జరుగ
వలసె; విధిబలిష్టత యెంతో తెలియ వశమె;

అయ్యో! రామలక్ష్మణబాబాలివస్థిభరతు లిటకే వచ్చుచున్నట్లున్నారు ।
సీతాది స్త్రీజనము శత్రుఘ్నపూర్వకముగఁ బుష్పకాలఁ బ్రవేశించినది.
(రాముడు, లక్ష్మణుడు, భరతుడు, వసిష్ఠుడు, బాబాలి
ప్రవేశించుచున్నారు.)

వసి - వత్స - రామచంద్రా! విచారింపకు.

రామ - సుమంతుఁడా!

గీ. తండ్రిగారి పాచీనహితవరుడైన
నిన్నుఁ జూచినతోనె నా నేత్రములకుఁ
దండ్రయే, కానఁబడినట్లు తలఁతు నేను
నిన్ను విడనాడిపోయెనే నీమసఖుఁడు

సుమం - (తనలో) ఈమహామహుని పూర్వభాషిత్వగుణ మీసంతానమునైనఁ
బ్రోవున్నము గాఁయున్నది. (పృథాకముగ) వత్సా! దాశరథీ! పుత్రప్రపంచులలో,
నగ్నిగబ్బుండైన విరాటండ్రిగారి ఋణముదీర్చి కృతార్థుడవైతివి! మీ తండ్రి వెడలి
పోయినట్లే నేనుగూడ శత్రుముగ మిమ్ముస్మరించిదురుఁ బోవలయుననికోరుచున్నాను!

రామ-గీ. చడ్రసానూనరుచ్యభక్ష్యములఁ దినిన

పితరు నింగుదీవిరచితపిండ నుండఁ

జేసినాడఁ గూరుడ నేమి సేయువాడఁ

సంతకంఁబును గతి గల్గదయ్య! నాకు.

బాబా - వత్సా! అటులు విచారింపఁదగదు పితృదేవత లనువారనుభవించునది
మన శ్రోభిగాని యన్నముగాదు.

వసి - రామభద్రా! బాబాల్పాదిగ మీ కులగురువులు, మీ ముగ్ధులు తల్లులు,
మృగ్గురు సోదరులు, సుమంత్రుడు సురుస్తనైవ్యము వనవాసివైన నిన్ను సేవింపవచ్చిన
యీ మహాజనులందరిని బట్టిచూడ నరణ్యమే యయోధ్యయైనది. మాకందఱుకిటు
మిత్రో సుండుభాగ్య మొసంగవలయును, లేదేని పురమునమీకు మాతో నుండుభాగ్య
మైన నొసంగవలయును.

జాబా - ఆ సంగతిని బ్రార్థించుటకేకదా పవిత్రుడైనభరతు డిటుకు విచే, నెఱు. భరతుడా ! అన్న గారితో మనవిజేసికొనుము.

భర - (తేచి, చేతులు జోడించుకొని గద్గదస్వరమున) అగ్రజా! రామచంద్రా ! (వైమాట జెప్పలేక కన్నీరు గుక్కుకొనును.)

రామ - వత్సా ! భరతా ! లేవనక్కరలేదు. తండ్రి భయమేల ? కూరుచుండి చెప్పము.

గీ. యుష్మదభిసంధి యిప్పటి కుంచు మటుల
వల్కలము లేల ? జట లేల ? వనము లేల ?
సుఖవిసర్జన మేల ? యీ శోక మేల ?
మునిగతు లివేల ? చెప్పము, ముందు తండ్రి

జా - (తననా) యుష్మదభిసంధి యిప్పటికుంచుమటు" లని రాముడని నాడు, భరతయాత్ర నిష్ఫలమగునవి తోచుచున్నది.

భర - అగ్రజా ! దాశరథీ !

గీ. నీను వనవానభేదంబు, లోకమందుఁ
బట్టజాలని యపకీర్తి, ప్రభునిచావు,
భరతరాజ్య ప్రశంస, నాపాలి మృత్యు
వైన తల్లిచేఁ గల్గెనయ్యా మహాత్మా !

గీ. ఆమె దుర్వాంధ లేను నావంతయైన
నెఱిగియుండిన, నూహించి యుటకయున్న
స్వప్నమందైన విని యుపేక్ష యొనరించిన
నిలువునను భస్మమై పోవలయు నేను.

గీ. తాము వదలుటచేఁ బవిత్రత్వ మేది
యున్న గతిలేని రాష్ట్రమం దుండలేక
త్వచ్ఛరణపద్మ కైంకర్యతత్పరతను
వచ్చినాడను ; కృపను బోవంగదయ్య !

గీ. ఈ జటలు చీర లేమని పృచ్ఛజేసి
నాదు; మీకేది యుచితమో నాకు నదియె
తగును; గురువు లేదారి సరిగిరొ పిల్ల
వార లా దారిసే బోవవలయుఁ గాదె.

రామ — సెబాస్! తమ్ముడా! నీమాటలు నీ గుణ సమీచీనతను సూచించుచున్నవి. పెద్దతేర్పరిచిన క్రిమము బాహర కవశ్యకర్తవ్యమని సర్వజన సమంజసమైన నీతి నుపన్యసించితివి.

గీ. నాఁడు సభలోన మనతండ్రి, నాకరణ్య
వాసమును, నీకు రాజ్యవైభవమటంచు
బలుకు మాటలను దలఁ దాల్చి, వచ్చినాఁడఁ
గొడువ నీవంతు చెల్లించుకొనుము నీవు.

గీ. మనకు బ్రదు కిచ్చు మనతండ్రి మరణసమయ
వాంఛలను దీర్పలేకున్న వార మయిన
మన బ్రతుకు లేల? భువి నింక గనఁ దలంచు

వారు బిడ్డలకై యాసపడుదురయ్య?

భర - మహానుభావా! మొదటఁ దమపట్టాభిషేకమని తండ్రిగారు స్థిరపరచి రట నావంటి మందభాగ్యుడు గలిగినందువలన మాతల్లికి బుట్టిన ద్రోహచింతచే బోత్సాహ పెట్టబడి, సతీవతుడై కర్ణకరోరమైన యీ యాజ్ఞాద్వంద్యము నాతడు చేసెనట.

రామ - ఆతడేమిచేయగలడు? మన మెటులు సత్యవాక్యమునకు బద్ధులమో యాతఁడుకూడ నటులే మీ తల్లి కసురయుద్ధకాలమున నిచ్చిన వరద్వయమును నెఱవేర్చి, స్వవాక్యవిఘాతము రాకుండ సత్యరక్షణమును జేసికొనుభార మాతనియందుండెను గదా?

భర - అట్టిచో గురుసన్నిధానమున దండ్రిగారు చేసిన తమ పట్టాభిషేక నిర్ణయమును మాత్రము తప్పిపోవుట సత్యహాని కాదా?

రామ - అనుభా నీ కొక్కసంగతి జెప్పెదను విను. నీ తల్లిగారిని వివాహ మాదబోవునపుడు మనతండ్రిగారిచ్చిన కన్యాకుల్కు మేదో నీవు వినియుంటివా?

భర - అనతీయవేడెదను.

రామ - ఆమె గర్భమునఁ బుట్టువుత్తన కీ రాజ్యము నిచ్చెదనని మీ మాతా మహనితో మనతండ్రి వాగ్దానము చేసెను. అట్టిపూర్వ రచితసత్యవాక్యవిరోధముగఁ దండ్రిగారు నాపట్టాభిషేకమును స్థిరపఱచినను దానిని నెఱవేర్చక పోయినను సత్యహాని లేదు.

భర - (చేతులుజోడించుకొని) మనతండ్రి నామాతామహునకు జేసిన వాగ్దానము నాటిదికాదు. ఇట్లొకప్పుడవర్తినాటిదికాదు. మన వంశమూలపురుషుడైన సూర్యుని తరువాతనుండి వచ్చుచున్న యీయమాచానాచారమునకు విరుద్ధముగఁ జ్యేష్ఠపుత్రుడై పట్టాభిషేకార్హుడనని స్పష్టమై సమాగత పూర్వాచారమునకు విరుద్ధముగ మనతండ్రిగారు మానాతగారి కన్యకొఱకు, జన్మింపని కుసుమని

రాజ్యమును గూర్చి చేసిన యీ విపరీత వాగ్దాన మేల చెల్లవయులనో నన్ను క్షమించి
జేవరవారు సెలవిచ్చెదరుగాక !

రామ - (చిరునగవుతో) వత్సా ! భరతా ! చెప్పెదను వినుము. ఆవాగ్దానము
చెల్లుటయొక జెల్లకటోపుటయు మనమిప్పుడాలోచింపఁ బనిలేదు. నీపట్టాభిషేక
మును నాకనవాసమును దత్తవర్మస్మృతముగ వచ్చినవికావు. వానికి మీ తల్లిగారి వర
ద్యయమే కారణము నా పట్టాభిషేకమును మానినందువలనఁ దండ్రిగారి కసత్యదోషము
రాతేనని చెప్పుటకుఁ గాను, నీవును నేనును బుట్టినపుడుకూడఁ జేయబడినతండ్రిగారి
యీ పొచ్చిన వాగ్దానమునుగూర్చి ప్రశంసించితిని.

భర - జ్యేష్ఠానుక్రమాచారముకు విరోధముగ మనతండ్రిగారు మాతల్లి కిట్టి
యసందర్భవరముల నీయవచ్చునా ? ఇచ్చిన నవి సెలవేర్ప దగునా ?

రామ - నాయనా ! మనకు శాసనమని యాచారమని రెండు. రెండును
ముఖ్యములేగాని శాసనము ప్రపరిధమము. ఆచారము ప్రపంచయాత్రా సదుపాయము
కొఱకు మనచేసిర్పించుకొనఁబడింది. సత్యమాడవలయుననునది శాసనము. జ్యేష్ఠపుత్ర
పట్టాభిషేక మాచారము. మనతండ్రిగారు తన సత్యమునే నిలుపుకొనఁదలచినచో
బూర్వాచారవైరుధ్యము గలుగును. పూర్వాచారమునే యనుసరించినచో దైవరూప
మగు సత్యమున కున్మూలము గలుగును. అట్టిసంధియందు మహానిపుణుడైన మన
తండ్రిగారు సత్యమునే పరిపాలించి పూర్వాచారమును పరిత్యజించి సత్యవంతులలో
నగ్గిగణ్యులనిపించుకొని కృతార్థులైరి.

గీ. చట్టమున కెప్పు డాచారసరణి భేద

మగుకూ యాచారమును ద్రోయ దగును తండ్రి

శ్రుతితత్తిః స్మృతి యెపుడు విరుద్ధమగునో

యపుడె స్మృతి నిరాకరణీయ మగునుగాదె ?

కావున గీ. సర్వవిధముల దండ్రిరాజ్యంబు నీదె

కానలో నీదు మునివేషకలన నేను

గానఁగాలేను నాయనా ! దీని మాని

త్వరగఁ బట్టభదురైడఁపు గావలయు నీవు.

భర—గీ. సర్వవిధములఁ దండ్రి రాజ్యంబు నాదె

యగుట దానిని రామచంద్రదర్పణంబుఁ

జేసికొంటిని శ్రీరామ దాసుఁడ నగు

నితనితో బాటు జనులఁ బాలింపవచ్చు !

(సాష్టాంగపడి యేడ్చును.)

వసి - సెబాస్ భరతుడా !

రామ - నాయనా ! లే, ఊరకండుము, విచారింపకు.

(కన్నీళ్లు దుడిచి తన కన్నీరు దుడుచుకొనును.)

గీ. ఎఱిగియుండియు నిటు వత్క- దేల తండ్రి !

సత్యబద్ధుడవై కదా జనపదంబు

పదలి యడవిలో నుంటి; గావలసినదీ

సత్యపాలనమో ? జనశాసనంబో ?

గీ. నేను నాతండ్రి యానతి నిందజేసి

యెటులు రాగల్గుదును రాజ్య మేలుటకును ?

విను, త్రిలోక రాజ్యము లభించినను గాని

తండ్రిమాటకు నే జవదాటఁ జాల.

భర - మహాత్మా ! రామచంద్రా ! మీరు పితృశాసనవిరుద్ధముగ నయోధ్యకు రానక్కఱలేదు. కాని,

గీ. ఏనొసఁగు రాజ్యమును స్వీకరింపవలయు

నేను రాజనుమాట సహింపలేను

రాముడే రాజనకయున్న బ్రదుకలేను

వనిని మీరుండి పాలింపవచ్చునయ్య !

రామ - వత్సా !

గీ. రాజగుదనున మనతండ్రి రామ భరత

గతవిభేదముఁ జేసె నీగాత్ర మటవి

బెట్టి యధికారమును సింహాసీతిఁ బెట్టి

వఱల, నాయాచరణము సంకరముగాదె ?

భర - అట్టి పండేహ మున్న నటుల వలదు.

గీ. బరువు మోయంగవలసిన యిరువురు నరు

లెటులొ మోయంగఁ దగుఁగాని యిర్వ్వరండు

ముందువాఁడు వెనుక కేగి, ముందునకును

వెనుకవాఁ డేగి వహియింప భేద మేమి ?

అలాగే

గీ. కలిసి తండ్రియానతిఁ దీర్చినలయు మనము

వ్రతములను మాఱుకొనినను బాధ గలదె ?

వీలుడి మీర, లే బడునాలుగేండ్లు

నడవి జరియించి సరమ ధన్యతను గాంతు.

వసి—సెబాన్ ! భరతుడా ! ఎంత గురుభక్తియొత్పడవు! ఎంత వైరాగ్య సంపన్నుడవు ?

రామ—(ముక్కువై జేయివైచుకొని) వత్సా! భరతా! ఎంతవాడవు ? తండ్రీ! ఇటురా. ఇటురా. (కొగలించుకొనును) (వత్సము) బరువుమోయవారలలా ముందువాడు పెద్దవాడు, వెనుకవాడు చిన్నవాడుగా నుండవలయునని యాబరు వున కధికారి యాజ్ఞాపించువో నట్టిమార్పు చేయదగినదేకద. ఆర్తిచేజెప్పినమాటయే. చెప్పుచున్నావు. నాయనా! నాకు వసవాసము తప్పదు. నీకే దండ్రీగారి యాజ్ఞా ప్రకారమే కాకుండ, నాయాజ్ఞ చేగూడ రాజ్యపాలనముతప్పదు. జ్యేష్ఠపుత్రుడనై రాజ్యాధిపతుడనైన నాకు రాజ్యము లేదని నీవు పరితపింప వలదు.

నీ. నిఖిలకోసలభూమి నీకు రాజ్యం బాను

నాకు రాష్ట్రము కాననస్థలంబు

స్వచ్ఛాతపత్రీసచ్ఛాయ నేలుదు వీవు

మృదుతరుచ్ఛాయ నేలుదును నేను

వరసంఘ పరిపాలనయశంబు నీవంతు

నావంతు మృగపాలన స్రతిష్ఠ

తమ్ముకుట్టెడు నీకు దగు సహాయుండగు

భ్రాతచేతను సుఖపడుదు నేను

గీ. దండ్రీమకుటంబు శిరమునఁ దాల్తు వీవు

తండ్రీమాటను నేను మూర్ఖమునఁ దాల్తు

నీ మునీంద్రులు నిన్ను దీవించుచుండు

రా ఋషీశులు దీవించు రయ్య నన్ను.

వసి—(తనలో) అహా! దివ్యమహర్షులు రామ భరత సంభాషణ శ్రవణమహా హలై యంతరిక్షమున నిలచియున్నారు. ఇది యెంతటి సుదినము !

భర—ఓహబాలి ! సిన్ధ మునీంద్రులారా! వేనిక నేమి, చేయగలను? మీరైన మీశిష్యున కుపదేశింపరా ? దీనుడైన భరతుడు రామవిశ్లేషమును సహించి బ్రదుక లేదని యానతీయరాదా? ఓ దయామయులారా! ఊరకుందురా?

బాబా—(అపవారించి) వసిష్ఠా! నీవు ప్రసంగింపుము.

వసి—(అపవారించి) “బాబాలి వసిష్ఠులారా” యని భరతుడు మనల నుద్దేశించినాడు కావున ప్రధమమందు నీవే ప్రసంగింపక తప్పదు.

జాబా - (అపహరించి) ఏవో కొన్ని పెరిమెరీ మాటల జెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) శ్రీరామభద్రా! మహాధీశుండుడవైన నీవప్రాజ్ఞ పురుషునివలె నాచరించు చుంటివి!

- గీ. తండ్రియానతిఁ బట్టి సత్య స్రవాల
నంబుకై, పరిలోక సౌఖ్యంబు కొఱకు
వనిని వసియింతు నంటి వెవ్వండు తండ్రి?
సత్య మెక్కడ? పరిలోక సరణియేది?
- గీ. నరుఁ డొకఁడె పుట్టు; నొక్కఁడె యరుగు; నతని
కెవఁడు లేఁ డెవ్వనికి నెవ్వ డేమి కాఁడు
తల్లిదండ్రు కొడు కను బంధతతి యెల్ల
వస్తుతత్వజ్ఞ తాభావభవఫలంబు.
- గీ. కాన బండ్రిరథుఁడు తండ్రి కాఁడు నీకు
నతని సుతుఁడవు కావు నీ వతనిమాటఁ
బాటిసేయంగఁ దగ దయ; ప్రజ్ఞ లేని
వారు పలికెడు సత్యంబు నదలుమయ్య!
- గీ. ఆత్మ యనునది మిథ్య; దేహంబె యాత్మ
భూతపరమాణు సంవాసమునను నొక్క
వింత చైతన్యశక్తి యావిర్భవించె
కిణ్వవస్త్రాదుల మదశక్తివలె రాను!
- గీ. ప్రబల భూతచతుష్టయ బంధురాను
బంధమే బంధమూఁజుమ్ము; ప్రాణమోక్ష
మే యగును మోక్ష సామ్రాజ్య; మంత్రకంఠుఁ
బలుకులోఁ దక్క బర మనుపదము లేదు.
- గీ. తనసుఖంబునె తాఁ జూచుకొనఁగవలయుఁ
బరులతో నంతకంటెను పనియె లేదు;
చందనాది సుఖంబులే స్వర్గ మగును;
జ్వరకృపాణాది బాధలే నరక మగును.
- గీ. అందఱి యనుభూతిని నున్న యంశ మిదియె;
చెప్పు నొక్కఁడువలెనె? యోజింపవలెనె?

మనకుఁ బ్రత్యక్షమే నిదర్శనము, కాన
సర్వలోక సమ్మత మతసరణి యిదియె.

గీ. దేహసౌఖ్యమే సౌఖ్యము; దేహపీడ
పీడ; కావునఁ గానను వీడి నాడు

పలుకు మన్నించి, భరతు నాపదను బాపి
ప్రజలఁ బాలించి, నుఖియించి పృథలు మయ్య !

రామ - మునికులతలకా ! గురుశిష్యులిద్దఱువన్నమైన విచిత్రోపదేశమొనర్చిరి.

గీ. నేను దశరథనుతుఁడను గానా ! యతని
పలుకు వినరాదా ? యెవని కెవ్వండు కాఁడో ?

అట్టిచో మీ రెవ రని మీరావతిచ్చు
ననవసరవాక్య మిపుడు నే వినఁగవలయు ?

గీ. భరతుమాట నే మన్నింప భరతుఁ డెవ్వ
డే నెనండను ? జను లెవ్వ రేల వారి

నేలవలెఁ దండ్రిమాట మన్నింప దగదు
నాదుపలుకును విను మన న్యాయమగునె ?

గీ. మును లెఱుంగని వచనము లుభవిని గలవె
కాని మీ రన్నమాటల కేను మాటు

పలుక కుంటను మనసుండఁబట్టకుండఁ
గాన దయతోడ క్షమియింపు మానివర్య !

గీ. మనల మనతల్లి గనుచుండ మనము చూడ
లేదు; చూడలే దని తల్లి గా దటంచు

ననుటలే ; దెందుచేత ? బ్రత్యక్ష మొకఁడె
గాదు ; శబ్దానుమానము ల్గలవు మనకు.

గీ. నాస్తికుండు ప్రత్యక్షమే యనుసరించి
వంధ్య తనతల్లియం చనవలసివచ్చు

నేమొ ? ప్రత్యక్ష మొక్కఁడే యెపుడు పనికి
రాదు చార్వాకునంతటి ప్రాజ్ఞునపును.

గీ. భూత సన్నిపాతంబునఁ జేతనాఖ్య
శక్తి యుదయించె నంటి, రాశక్తిగలుగు

చుండఁ జూచినవాఁడేడి ? యుండుటకును
సాధనం బేడనయ్య వాచంయమింద్ర !

- గీ. కాన నేతద్వచన మనుమానమున నె
కలిగె ; వృద్ధిక్షయాది సంకలిత దేహ
మాత్మయైనఁ బూర్వపుస్కృతు లలవడుటకు
నేమి యవకాశ మున్నదో యెంచరాదె ?
- గీ. ఇంత యున్నను, మఱియుఁ దానింత యున్న,
నవయవము లన్ని యూడిన, నల్ల “నేను”
మాట ; దది స్థిరము తరువు మరణ మొందు ;
నేను లే ననుమాట యెట్దేని గలదె ?
- గీ. కానఁబ్రత్యక్షమున కనుమాన శబ్ద
ములనుగూడఁ జేర్చకపోవఁ దలముగాదు
పాణిమోక్షమే మోక్ష సామ్రాజ్య పదవి
యనెడు వాక్యంబు పారిహాస్యాస్పదంబు.
- గీ. శిశుహాసన కుచపానాదిచేష్ట లెటులు
కలిగెఁ? బూర్వానుభూతి లేక యెటు కలుగు
రాగమును ద్వేషమును ? తనుప్రాప్తి లేక
యనుభవం బెట్లు ? కానఁ బ్రాక్తనువు నిజము.
- గీ. కారణము లేని విముఖత, కారణంబు
లేనిదయ, యొకని కొకని పైనఁ గలుగఁ
దఱచు చూచెద ; మది యిహ తనువీరచిత
కృత్యఫలము గాదు, పురా తత్కృత్యఫలము.
- గీ. పూర్వజన్మంబు నిజ హాట, ముందుజన్మ
మటులె జీవాత్మ కుండుట యద్భుతంబె
నిన్న యను పూర్వసంజ్ఞతో నున్న కాల
మునకు తే పెట్టు లుండక పోవునయ్య ?
- గీ. జన్మవైషమ్యకరణదక్షం బగునది
కర్మ ; ముత్తమాధమకర్మకలన, పరుసఁ,

బుణ్యపాప జన్మముబగు; మోక్ష మనఁగ
నీపునర్జన్మ రాహిత్యమే మునీంద్ర !

గీ. శృత్య జన్మాంతరంబు లంగీకరింప
బరము వానితోడిదె; సత్యపాలనంబు
కర్మములలోన నుత్తమకర్మముగట
నేను శ్రద్ధతోడూత నాచరింతు దాని

గీ. నిజనుఖాప్తియే యుత్తమనీతి యన్న
బలులచే దుర్బలులు బాధపడరె ? జగము
కలహసంక్షోభ మొందదె ? కర్మధర్మ
తతి నశింపదె ప్రళయంబు త్వరగరాదె ?

గీ. ఆత్మయున్నది పరమున్న; దదియుఁగాక
యున్న దదుకొని నడువ, లేకుంటకీడు
లేకయున్నను, లేదని వీకె నడువ
సమితహానియకా నున్మియధార్థమైన.

గీ. దురుపదేశంబు చేసినందులకు నేను
జింత నొందను, నాతండ్రి చెలిమికాఁడ
నైన నీతోడ జర్చింప నయ్యెనింత
యనుచుఁ జింతింతు; క్షమియింపుమయ్య నన్ను.

జా-గీ. లేదు లేదని నేఁ బల్క లేనిదగునె ?
లేదనెడు వృత్తితోఁ బల్కలేదు; మఱియు
లేకపోవుట యెన్నఁడు లేదు; కాని
లేదన గతంబు లేకపోలేదు; రామ !

రామ - వివేచలచితిని?

జా-గీ. శిష్టరక్షణమష్టసంశిక్షణార్థ
మవతరించిన లోకోత్తరావతార
మవనియుప్పొంగి, మనీహీమహితపాల
నము నపేక్షించియుంటి మిన్నాశ్శనఱకు

గీ. అట్టిచో మావలె జటాలిఁ జుట్టి, ముక్కు-
మూసికొని, జాడ్యమున వనమునను గూరు
చుంట, ధర్మసంకటముగా నుండె గాదె ?
జగతి నీ వుద్ధరింపక జడుగుటెటులు ;

గీ. ఇట్టి యఖిలలోకాపద యెనసియుండఁ
దండ్రీవలుకంచు, వనమందుఁ దఱలిరా న
టంచుఁ బలుక న్యాయంబె ; లోకాభిషేక
వలసినప్పుడు తండ్రీమాటలు ఘనంబె ?

గీ. భువనవిపులార్చిముందట పుత్రుఁ డెవఁడు
దండ్రీయైవఁ డంచుఁ బలికితిఁ; దత్తదృష్టిఁ
దలఁప, బరమాత్మవా నీకు దండ్రీ యెవ్వఁ ?
డేది నీ కాత్మ ? పరము నీ కెక్కడఁబ్బు ?

పసి—(తనలో) జాబాలి యెటులో దాటుకొనిపోయినాఁడు (ప్రకాశ
ముగ) వత్సా! రామభద్రా! భరతుఁడు, జాబాలి చెప్పినదానికంటె నే నెక్కువ
చెప్పఁజాలను నీ యభిప్రాయమునుజూడఁ జెప్పనిక్కఱములేదు. కాని చెప్పకపోవు
టకు మనసంగీకరింపకున్నది, దేహప్రసాదమున మాతాపితృ లెట్లు పూజ్యులొ యనిరా
కరణీయులలోఁ బ్రజ్ఞాప్రదానమున గురుఁడుగూడ నటులే కాన, నామాట దొరికి
వేయక భరతుని ముద్దుఁ జెల్లింపుము.

రామ—మహాత్మా! మీరు నాకుఁ బితృసముఖ. ఏమాత్రమును సందేహము
లేదు, మీరు నాకుమతేదైన నాజ్ఞాపింపుఁడు ప్రాణమును నిడుచును నైనఁ జేయు
దును. అంతేకాని మా తండ్రియాజ్ఞను నిరోధింపుమని మీ రాజ్ఞ యిడుట న్యాయమా?
మీయాజ్ఞ సుల్లంఘింపుమని మా తల్లియాజ్ఞ యెవఁచో నామెమాట నేనువిందునా? వినక
పోయినను దల్లి తునిపందా ? అటులే మీరును.

భర—ఓ యాయ్యలారా! ఓ మహామునులారా! నాదు మంసభాగ్యముచేత,
నా మహాపాపముచేత శ్రీరామచంద్రుఁడు నా ప్రాణులను మీ యాజ్ఞలను నైకొనఁ
డయ్యెను. మీ రేమి చేయఁగలరు? ఓ జనులారా! ఓ కోసలదేశ వాస్తవ్యులారా!
రామ వనవాస దర్శన వాంఛగతులారా! మీ కొక్క మననిఁ జేసికొందును
వినుఁడు.

నీ. రామాభిషేకమో, రామాభిషేకమో

యన పలవించినయట్టి మీదు

కుత్తుక లొడ్డలంటఁగోసెను మాతల్లి;
రాచిచంద్రునిబాసి బ్రతుకఁగలరె
“మమ్మేలు మమ్మేలుమా” యంచుఁ బలుకుడి,
బతిమాలుడి; దైన్యభావణముల
మోడ్పుజేతుల నెత్తి మ్రొక్కుడి; పదముల
భక్తితోఁ జాగిలబడుడి; కడుపు

గీ. మంటడిఱ నందఱు నొక్కమాటు గొంతు
తెత్తిపెల్లున నెద్దుడి; యొకపుడు
సరసవాక్తతికంటె నిమ్మపటసాంఘి

కార్తిగురుదయాసాగిమై యలగుజుండి

[నేపథ్యమున] రామభద్రా! రామచంద్రా! మమ్ము జాలించువా రెవరు?
మిమ్ము విడిచి బ్రదుకఁగలమా? మ మ్మెవ్వరి పుగితువు? రక్షించు రక్షించు.

రామ—జనులారా!

గీ. ఎవడు తనగాజ్యమును నాకు నీయఁ దలచి

వచ్చెనో? యెవడు నైరాగ్యవైభవుండో?

ఎవడు జనరంజనచణనమిద్దగుఁడో?

యట్టి నా తన్నునికి మిమ్ము సప్పగింతు.

భర—హా! హరిహరి! ఎంత ప్రాబల్యముతోనున్నావె! ఇంతేనా! జనులారా
ఊరకుంటిరా? ఇది జెప్పవలెవ్వరులేగా? అంటును రామసన్నిధిని మాతే
యయిరా? నాసాగి మింతేనా జగదవనకాసాంద్రుఁ యిం శ్రీరామచంద్రు
తుండ, నిర్భాగ్యుడైన భరతుఁడుసింహాసనమునఁ గూర్చుండవలసివడినా? (ఏడ్చుచు)
ఓ నుమంతుఁడా నీవేమైన మాకున్న గారికి జెప్పరావా?

సును—నత్నా! ఊరిడిల్లును.

భర—ఊరిడిల్లును. సంపూర్ణముగ కాలినించును. ఆ కుశాస్త్రజమును
కెచ్చి యిక్కడ దయ మించి పలుపును.

సును—అదేల?

భర—నేనే తెచ్చుకొందున, నీకుశ్రమ యేల?

(తాను తెచ్చుకొని పఠచుకొనును)

గీ. అశనమును మాని యంబుచానాశ పదలి

పంచపవమానచలసంబు బందుచేసి

విమలకుశళయ్యఁ బ్రాయోపవేశ మనెడు

వ్రతము నేనాచరింతు శ్రీరామచంద్ర !

నమస్కరించి కుశః శయ్యపైఁ గూరుచుండును.)

రామ—(కన్నులనీరుఁగ్రుక్కకొని) నాతండ్రీ! నేను నీకేమి యపకారమొనర్పి
తివని నీనమ్మజేది హరించితివని, నీవిట్టి భయంకర వ్రతమును నాయెదురుఁ బూర్వ
దలఁచితివి? తమ రిచ్చిన ఋణమును హరించిన పాపాత్ముల గృహములయెదుట
బ్రాహ్మణులు చేయఁదగిన యీ ఘోరవ్రతము త్కృతియై నైన మనకుఁ దగునా?
తగదు. తప్పవనిఁజేసితివి కానఁ బ్రాయశ్చిత్తార్థమై నన్ను స్మరించి పిదప జలమును
స్పృశియింపుము.

భర—హా! ఈప్రయత్నముకూడ విఫలమా! (అట్లులు చేయును)

[నేపథ్యమున] భరతుఁడా! నీవు నీతండ్రీ యుత్తమభోక్తనుభుముకై చూచు
వాడవైనయెడల రామభద్రునిమాట విసక తిప్పయ రాముఁ డెల్లప్పుడెట్టులే తండ్రీ
యెడల సత్యవాక్య పరిపాలన దీక్షాదక్షుఁడై యుండవలయునని మాయభిప్రాయము.
త్రాకేయి గుఱించి చేసిన సత్యవాక్యము నిర్వహించుకొనుటచే దశరథుఁడు స్వర్గ
ముఖమందుచున్నాఁడు.

రామ—(చేతులు తోడించుకొని) దివ్యర్షులారా! నమస్కారము. మీ
వాక్యములు శిరమున ధరింపఁబడినది తమ్ముఁడా! పరమర్షులయొజ్జ అట్లులున్నదో
నింటివికాదా? ఇత నిర్విచారముగఁ బరిపాలింపుము.

భర—(ఏడ్చుచు) ఇంతే! ఇంతే! మీకారాగా? నేనొక్కడనే పోవలసినదా?
మహాపథు! నాకు రాజ్యముకలలేదు, జేష్ఠులైన మీ రెఱుఁడు రాజ్యమును
నిరాకరించితిరో యపుడు దానికే గనియై డిద్దఁడను మహర్షులు గాదు, నా
రాజ్యమును శత్రుఘ్నున కిచ్చి మీతో పడనాసమున నెదురు నిడుపు కొందును.
అమాత్యమైనఁ గటాక్షింపుఁడు. (పాష్టాంగపడును)

రామ—(భరతుని లేవనెత్తి తొడపైఁ గూరుచుండుటెట్టుకొని) అట్లుకాదు
తండ్రీ! చెప్పినమాట విన. తిండ్రుగారి యానతి కొక నిష్కరి ముల్లంతయైన మనము
జేద మొనర్చిన, నాయన యుత్తమభోక్త సౌఖ్యమునకు భంగము కలుగును. అది
యట్లుండనిమ్ము.

నీ. ప్థిరమైననడవడి దరుల కందఱును

వలయును, రాజ్యచాపల్యమునను

జేఁ దల్లిడిమాటను నిరసింప లోకులు

పరిహసింపరు? రామువంటి కొడుకు,

భరతసౌమిత్రులవంటితమ్ములు, నీత

వంటిభార్యయు, లేరు వసుధ నంచు

ముందుయుగంబులఁ బురుషులు తలలూప

వలదే! యీరీతిని వారునడచు

గీ. కొనవలదే! కష్టసుఖములు మనకు శాశ్వ

తములే! పదునాలుగేడులు దాటఁ దిరిగి

రానే? ధరను బాలింపనే! దాని నంత

వఱకు దయ నీవు బాలింప వలదే! తండ్రి!

భర—మహానుభావా! మీ రట్లు బోధించుచున్నారు. గావునః మీ చిహ్న మేదైన నాకు దయచేసినయెడల దానిని బురస్కృతమును జేసికొని నేను బాలింతును.

రాను—అలాగే! తండ్రి! నీ యిష్టమైన దానిని వాఙ్ఘింపుము.

భర—మీచరణములతో మీపాడుకలను స్పృశించుఁడు దానిని నేను గ్రహింతును.

రాను—(అటులు చేయును.)

భర—(పాడుకలను దీసికొని కనుల నద్దకొని) మహాప్రసాదము మహానుభావా, ఈవిధముగానైన దానుని ధన్యాత్ముని జేసిరి.

రాను—ఇక నొక్కమాట.

గీ. నీవు పల్లెత్తుమాలైన నీదుత్పల్లి

ననిన నాతోడు ధారుణీతనయతోడు

సత్యనాగ్నీక్ష ననిశంబు సలుపవలయుఁ

బ్రజలు నీ పుత్తులని యెంచవలయు నయ్య!

నీవు పురమునకుఁ బొమ్ము; ఇక నేను బోయెదను.

భర—రామా, రామా, రామా, (వీడుచు) ఈ పదునాలుగేండ్లంత దీర్ఘమై యంత దీర్ఘమైన యాశ్లేషము నా కొడఁగవలయును.

రాను—(కోగిలింపుకొని) ఈ కాలి యెంతదీర్ఘమో యీ చతుర్దశవత్సరపరి మితికూడ నంతదీర్ఘముగనే యుండుననుకొనుము. మునీంద్రులారా, ననుస్కరిము, నాకు సెలవిండు. లక్ష్మణా, నేను బర్ణశాలకుఁ బోయి మనతల్లుల నాశ్వాసించి, వారిని భరతశిబిరమునకు శత్రుఘ్నునిచే బంపెదను, నీవు మునీంద్రులయొద్దను భరతు నొద్దను సెలవుఁదీసికొని, నన్ను మనకుటీరమునఁ గలిసికొనుము. ఇప్పుడే ముందరి యాశ్రమమునకుఁ బోవలయును.

భర—అగ్రజా, ఈ పదునాలుగేండ్లు గడచిన యుత్తరక్షణమున మీరు రాకుండిన నే నగ్నిప్రవేశ మొనర్తును. నిశ్చయము నిశ్చయము.

రాను—రాకపోవుట కూడనా?

(రాముఁడు నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ — (బట్ట మెడజొట్టుకొని భరతునికి సాష్టాంగపడి) అగ్గిజా, రాజ్యలాభమున రామచంద్రునికి ద్రోహ మొనర్చుటకు నీవు వచ్చుచుంటివని నీయెడల బహు ఘోరమైన యపోహ మొందితిని. క్షమింపుము.

భర — తమ్ముడా, లెమ్ము. అది నీదోషముగాదు. మా తల్లిదోషము. నీవొక్కడనె నన్యన్నధా యెంచితి ననుకొంటివా? గుహుడో! భరద్వాజుడో! వీరు పృత్యక్షముగ నడిగినారు, యెట్టి, యెట్టి నా నిర్దోషతను వారియొద్ద వెల్లడించుకొంటిని.

లక్ష్మ — అగ్గిజా; గుహుడు పగవభక్తుడు సీతారాము లిద్దఱు గుహనివాస ప్రాంతమున నిర్మించుచుండ నేను వారిరక్షణమునకై మేలుకొని నారిమట్టు ఖడ్గసాజినై తిరుగుచుంటిని. నేను జానకీరాములకేమి యపకార మొనరింతునోయని గుహుడు నామై గావుల గాయుచుండెడిఁట.

వసి — లక్ష్మణా, నీవంతయే వింటిని; గుహునిపై సందేహముతో నాతనిభటు లాతనిపై గాపుండిరఁట,

భర — లోకోత్తరుడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తియందలి భక్తియందఱు నటులు చేయించినది. అందఱు నేను ద్రోహుని సంహరించినవారే! నాదినముల మహిమబ్బిది.

వసి — నీ చిత్రకూట యాత్రచేతను, నీ శరణాగతిచేతను, శ్రీపాదుకాగ్రహణము చేతను నీవు శ్రీరామకుల్యుడవని లోకమునకు వెల్లడియైనది కాదా?

లక్ష్మ — అన్నగారు నాకొఱకు నేచియుండలేక! నాకు నెలవిండు. మునీంద్రులారా! నమస్కారము. అగ్గిజా, నమస్కారము (పోవును.)

వసి — భరతా! మనమిది నయోధ్యకుఁ బోవుదము రమ్ము.

భర — రాముడులేని నయోధ్య నేఁ బ్రవేశింతునా?

వసి — ఈ పాదుకల నెక్కడ నభిషేకింతువు?

భర — నందిగామములో

వసి — సరి అక్కడకైన బోవుదము రా,

భర — మునీంద్రా, నాకొక్క యాలోచనము తోచుచున్నది. రామునికి మాత్రుడి పట్టాభిషేకము నేయడలఁచి సర్వప్రయత్నములజేసి తుదకుఁ జేయలేక పోయెను. చిత్రకూట మెక్కడ? నందిగ్రామ మెక్కడ? నన్ని యలఘ్యములదాటి భోవలయునుగదా ఈలోపున నేను దేహవ్యాధిచే మరణింపఁగూడదా? సన్నదస్త్రుడనై వృత్తినొందఁగూడదా? దేహము లశాశ్వతములుగదా, ఈ పాదుకాభిషేక వైభవమైన నాకున్నుల బడదేకా; కావున, నీస్థలముననే యిప్పుడే వీని కభిషేకింపువలయును.

వసి - అనేకవస్తు సంఘములు కావలయునే! ఇచ్చట నెట్లును?

భర - అట్టి ఆలేడు లఘుమార్గముగ నభిషేకింపుము. తరువాత నందిగ్రామమున విద్యుక్తముగ సహస్రవైభవసమన్వితముగఁ జేసికొనవచ్చును.

వసి - ఎందులకీ తొందర? ఇక్కడ సింహాసనమైన లేదే.

భర - అటులనే నేల (హాఁకరించి) నేనే సింహాసనమును నా శిరముపై శ్రీపాదుకల నుంచుకొంటిని అభిషేకింపుడు.

వసి - (కమండలూదకమున నభిషేకించి) ఓ సాకేతపురవాసులారా! మీ పుణ్య వశమున భరతుఁడు శ్రీపాదుకాద్యయమును సంగ్రహించుకొనివచ్చినాఁడు. మీకి పాదుకాద్యయమే ప్రభువు. రాజ్యవ్యవహారములన్నియు నీపాదుకలకు నివేదించిభరతుఁడు తత్పురస్కారముగఁ బరిపాలించును.

[నేపథ్యమున] జయము - జయము - శ్రీపాదుకలకు జయము.

వసి - భరతుఁడా! లెమ్ము శ్రీపాదుకాపట్టాభిషేకమైనది నీవు భగ్యాత్ముడవైతివి. ఇంక నీవు కోరదగిన దేని?

భర - మీదయచే నింతవఱకుఁ గృతార్థుడనైతిని. ఇంక నందిగ్రామమునకు బోవుట తప్ప నేఱుకొనిక లేదు. ఐన నిటుల కోరెదను.

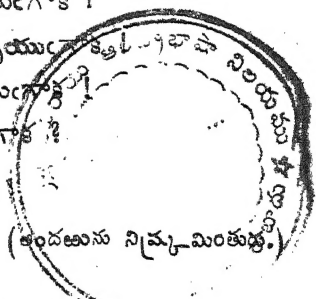
గీ. ధరణీ యీగిబాధలు లేక తనరుఁగాక !

ప్రజల యన్యోన్యవైరము ల్పాయుఁడొక్కఁడై

కవిత రాజపోషణమునఁ గ్రాలుఁగాక !

నీతిపాలనమున రాజు నెగడుఁగాక !

వసి - తథాస్తు. తథాస్తు.



(ఆంధ్రప్రదేశ్ విశ్వవిద్యాలయము)

ఇది సప్తమాంకముతో సర్వమును సంపూర్ణము.

రాధాకృష్ణనాటకము

గంధకర్త : పానుగంటి లక్ష్మీనరశింహారావు పంతులుగారు

వెల 0—12—0

భీష్మ బ్రహ్మచారి

(గంధకర్త:—కీ! శే! సోమరాజు రామానుజరావుగారు)

బైజవాడ మైలవరం బాలభారతీసమాజమువారిచే పలుసారులు ప్రదర్శింపఁబడి పండిత పామరజనులచే నేకగ్రీవముగ స్తుతింపఁబడిన, భీష్మబ్రహ్మచారి నిత్యబ్రహ్మచారియగు భీష్ముని చరిత్రము జన్మము మొదలు మరణమువఱకు నిందు వ్రాయఁబడినది. శంతనునకు తన పెంపును బిడ్డయగు సత్యవతి నిచ్చి వివాహముచేసి రాజబంధువుఁ డనిపించుకొనిన దాశవంశీయ ప్రభువును, అనాగరక శిఖామణియు నగు దాశరాజు “నాకు చాణాకోప మొచ్చింది మంతిరీ!” అని పలుకుచు రంగస్థలమునఁ బ్రవేశించిన హాస్యఘట్టము మొదలు ముఖ్య కథకు మధ్య మధ్యను వచ్చు దాశరాజాంతఃపుర రహస్యములును— రాజు-రాణి నడుమఁ బ్రవర్తిల్లిన అనాగరక ప్రణయకలహములును— మహాద్భుత హాస్యరసపరిపూరితములై కడుపుబ్బ నవ్వించుచుండును. గంగా శంతనుల సంవాదమునందు యుక్తివాదమును, భీష్మప్రతిని యందు గంభీరమైన పితృభక్తియు—స్వయంవరరంగమున శృంగార హాస్య వీర రసములును, పరశురామప్రవేశమున భయానకమును, అంబప్రతిజ్ఞ - అగ్నిప్రవేశములయందు భీభత్సమును, విచిత్రవీర్య మరణ ఘట్టమున శోకరసమును ఉద్బవల్లి చదువరులను వివిధభావము లందు ముంచి యెత్తుచుండును. సామ్యుని మధుపానరంగము నముల్లాస పారవశ్యముం గలిగించును. భీష్మాష్టనుల సంగ్రామము భయదాయకము—భీష్మవతనముతో భరతవాక్యము! చక్కని పాటలు - రస వంతములగు పద్యములు గలిగి, పత్రికాధిపతుల చక్కని యభిప్రాయ ములఁ బడిన; ముద్దులొలుకు చిత్రపటములతో - సర్వాంగసుందర ముగా—పాలమీగడవంటి ఆర్జునేవరులతో ప్రప్రీధమమున ముద్రింపఁ బడిన ప్రసిద్ధపాటకము.

మెల రు 1—9—0.

పలయువారు:- సరస్వతీ బుక్ డిపో. విజయవాడ-1.
ప్రీతి వేదాదు ఆంధ్ర దాసానియమ్మ.

★ లో బి ★

గ్రంథ కర్త:

శ్రీ రిశేషులైన మహాకవి

శ్రీ పానుగంటి విజయ రాఘవరావుగారు

సకల గుణాభిరాముడు లోభి - వడ్డీలకోసం వేదవాక్యాలు సంపదకోసం సంఘ సంస్కారాలు-అసలి ఫాయిదాల వసూలు కోసం ఆస్తవాక్యాలు- కనకకోసం శునకచేష్టలు, నృద్ధవివాహాలంటే ఉబలాటం స్త్రీవిద్యంంటే చీదరింపూ, పేదవాళ్లంటే బెదరింపూ, కన్నకొడుకంటే కొఱలుకొఱలు, కన్నబిడ్డలంటే కంటగింపు, ఆశ్రితులంటే యేవగింపూ నౌకర్లని బెదరింపూ, అందరిమీదా అనుమానాస్త్రాలు, అతి తెలివి తేటలు, అభియోగాలు, అన్నీ మూర్తిభవించివున్న నాటకం లోభి. ఊకే శాలంటే అతని కంటికి చనిబసీనుగుల్లు, పనాతన ధర్మముద్ధికి చవిటిసేల, కరుణరసం అతనికి కంటికలికం, వితరణ గుణం అతనికి ప్రబల వికోధి, అనుమానం అతనిసొమ్ము. అబద్ధాలు అతనిఆత్మ, అసత్య ప్రమాణాలు అతని పంచపాణాలు ఖర్చు అతనికి కంఠపాశం, విద్య అతనికి ఊరితాడు. లోకం తన మహకారంబెయ్యాలి, తను లోకానికి అపకారం చెయ్యాలి. అందుకే అతడు ఆవతరించాడు.

అద్భుత సంఘటనలతో. ఆదర్శ సన్నివేశాల్లో ఆనంద రసాన్ని ఒలికించే సంభాషణలతో, చక్కని వ్యవహారిక భాషతో వ్రాయబడిన సాంఘిక నాటకం, నాటకప్రదర్శనాలకీ సినిమా చిత్రనిర్మాణానికీ అనుగుణ్యమైన నాటకరాజం లోభి ప్రయత్నాలు ఫలప్రదమాతామో, తారుమారవుతామో, ఒకప్రతికొని వెంటనే చదవండి. పానుగంటివారి రచనా సమరత ఈనాటకంలోకూడా ప్రతిభగాంచింది. కొలది ప్రతులు మాత్రమే ముద్రించినాము. త్వరపడుదు: వెల 1-8-0

ఆంధ్ర దేశమంతటా ప్రదర్శింపబడుచున్న
' మా ప్లే జీ నాటకములు



శ్రీ కృష్ణతులాభారం	ముత్తరాజు	1	12	0
రంగూన్ రౌడి	సోమరాజు	1	12	0
ధరణికోట	"	1	12	0
సతీ సక్కుబాయి	"	1	12	0
చింతామణి	కాళ్ళకూరి	1	12	0
మధుసేవ	"	1	12	0
విప్రనారాయణ	పానుగంటి	1	12	0
కోకిల	"	1	12	0
పాదుకా పట్టాభిషేకం	"	1	12	0
ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము	మల్లాది	1	12	0
కలియుగ వైకుంఠము	తాండ	1	8	0
(వెంకటేశ్వరమహాత్మ్యం)				
సతీ సులోచన	"	1	4	0
మైరావణ	మాచర్ల	1	8	0
కృష్ణగారడీ (భీమాష్టక గర్వభంగం)		1	0	0
దక్షయజ్ఞము	ముత్తనేని	1	8	0
చండిక	"	1	8	0

నలయువారు :-

సరస్వతీ బుక్ డిపో, విజయవాడ-1.